દયારત્નમાળ

ભાગ ૨ જો

સંશોધન કરી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ભોળાનાથ બાપાલાલ કંથારિયા

અમદાવાદ

પ્રકાશક
ભોળાનાથ ભાંખાલાલ કંથારિયા

ઈ.સ. ૧૯૨૬

જ્ઞાનમન્દિર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
શંકરરાય અમૃતરાયે છાપ્યું
રાયપુર- અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના.

પેહેલા ભાગની પ્રસ્તાવનાની તમામ સુચનાઓ અહીં લાગુ થતી સમઝવાની છે. પેહેલો ભાગ ૧૨૫ પાંનાનો ને બીજો ૧૪૦ પાંનાનો–એ રીતે બે પુસ્તક જનસમાજના વાંચન માટે રજુ થયાં છે. લોક તેને સાદર વધાવી લેશે, એમ આશા છે.

ભાગ ૧ માં अ પત્રકની મદદથી કવિનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં લગભગ તમામ કાવ્યોની માહિતી મળી શકે છે. તેજ રીતે, આ પુસ્તકમાં, व અને क પત્રકની મદદથી કવિનાં અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો કેટલાં છે? તે આપણે જાંણી શકીએ છીએ. તે ઉપરાંત કવિનાં જુદાં જુદાં જીવનચરિત્રો વાંચતાં જણાઇ આવતા તફાવતનું પત્રક, કવિના જન્માક્ષર, પેઢિનામુ, હસ્તાક્ષર, ચસ્મા, તંબુરો અને દયારામનાં હાલ સુધી જાણવામાં આવેલાં ચિત્રોની તપસીલ, વિગેરે કેટલીક હકિકત આપેલી છે. તે જાંણવી ઉપયોગી થઇ પડશે.

અમદાવાદ.
તા. ૩૧–૩–૧૯૨૬

ભોળાનાથ બાપાલાલ કુંથારિયા.

દયારત્નમાળ-(ભાગ બીજો)

કવિ દયારામના શબ્દોમાં ગાવાનું એક-મંગળાચરણ-

(મરાઠી ભાષામાં રચેલા પ્રબંધમાંથી.)

શ્રીરામકૃષ્ણ ગોવિંદે, હ્મણા મિળોનિ વૈશ્નવવૃંદે. ટેક.

શેષ મહેશ રટતિ આનંદે, સનક સનંદન સનતસનંદે;

સતત પ્રશંસ, સકલ શ્રુતિ છંદે, ત્યાસિ સોડિલા તે મતિમંદે;

હરિ નામામધિં સઘળી તીર્થે, નેમ વ્રત, ધર્મ કર્મ, તપ જાપ યજ્ઞ;

અષ્ટાંગ યોગ, અધ્યયન બ્રહ્મ, શુચિદાન જ્ઞાન, વિજ્ઞાન ધ્યાન;

અવઘે ઐકિલે, નિગમચે વદની, હ્યાવર સ્થાવર જંગમ, દુસરા નાંહી;

સમુળ પાપ, સંતાપ મિટયાચ્યા, હરિ ભેટીચ્યા ઉપાય નાંહી,

ભાવ કુભાવે, કૃષ્ણકિર્તનીં, વાહિ જાત, મ્હણે અતુલિત પ્રતાપ;

દયારામ મ્હણે, ત્યા સાંડી ભજ, મનાસિ પડિલા;

શ્રીકૃષ્ણ નામચ્યા છંદે. હ્મણા મિળોનિ વૈશ્નવવૃંદે. શ્રીરામકૃષ્ણ૦-

આપણા લોકપ્રિય નાગર કવિરત્ન **દયારામભાઇ**
(૪૦ થી ૫૦ વર્ષ સુધીની) પાકી વયનું આ ચિત્ર છે;
તે પરમ સ્નેહિ ભાઇ શ્રી નારણદાસ પરમાનંદદાસ શાહ
ડભોઇવાળાના સદ્‌ભાવથી મળેલું પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

For those, who have eyes **to see this.**

સવૈયા એકત્રિસા.

પ્રથમ ગુન્હો-કે, કલમ ઝાલી ક્યમ ? લેવાનું જ્યાં નહિં કંઇ લ્હાણ,
શ્રી-સરસ્વતિનો ઝઘડો ચાલે, કદર નહીં-, નહિં કંઇ કલ્યાંણ;
વગર આશ્રયે ફાંફાં વલખાં, વગવસિલાનાં બહુ તોફાંન,
અર્પણ-એ વળિ બિજો ગુન્હો છે-" જા ચાલ્યો લેખક નાદાંન. "- ૧
શ્રીમંતો, સાહિત્ય સંસ્થાઓ, આમ વદેછે ધરિ અભિમાન,
અમે-અમારાં જમી લઇએ ને, "બેઠા જુવો"-તમારૂં કામ;
ઉધરાંણાં, ભંડોળ, અમારાં, નથિ તે તમ ચીંથરિયાં કાજ,
ભાષણ, લેખન, અમે ન કાચા, મળે ન તમને અમ શિર તાજ.- ૨
આ ઉત્તેજન, આ હરખે પછિ, કમર કસી કરવાનાં કાજ !
સાજ વગર સુર શાંના નિકળે ? લેખક રહે ન ક્યમ નારાજ ?

× × × × × ×

નાગરો અને વૈશ્નવો ! હક છે **તમારાપર આપણા માંનિતા કવિનો.**
હજુ તમે જાગશો ? **દયારત્નમાળ ભાગ ૧ તથા ભાગ ૨**
અને "કવિ ચર્ચામાળા" ની **એક એક નકલ ખરીદશો ?**
શક્તિ ન હોય તો મફત માગશો ? ને વાંચશો ? કે પછી વાહવાહ !

ગંભીરપણે વિચાર કરવા

ગુજરાતના કેળવાયલા સાધનસંપન્ન સજ્જનો, સન્નારીઓ,

ને સાહિત્યપોશક સદર સંસ્થાઓને-

અર્પણ કરનાર તમારો સ્નેહાધીન સાહિત્યપ્રેમી શેવક

ભોળાનાથ બાપાલાલ કંથારિઆ.

પાનું.	લીટી.	
૬	૯	"અલ્લા તુંને" ને બદલે "અલ્યા તુંને" એમ વાંચવું.
૨૦	૧૧	"કેન ન્હોય" ને બદલે "કે ન્હોય." તથા ૧૭મી લીટીમાં "ચોટે" ને બદલે "ચૌટે" અને ૨૪ મી લીટીમાં "તેડાવે" ને બદલે "તેડાવો." એમ વાંચવું.
૨૭	૨૮	"હાર" ને બદલે "હરિ" તથા પાનુ ૩૭ લીટી ૧૯ માં "ગઈ" ને બદલે "ગાય" અને પાનુ ૪૦ લીટી ૨૮માં "૪૧" બદલે "૪૫" એમ વાંચવું.
૪૯	૧૩	"કયઉ" ને બદલે "કયહું" અને પાનુ ૫૦ લીટી ૨૭માં "પરદુઃખી" ને બદલે પરદુઃખ" એમ વાંચવું.
૫૩	૭	"ધનવંત ન કહાવે" ને બદલે "ધનવંત કહાવે" એમ વાંચવું.
૬૨	૨૫	"રધા" ને બદલે "રાધા" તથા પાનુ ૬૪ લીટી ૧૩માં "હારને" બદલે "હરિને" એમ વાંચવું.
૭૨	૨૩	"સલ" ને બદલે "સાલ" એમ વાંચવું.
૭૫	૧૮	"મમત્ય" ને બદલે "મમ મત્ય" એમ વાંચવું.

૧૧૨ નંબર ૧૧૨ આસન ૪ માં "દેખો દેખો ને મેરી" તથા "દેખે ઉત તિત" અને 'દરસ દેરી" એમ વાંચવું.

૧૧૭ ,, ૨૦૪ ,, વ્હાલમજી ઘેર ના આવ્યા જી-એમ વાંચવું.

૧૨૦ ,, ૨૫૨ ,, તુમકો કેહેએકી ન કચ્છુ રહી ,,

૧૨૧ આસન ૧માં "અમુક સ્થળે" એમ વાંચવું.

૧૨૪ ,, ૩ માં ૬૮૪ ને ૬૫૧ ને બદલે ૬૪૮-૬૫૫ એમ વાંચવું.

૧૨૪ આસન (૩) ૪૭૧-૫૪૬ એ બે નંબરો કમી સમજવા.

૧૩૪ નંબર ૯ આસન ૫માં-દર્શન ધો-એમ વાંચવું.

પ્રકરણ ૧.

(નવથી બાવીસ વરસ સુધીની વયનાં કાવ્યો.)

દ. ર. મા. ભાગ ૧ પ્રકરણ ૧ ની છેલ્લી લીટીની ટીકાના અનુસંધાનમાં.

ચૌદમે વર્ષે કરેલી બે કવિતાઓમાંની પેહેલી.

(૧) સાધુઓનાં ભોપાળાંની લાવણી.

સબ માયા બસ નચે, નાથ કોઉ આપ બચાયે બચે—ટેક.
કિતનેક ચામ દામસોં લપટે, કછુ કોઉ છુટે વો જસમેં ઝપટે,
માન બડાઈ ઇર્ષા ન ટરે, ભજનાનંદ ન મચે... નાથ કોઉ૦
યોગી તપસી, ક્રોધને કૂટે, જ્ઞાનિ ત્યાગી સિદ્ધિને લૂટે;
પર યહ મમતા કોઉકિ ન છૂટે,
સિદ્ધ ભયે સબ જગ પૂજાયે, કૃષ્ણભક્તિ રસ રુચે... નાથ કોઉ૦
કોઉ કંચન કોઉ કામનિ લપટે, વ્હાંતે બચે સો જસને ઝપટે;
કછુ કોઉ ભાગ્યે રસના રપટે,
ખટાદિ ખટપટ છુટી ન જ્યોંલોં, ત્યોંલોં સંત ન સચે... નાથ કોઉ૦
કિતનેક પંડિતતાનેં પકડે, બુધબલ જાનપને બહુ જકડે;
કોઉ કુલીન ગુન ગુમાન અકડે,
રૂપ રાજ્ય કોઉ બુડે બ્યસનમેં, દરસ તાપ નહિં તચે... નાથ કોઉ૦
પ્રભો ! અકલગત તોરી માયા, કછુ ન છુટે બિન નિજ દાયા;
કથન માત્ર હૈ ઔર ઉપાયા,
દયો જતન તજિ શરન પર્યો, હરિ એક આપહિ જચે... નાથ કોઉ૦

(૨) ચૌદમે વરસે કરેલી બીજી કવિતા.

પદ રાગ-સોહાણી.

હરિદાસા, હરિદાસા-બનજા હરિદાસા...રે હરિદાસા—ટેક.
મન છાંડ સબનકી આશા, મન છાંડ પરાઇ આશા;
બનજા હરિદાસા...રે નિજદાસા.
સુધાસિંધુકે સમીપ બસકે, મૂઢ રહત ક્યોં પ્યાસા ?
દીન હોય ક્યોં દુઃખ પાવત હે ? બસત પરસકે પાસા... બનજા૦
કામધેનુ સુરદ્રુમ ચિંતામની, ઇશ્વર અખિલ નિવાસા;
ઉનકું છાંડ ઔરનકું ધ્યાવે, સો તો બૃથા પ્રયાસા... બનજા૦
મનુષાદેહ દુર્લભ છિનું ભંગુર, જ્યોં જલ બીચ બતાસા;
અચલ સત્ત એક સેવા હરિકી, સબ કછુ તુરત તમાસા .. બનજા૦
શરનાગત બચ્છલ બિઠ્ઠલ ક્યોં, મનમેં રહત ઉદાસા ?
દયારામ સતગુરૂ બતાયા, હે મનસુબા ખાસા... બનજા૦

૧૫-૧૬ વરસની વયે કરેલી ત્રણ ટૂંકડી કવિતાઓ માંની

પેહેલી કવિતા. (૩) પદ. રાગ-ભેરવી.

તિહારી ચલી ચશ્મ તલ્વાર, ઘાહેલ મોહે કરડારી,
પરિ નેન કટારિ હિય પાર... ઘાહેલ૦ ટેક.
(સાખી) રૂપ નગરકે બીચમેં, અહો ચલી ચશ્મ તલ્વાર;
મૂરખ હે સો બચ ગયે, વાંહાં ચાતુર ખાયો માર... ઘાહેલ૦ ૧
લોહબાન-સો કછુ નહી, વે તો સૂધો ચ્હાય નિશાન;
નયનબાન તિરછો ચલે, વેતો લાગત લેવે પ્રાન.... ઘાહેલ૦ ૨
રસિક નેનકે બાનકી, અહો અજબ અનોખી રીત;
દુશ્મનકું પરસે નહી, વેતો મારે અપનો મીત... ઘાહેલ૦ ૩
રસિક નેનકે બાનકું, લાગત લખે ન કોય,
જો મારે સો જાનહી, કે જાને લાગે સોય... ઘાયેલ૦ ૪

બીજી કવિતા–ઠાકોરનાથનું ભજન.

(૪) પદ. રાગ-ભેરવી.

ઠાકોર ઠાકોર નાથ હમારે, હિયાકે હાર દગનકે તારે—ટેક
અગનિત કોટી અંડકો ઇસા, સેસ મહેસ સબ નાંવત સીસા... ઠાકોર૦
મોહનિ સુરત બસી મનમાંહી, જાકિ જોડિ જુગતમેં નાંહી. „
બિન બિનતી સબ જિયકી જાને, તાહિ કરે જો નિજ મન માંને „
એક બેર "તિહારો" જો ભાખે, સાધન તાકો ઓર ન રાખે. „
સદ્દગુરસિંધુ ભજે વે લાયક, દયાપ્રિતમ ગોવરધન નાયક. „

અને ત્રીજી કવિતા, કવિએ પેહેલી યાત્રાએ જતાં
કરેલું મંગળાચરણ છે.

જુઓ વાંચો-(૫) શ્રીશેષશાયીનું-ધોળ.

શ્રી નર્મદાજી તટ ઊપરે, ચારૂ ચંડિ રે ગ્રામ,
મહિમા વખાંણુ સ્થળતણો, સમોવડ વૈકુંઠ ધામ.

આમ કહી, કવિ ૪ કડિયોમાં, **ચક્રતિર્થ=ચાણોદની** ઉત્પત્તિ કહી સંભળાવી, મુર્તિ તરફ નિહાળીને ગાય છે કેઃ—

શોભા શી વરણું શ્રી અંગની, નખશિખ સુંદર રૂપ,
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધરી, પોઢયા ભવના રે ભૂપ.
મસ્તક જરકશી ઝળકતી રે, પાંપેણ ઊપર પાઘ,
કેસરી તિલક સોહામણું, ઉર ભ્રગુલાછન ડાઘ.

અરૂપકાઓ નથવેસર, કુંડળ ઝળકે રે કાન,
ચિબુક ચારૂ ને વારૂ વેળાયુ, શોભે છે બિનત્રે વાન.
શોભે ગળે ગળુબંધને, હેમ મુક્તાફળ માળ,
બાંહે બાજૂબંધ બેરખા, કનક કડાં છે રે રસાળ.
પીતાંબર કટિમેખળા, નેપુર રાજે રે પાય,
અંગોઅંગ અતિ માધુરિ, મનમથ મન લોભાય.
ચરણ સેવા કમળા કરે, શેષ ઉપર કર્યું સેન,
શાંત સ્વરૂપ શ્રીનાથનું, કરૂણા ભરેલાં બે નેન...વિગેરે૦

આ પછી ૧૬ થી ૨૨ વરસ સુધીની વયની-**પેહેલી તિર્થયાત્રામાં** કરેલી-કવિતાઓ જોવાની છે;-જે નીચે પ્રમાણે છે.

કાશિ મુકામે કરેલી પેહેલી કવિતા-સચિત્ર.

(૬) "કાશિપુરિની લાવણી"-માંથી મનસ્વી ટાંચણ.

काशिपुरिकि अति सुंदर शोभा, કોન સકે ગાઇ?
મોક્ષદેનિ ભવભયહરનિ, શિવ નિજ કર બનાઈ. ટેક૦
પંચકોસિ પરમાન કાસિકો, મહિમા હે ભારી,
દુઃખહરનિ, સુખકરનિ દરસતેં, અઘ હારત જારી;
દ્વિજ બદનરૂપ, સદન સરસ્વતિ, કાસિમેં બાસી,
મનીકર્નિકા ઘટ મઠ સુંદર, બૈઠે સન્યાસી;
પતિતપાવની નિકટ કાસી, ગંગાધેરી ગાજે,
મનિકુંદન જ્યોં મિલે સંગ, એસી શોભા છાજે;
બ્રહ્મ કમંડલુ, હરિપાદોદકિ, બિશ્નુદેહિ કહાઇ... મોક્ષ દેનિ૦ ૧
સદાકાલ વ્હાં બસે બિસેસર, ચિતસોં લગી પ્યારી,
સેસ સીસપર નહિં, સંકરનેં-ત્રિસૂલપર ધારી;
એસી કરના, ભીતર પ્રાની, મરંન જો પાવે,
આવાગમન અંધાર જાલમેં, સો ફિર નહીં આવે;
ભાગીરથિ જલપાન કિયેતેં, ભવસંકટ ભાજે,
મજ્જનતેં અઘકોટિ જન્મકે, તુર્તે હોત પ્રાજે;
સુકૃતિ બિલોકત માત્ર જાત, સબ મનસા લોભાઇ... મોક્ષદેનિ૦ ૨

—કાશિમાં રહીને કરેલી બીજી કવિતા—

(૭) હનુમાન ગરૂડ સંવાદની-લાવણી.

આ કવિતા એટલી તો રમુજી છે, કે વાંચનારને ઇંગ્રેજી કવિ Cowper નું John Gilpin કાવ્ય વાંચતાં આનંદ પડે છે, તેવી

જ રમુજ આ કાવ્ય વાચતા મળે છે. એટલુંજ કે, કાવ્ય નના દુની-યાંદારીની નથી; પણ ધાર્મિક વાર્તાની છે. કવિતા ઘણી લાંબી છે, તેથી આખી રજુ થઇ શકે તેમ નથી. માટે દ. કા. મં. પાનું. ૧૫૨ થી ૧૫૫ વાંચી લેવા વિનંતી છે. ઘણીજ રસભરી રીતે મંડાણ કરી કવિ ગાય છે કે—

રાગ-લાવણી.

એક સમે હનુમાન ગરૂડ બેઉ, એક સ્થળે મળિયા,
કોઇકોઇના ગાંજ્યાં ન જાય એમ, એક એકપેં બળીયા—ટેક.
નિકટ દ્વારિકાં, શ્રીકૃષ્ણતણો એક બાગ હતો ચારૂ,
ચોકી ત્યહાં ગરૂડજી કરતા, પતિને પ્રિય સારૂ;
હરિઇચ્છા હનુમાન ત્યહાં, એકદા સુધા ભરમાં,
આવિ અચાનક, ફળ ભક્ષી, તરૂ ફેંક્યાં સાગરમાં;
તજિ વિવેક, વાટિકા બગાડી, ગરજ ઘણો લાવી,
જોઇ અનીતિ, વિહંગમપતિએ હસ્ત ગ્રહ્યો આવી;
જોઇ સમોવડ, સુભટ ચોભિયા, વૃક્ષથકી વળિયા.
કોઇકોઇના... એક સમે... ૧

વાડીના રખવાળ ગરૂડજીએ, આમ રંજાડભંજાડ થતો જોઇ, રોશે ભરાઇ, હનુમાનજીને હાકોટયા. પણ રામદૂત જાય તેવા નોહોતા. તેથી કૃષ્ણહિમાયતીને ખુબ દમ ભિડાવ્યો. ત્યારે ગરૂડજીએ પણ, તેના બદલામાં, તેવાજ જોસથી-" ત્રણ તાત, ને માત કુવારી "—જેવાં તિખાં તમતમા વચનો આપી કહાડયા. વળતા જવાબમાં, હનુમાનજીએ પણ, ગરૂડજીને તેવાજ સરખે સરખા-છેડે બંધાવ્યા. તે સહન ન થયાથી:—

ગરૂડ કહે-કપિ ! ત્હારા પતિએ જશ ઝાઝો લીધો,
પરણીસ્ત્રી-એકલી અબળાને, દેશવટો દીધો !
સહિત પ્રેમદા-પુત્ર પોતાના-બ્રાહ્મણે પાળ્યા !
નગ્ર સર્વ વૈકુંઠ વસાવ્યું, આપ તાત ટાળ્યા !
વ્હાલ ધરી એક વનિતા આવી, વરવાને કાજે,
તે નારીનૂં નાક છેદાવ્યું, ત્હારે રઘુરાજે !
જૂઠાં ફળ શવરીનાં ખાધાં, પવિત્ર પણ ચળિયા.
કોઇકોઇના .. એક સમે...

આ સાંભળી હનુમાનજી બોલ્યા:—

ત્હારે કૃષ્ણે સહુના આભ્રણ ઉતરાવી લીધાં,
બ્યંડળનો રથ હાંક્યો, પાંડવ દાસપણા કીધાં.

શિશુપાળની ગાળો ખાધી, પરાક્રમી પૂરા!
કાળયવનથી રણમાં નાઠા, જાંણ્યા બહુ શૂરા!
તેની આજ્ઞા હું નહિં માંનું-એમ કહ્યું જ્યારે,
પ્રેર્યો દૂત પ્રભુની પાસે, વિહંગમપતિ ત્યારે;
શ્રીકૃષ્ણે કહાવ્યું-રામ આંણુ દ્યો-દેતામાં ઢળિયા.
કોઇકોઇના... એક સમે... ૮

આહાવી રીતે મન ધરાતા સુધી બન્ને દેવદૂતોને પરસ્પર કેટલોક કાળ ભટકાવી મારી, આનંદ લેઇ તથા આપી, સમાધાની કરવા, અંતે કવિ ડાહ્યા-ડમરા થઇ, શાંણપણની વાત પરખાવી દે છે કેઃ—

આ વાંણીવીલાસ કર્યો, મ્હેં નથિ નિંદા ઉચ્ચારી,
ઉપર જોતાં અવળુ ભાસે, અંતર સ્તુતી ભારી.
ઉપાસનાની ટેક બતાવી, નથિ ગાયૂં અવળૂ,
ભક્તવત્સલનો ભેદ સમઝશે, તે લેહેશે સવળૂ.
એ રામકૃષ્ણ મુજને પ્રિય હોજો, પ્રાણજિવન મ્હારા,
સદા ઇહાંના નિર્મળ યશ, મુજ વદન વહો ધારા.
પણ દાસ દયાના પ્રિતમ, શ્રીસીતાવર સાંમળિયા.
કોઇકોઇના... એક સમે... ૧૦

કથા માંડતાં-વાત કેહેતાં—આ કવિને કેવી સરસ આવડતી હતી, તેનો આ લાવણી સચોટ નમુનો છે.

કાશી મુકી આગળ ચાલતાં, મથુરાં જેવા કોઇ તીર્થે થોભી, કવિ-"શ્રી યમુનાજીની લાવણી"-ગાય છે,-જેમાંથી મનસ્વી ટાંચણ નીચે પ્રમાણે છે.

દુઃસ્વભાવથી જીતાડો, દુર્મતિ ટાળો માજી!
શ્રી ગોપીજનવલ્લભ અતિવલ્લભ, મુને કરો શ્રી યમુનાજી.—ટેક.
તુર્યં પ્રિયે! શ્રીકૃષ્ણવલ્લભે! યમુને! જગમાતા!
નરક નિવારિણિ, યમભયહરણી, ભવતરણી ત્રાતા;
જેવો તેવો દાસ, ક્ષમા અપરાધ કરો માય,
મા! કુપુત્ર તો કદી હોય, કુમાતા કદાપિ નવ થાય;
દૃઢ આશ્રય શ્રી વલ્લભવરનો, અચલિત ગુંણ ગાઉં,
સતત રહે શ્રીકૃષ્ણ નામ મુખ, ×દુસંગિ નવ થાઉં;
શરણ પડ્યો સંતાપ હરો, શીં વિનતિ કરૂં ઝાઝી! શ્રી ગોપીજન૦—

× આજ લાવણીમાં, આ વિચારની સુંદર પુનરૂક્તિ, નીચે પ્રમાણે આવે છે. કવિ કહે છે-" દુસ્સંગ દોશ મુંને જળ પંકજ, પ્રમાણ નવ લાગે..."

પેહેલી યાત્રાએથી ચાણોદ પાછા આવીને રચેલી પેહેલી કવિતા.

માશીના મરણશોકને લગતું પદ. (૯) રાગ-કાફી.

સાચું તે સગપણ રે, સમજ મન! શ્યામતણું,
બાકી સરવે જૂઠું રે, તેમાં તો કોઇ નથી આપણું. ટેક.
જંતુનિ જનક એમ કર્યા કેટલા, તેં જેટલી ધરી દેહ,
લ્હેંણાદેણાનો જ્યારે સંબંધ છૂટયો, ત્યારે મુકીને ગયાં સહુ તેહ;
કોઇએ ના બતાવ્યું રે, ઠેકાણુ વિશ્રામતણું... સાચું તે૦—૧

જોની આ હરિજના હેત કરીને, કોણ આપે મનુષ્ય અવતાર?
પશુપક્ષી કેૃડિ આપ્યો અલ્લા તુંને, ભજનતણો અધિકાર;
ભજે તેને આપે રે, અભયપદ નિજ ધામતણું... સાચું તે૦—૨

અણું આસક્તિ કયહું માં રાખીશ, માયા મનથી તોડ,
નિશ્ચિત થૈ, સહુ શોક તજીને, પ્રીત પ્રભુજીશું જોડ;
દયા દિન રજની રે, રટણ કર શ્રીકૃષ્ણ તણું... સાચું તે૦—૩

(૧૦) પેહેલી યાત્રાએથી પાછા આવીને બનાવેલી બીજી કવિતા

"રેવાજીનું પદ." રાગ રામકળી.

તિહારે શરન મેં તો આયોરિ—શ્રી રેવાજી! તિહારે૦— ટેક.
ભવતનયા સુખદાયક સરિતા, તિહારો દરસ મોહિ ભાયોરિ...શ્રી રેવાજી૦
પતિત પાવની અધમ ઉદ્ધારિણી, ભવ તારિણી નામ કહાયોરિ... „
ઉત્તર વાહિની, ઉભે ત્રટપાવની, વિધિ તેરો પાર ન પાયોરિ... „
નિર્મલ જલ જોઉ સ્નાન કરત સોઇ, સકલ પદારથ પાયોરિ... „
દાસદયો, માઇ દીન તિહારો, પ્રેમ સહિત પદ પાયોરિ... „

પ્રકરણ ૨

૨૮ થી ૩૧ વરસ સુધીની વયમાં—બીજી તથા ત્રીજી યાત્રામાં કરેલાં કાવ્યો—

જુઓ વાચો-દ-૨-મા-ભાગ ૧ પ્રકરણ ૨ પાનું. ૮ લીંટી ૫ પછી.

હિંદી વિભાગ—(૧) માત્ર ગાવામાંજ સુંદર, મનહર લાગે એવાં કાવ્યો.

૧—પદ-રાગ ઠુંમરી.

बंसि बाजि, સો મેરે મન બસ ગઇ રે; લેજા લેજા બિરજકે બંગલેમેં. બંસિ૦

૨-ખમાયચી હોરી.

बसंत बिहारी મન લે ગયો હો, હોરિકો રસ રસીઓ લે ગયો હો. બસંત૦

૩-પદ-રાગ બેહાગ.

नगर सब सोवे है, બિરહિનિ બૈઠી રોઉં આલી. ટેક.
બિરહ દરદકી અકથ કહાંની, જાંને જો બિતતી હોવે રે. ... નગર૦

૪—પદ.

बनमें गुजरियां लूटी, અહીરિયાં લૂંટી; લૂંટી લૂંટી મદન ગોપાળ,...બનમેં૦
જાકો જાય સો સબ કોઉ રોવે, યાતે ભઇ હું ખુશાલ. ... ... „ ૩

૫-પદ-રાગ મલ્હાર.

मैं तो मेरो जोबन, દિયો નંદલાલકું, દિયો નંદલાલકું, વે સાંવરે ગોપાલકું—મેંતો૦
દયાકો પ્રિતમ પ્યારો, પ્રેમરસ ભોગી; કોઉં ન જાંને વાકો અદ્‌ભુત ખ્યાલકું—મેં તો૦

૬-રાગ કાલિંગડો.

माइ मेरे लगे मोहनसों नेन, મોહનસોં નેન, કહત બને ન. માઇ૦-ટેક.
મંદ મુસકાની ચિત બિચ ચૂંભી રહી, સળકે સનેહકી સેન. „ ૧
આઠ પ્રહર મોહે એહિ ચિતવની, કલ ના પરે દિન રેન. „ ૨
રોમ રોમ મેરે રમિ રહ્યો રસિયો, બ્હોત સતાવત મેન.× „ ૩
દયાકો પ્રિતમ કોઉ મોકો મિલાવે, તબ ઉપજે ચિત ચેન. „ ૪

૭-આશક ગોપીની આજીજીનું પદ.

ओरांकी मैं नांहि નાંહી, નાંહી નાહી; કાહુકી મેં નાહી નાંહી, નાંહી નાંહી.
તેરિ મ્હેં તો ચેરી મોહન!...ઓરાંકી૦—ટેક.
રેન દ્યોસ મોહે કલ ન પરતહે, દિલ ડોલત વે તેરિ મોહન. ઓરાંકી૦—૧
માતપિતા સસુરા રે સતાવત, તહુના તજી કણુ હારે જો હન.* „ ૨
દયાપ્રિતમ તુમ ઐસિ કરો મોહે, તુમ બિન ઓર ન પાવે છોહન.+ ૩

× મેન-કામદેવ. * હન=મારી નાખવું. + છોહન=સ્પર્શ.

૮-પદ.

મટું-કાસોં કહું પીર? મેરા મન માન્યો મોહનસું
હિયો હર્યો બલબીર...મેરા મન૦—ટેક.
પિયકે દરસ બિના પલક કલપ સમ, નહિં ચેન પરે મન,
ભયો રે અધીર. મેરા મન૦—
મેં ભઇ મીન, જીવન દયાપ્રિતમ, નખશિખ સુંદર સુધાસર નીર. „ ૨

(૨) વિકારી પણ સાહિત્યની નજરે વાંચવા લાયક-કવિતાઓ—

૧-પદ-રાગ લલિત.

जोबन रस झलकाय, રસિયા રોપ તજોજી;
પ્યારે સુખકી બહાર બેહે જાય. રસિયા૦—ટેક.
(સાખી) તુમ મધુકર હમ કેતકી, સદા બન્યો સંજોગ;
કંટક દોષ બચારિયે, તો કૈસે બને (વહ યોગ). રસિયા૦—૧

૨-ભૈરવી ગત અદાની.

मोहे बांके नेन ખંજરસેં લગાય ગયો રી૦—ટેક.
કારે કહું મોંસો કહત ન આવે, મોકું અજબ અદા દરસાય ગયો રી. મોહે૦
મિઠિ મિઠિ બતિયાં કહત ચિત ચોર્યો, લાલ મોહે લટુસિ બનાય ગયો રી. „
દયાકે પ્રિતમ તોરિ મોહનિસિ મૂરત, સો મેરે હૃદય કમલમેં સમાય ગયો રી. „

૩-પદ-રાગ કેરબો.

जांनि हमारा, ઓર તુમ્હારા ક્યા? દિલકા દોપટા બિછાય દિયા. ટેક.
એક પ્રાન તન દો દેખનમેં, જહાંન જહાંને રહા ન ઢકયા. જાંનિ૦—૧
આશુક માશુક દોનોં પરસ્પર, સુખ દેખેતેં જહાંન ટિકયા. „ ૨
દયા પ્રિતમ! તુમ મેરે-મેં તુમરી, દિલ દોનોંકા છબમેં છકયા. „ ૩

૪-પદ-રાગ ભૈરવી.

पतियां पठाउं કોઉ મધુપુર જાય, કોઉ રે બતાઓ, પિયુ ખબર પ્હોંચાય.
પતિયાં૦
(સાખી) તુમરી હમરી યોં બની, જૈસી મિરચ બરાસ;
મિરચ બિના ન બરાસ રેહે, મિરચ બરાસ ન પ્યાસ. પતિયાં૦ ૧
હમકું પ્યારે આપ હો, આપહિ કુબજા પૂર; „ ૨
જયોં મધુકર પંકજ પ્રિયે, પંકજકૂં પ્રિય સૂર. „ ૩

૫-પદ-રાગ હોરી.

प्यारि तेरि सारि બસંતિ બની હે, દેખી પ્રસન ભયે ગિરિધર પીય;
જરી કિનારી, મોર પરે પલ્લવ, રંગકી ચટક ઘની હે. તેરિ સારી૦—૧
અલબેલિ રસિકબર બાલમ, ત્રિભુવન મુકુટમની હે. „

૬......વિરહ વેદનાનું પદ-રાગ-કાલિંગડો-ગત દીપચંદી.

ધાઓ રે, લાલનકું લેઆઓ રે (૨) ટેક.
મોકું લેજાઓ રે, કોઉ મેરા જિયરા બચાઓ રે... ધાઓ રે૦—૧
પિય દરસ-પરસ બિના નાંહી મુઝે ગ્રેહબ્યાહો રે,
હે રોગ ઓર-ઓખદ ઓર કરત-કયા બ્યાહો રે... „ ૨
લગે મેરે હૃદય બિચ નેનસે નેનકે ધાઓ રે.
દયાપ્રિતમ મિલનકે મલમ બિના, નાંહિ ઓર ઉપાયો રે... „ ૩

૭.....રાસ વિષેનું પદ-રાગ **ખમાયચી.**

આજ રંગ રસિયોજુ ખેલે બિંદ્રાબન.
પિયાપર ઉમંગ, પ્યારિ રાધાજીકો સંગ... રંગ રસિયોજુ૦—ટેક.
રાસ રચ્યો વ્રજલાડિલાની સંગે, વ્રજસખિયોની સંગે,
નાચે નંદલાલ, વાગે તાલ ને મૃદંગ; ચંગ ખંજરી ઉપંગ,
મળ્યો સારંગીનો સંગ... ... રંગ રસિયોજુ૦—૧
શ્યામસુંદર છબિ નિરખિ મુગટપર, કિર્તિકુમારી ઉઠિ બેઠિ જાઇ ન્યારી:
આ શ્યો દયાપ્રિતમનો સંગ! જી નાચમાં બે ઢંગ.× રંગ રસિયોજુ૦—૨

૮......બંસિની તાલાવેલીનું પદ- **રાગ-પુરવી.**

મદન મોહનકી, એ મોરલી મદન મોહનકી.
બાજત ઓરકી નાંહીં. ટેક:
સુનત મેં જિયરા હર્યો, તબતેં જાનિ-એ મદન મોહનકી... બાજત૦—૧
તા બિન હોઈ ન એક રસ મુરછા, હાંનિ હાંનિ સપ્ત સૂર તીન ગ્રામ,
દયાકે પ્રિતમ બિન—રાધે રાધે!
હાંનિ હાંનિ, ઉમડ ઘુમડ સપ્ત સૂર તીન ગ્રામ, સોહિયે મદન મોહનકી...„ ૨

૯......બંસિની તાલાવેલીનું બીજું પદ-રાગ-રેખતો.

બંસિકે બજાને વારે! મેરા દિલ ક્યોં ચુરાયા?
મેરા દિલ ક્યું ચુરાયા, મેરા મન ક્યોં ચુરાયા?
એનોંકે બજાને વારે, મેરા દિલ ક્યોં ચુરાયા? ટેક.
તી માણાનું સતાનેમેં તેરે હાથ લે કયા આયા? ... એનોંકે૦—૧

× કવિ નાચમાં બેઢંગ જુએ છે-કે **રાસમાં વળી રીસ કેવી?** હું તેમની આ કવિતામાં બેઢંગ જોઉ છું, કે એકજ કાવ્યમા ઉથલો વ્રજભાષાનો, અને બાકીની રચના ગુજરાતી-એ કેવા પ્રકારની ધુંન કહેવાય!

મેરો મન ભેલાતા હૈ, મેરા જિય ભેલાતા હૈ,
આપ ખેલતા ખાતા હૈ, હાથ હુન્નર? દયાપ્રિતમ મેહેબૂબ,
મ્હેર ક્યોં ન લાતા હૈ?... ખેનોકે૦—૨

૧૦.....બંસિના મોહનું પદ-રાગ સોરઠ-ગત દાદરાની.

છેલા નેક નેકિ બાંસુરિ બજાય જા હો. ટેક.
બજાય જા, સુનાય જા, રિઝાય જા હો...... છેલા૦—૧
તેરિ બાંસુરિને મેરી પાંસુરિયાં પ્રોઇ, સુને બિના-ના-સોહાય જા હો. „ ૨
*દોહરો—સીસ મુગટ કટિ કાછની, કર બેનૂં ઉર માલ,
યહ બાનક સો મન બસો, સદા બિહારીલાલ.
ઇન બંસિને મેરો મંન હર્યો રે, ઘર આંગનાકો સોહાય જા હો. „ ૩
તોરિ રંગ ભરી સુરત, અનંગ ભરી અખિયાં,
દેખે બિના રહ્યો નહિં જાય ભલા હો...... છેલા૦—૪
*દોહરો—અરે કઠિન આહીરટે, મેરિ નેક પીર પહેચાન,
તુજ મુખ દેખનકારતેં, મેંને છોડ દિયા કુલ જહાન.
દયાકે પ્રિતમ! મોરી તપ ન બુઝેગી વે,
અબ લે તું હસિ હિયસોં લગાય જા હો...... છેલા૦—૫

૩—રાગ અને કાવ્ય ચમત્કાર, બંન્નેમાં સરસ, એવી કવિતાઓ.

૧.....કાફી-રાગની-હોરી.

(નાથ કૈસે ગજકો બંધ છોડાયો.)—એ રાહનું પદ.

ઝુઠી ચોરિ લગાઈ, મૈયા! મોહે જૂઠી ચોરી૦—ટેક.
કછુ કછુ યાકિ મેં ગૌન નહી દોહૂ, તાતે એ ધૂત મચાઇ;
યાકે જિયાકી તૂં નહીં સમુઝત, મેં સમઝૂં મોરી માઇ.—મૈયા૦
ચલી પરસ્પર મેં ના માની, હિય કછુ સુખ કછુ ગાઇ;
દયા પ્રિતમ ગોપી હિત હિયકો, લખી મ્હેરી મુસકાઇ—મૈયા૦

૨.....હોરીનું પદ-રાગ હાલેરો.

કૈસે હોરી ખેલો પીયાજી રે, આજ મેકું જીતો તો જાઉં બલીહારી,
લલાજી રે...કૈસે હોરી ખેલો૦—

* આ નીશાનીવાળા બે દોહરા-"બીહારી સતસૈ" માંથી લઇ-રણછોડ જોશીએ, આ કાવ્યમાં ઉમેરેલા છે. કવિ દયારામના નથી. એમ વડોદરાવાળા સદ્દગત વ્યાસ પ્રાણશંકર વૈજનાથ દ-કા-સુ-ને પાને ૨૪૨ગે ટીકામાં લખે છે.

કાલ અચાનક તુમ છુત ગયે, હમ જાને નહીં ગીરીધારી,
અબકે આઓ તો મરદ કહું લાલા, એસી મારૂં પીચકારી. પીયાજી રે૦—
માર ગુલાલકે બ્હાવરે બના દઉં, તો મેં ખરી બ્રિજનારી,
આંખ આંજ ચોરી સારી પ્હેનાયકે મેં, દુસરી બનાઉ રાધા પ્યારી! પી૦—
પશુઆકે પલટે બંસી છીનાય લઉં, હાંરે કેહેવાઉં બનવારી;
તબ અપને મુખસેં કહોરી દયા પ્રીતમ, જીતી હે ભાન દુલારી. પીયાજી રે૦—

૩......હોરી. રાગ આશાવરી.

નંદ મેહેરજુકે મ્હેલ મચી ધુંમ, રસિયોજુ ખેલે હોરી. ટેક૦
કમલન માર મચ્યો હે પરસ્પર, મોહન ભાનુ કિશોરી;
બસે નિરંતર દયાકે દ્રગનમેં, રસ ઉન્મત યહ જોરી. રસિયોજુ૦—

૪......ઇશ્કની-લાવણી.

ઇશ્કકે મ્હેલ મત ધસો કોઈ, દુરહિતે ભલા હે, અંતર ઝાલ અગનકી જી.
બડે શયાંને પંડિત દિવાને, સુઝે ન દેશ અપના,
ઐસિ હે રીત લગનકી જી૦—
(થોંસા)-પ્રેમકે પંથ નહીં પરના, પરે મરનેસેં ન્હે ડરના;
લાજકા ઝાઝ ડુબા દેના, જહાંનમેં બદનામી લેના,
લગન લગ પીછૂ પચ મરિયે, ન છૂટે નિશદિન જિય જરિયે.
સોહુ બ્યાજ શક્તિ લાગી, દયા લગી હરિસોં, બડભાગી જી-રટ તુંહી તુંહી.

૫......પદ ૯ સું-મારવાડી ભાષાનું-રાગ સોહણી.

થેં કોણ મંત્ર સાધ્યો, રાધા પ્યારિજી! થેં કોણુ? ટેક૦—
દેવરા દેવપેં તું સેવા કરાવત, એસો કોન દેવ આરાધ્યો?
રાધા પ્યારિજી!૦— ૧
સિંધુ સુતાકો મિલત ન મંત્ર એ, કોણુ ગુરૂસો થાંને લાધ્યો? રાધા૦—૨
દયારો પ્રિતમ પ્યારો, અજિત થેં જીત્યો, રંગ છે જી, અબધ થેં બાંધ્યો.
રાધા૦— ૨

૬......પદ ૧૦ સુ. રાગ-હિંડોલ.

પ્યારી રાધે-ગોવિંદજીકો હિંડોરડો. ટેક૦—
ઝમક ઝોટા થામે અજથેં તાં ઝૂલે માકા રાજ...હિંડોરડો...પ્યારી૦—૧
રંગ ઝુલાવતિ આનંદ મગન નવલા વ્રજવામ,
ઝુલત મનમોદ સહિત, શ્યામા અરૂ શ્યામ... હિંડોરડો...પ્યારી૦—૨

૭.....પદ ૧૧ નું. બંસિના મોહ વિશે. રાગ પુરવી.

આલીરી! બંસી મોહનકી બાજે રી. ટેક૦—

તા બિન હોય ન એક મુરછન, સપ્ત સૂર ઔર તીન ગ્રામ. બંસિ૦—૧

આગે બજિ સો ઔર ગોપકી, અબકે બજૈયા જાને સુંદિર સ્યામ. „ ૨

દયાકે પ્રિતમ સબકે સુખદાયક, બ્રજ જુવતિન મનપૂરન કામ. બંસિ૦—૩

આ પછી, કુદ્રષ્ટિ, તેમાથી લેવાનો બોધ, ડાકોરમાં ગાયેલી કવિતાઓ, અને શ્રીનાથજીમાં રહીને કરેલા કાવ્યો વિગેરે વાંચવાના છે, જે નીચે પ્રમાણે છેઃ-

સુંદરિઓથી સૌ કોઇ મોહિત થાય છે, અને કવિ દયારામ પણ વિહ્વળ થઇ ગાતા કેઃ—

૧ "કાચના ફાંનસમાં દિપક જેવો ચળકે રે,
સુંદરિના વેંણમાં, તેવો રતિરસ ઝળકે રે".

૨ +માધવ મુકી માનુનિમાં મોહ્યો,
રાજસ ધર્મે જો ભાઇ જાગી, રાવણ સરખો રોયો... માધવ૦-

૩ કોણ જનમ્યું એવું જગતમાં, જેને માયા ન વળગી,
કૃપા કરી કૃષ્ણે તારિયા, તેથી કીધી છે અળગી... કોણ૦—
કેટલાકને ડરપાવે દૂરથી કોઇને ઢાળી રે પાડે,
કોઇને હડશેલે હળવી રહી, કોઇને કર અડકાડે... કોણ૦—
કોઇ પુરણ, કોઇ પોણા, કોઇ અરધા, કોઇ પામાં,
કયહું આંનો, કયહું ઓશ પણ, નહિં કોઇ વણ પરસ્યામાં... કોણ૦-

૪ સાખી—"નારી નર ચિતચોર છે, નર નારી ચિતચોર;
તે બંધેતું મન હરે, નટવર નંદકિશોર—"

૫ વળી આ પુસ્તકના પ્રકરણ ૪ માં આપેલી કવિતા—"લોચન મનનો ઝઘડો" પણ અહી વાંચવી બંધ બેસતી લાગશે.

પેહેલી જાત્રાએથી પાછા આવ્યા પછી, **લગ્નની ના પાડનારી કવિતા.**

કાફી રાગનું પદ.

("મુખડાની માયા લાગી રે—મોહન ત્હારા"...એ મીરાંબાઇના પદની રાહે ગાવાની કવિતા.)

વરિયે તો સામળિયો વરિયે, વરિયે તો પાતળિઓ,
વરિયે તો છબિલો વરિયે રે...ચતુર વર... ટેક૦

+આ પદ કવિયે-સુરદાસજીનું-" માધોજી ! મન માયા બસ કીનો
લાભ હાનિ કછુ સમુઝત નાંહી..."
એ પદ વાંચીને લખી કાઢાડ્યું હશે-એમ સમજી શકાય છે.

સંસાર તો સરવે જૂઠો, શું થાશે રૂઠો કે તૂઠો ?
તેને તુચ્છ જાંણી ફરિયે રે ચતુર વર૦—૧

જેને પરણ્યે દુઃખ જાય, અખંડ હેવાતણ થાય,
તેની સાથે પ્રીત કરિયે રે... ચતુર વર૦—૨

સંસાર તો સરવે ખોટો, પાંણી માંહેનો પરપોટો,
ફુટી જાશે ન્હાનો મ્હોટો રે... ચતુર વર૦—૩

દયા પ્રિતમ કેરો વ્હાલો, નાગર એ નંદલાલો,
તેનો સાલો કરી મ્હાલો રે... ચતુર વર૦—૪

કવિએ, લગભગ તમામ કવિતાઓ, શ્રીકૃષ્ણ નિમિત્તે રચેલી છે; પણ યાત્રામાં રહીને, શ્રી શંકર ભગવાનને અંગે પણ, બે પદ રચેલાં હાથ લાગે છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

પદ પેહેલું. રાગ કાફી.

શ્રી શંકર ભગવાને કરેલી સ્તુતિ.

માઈ તેરા બાલાકું દેખનકું મેં આયા રે. ટેક.
ચાહું ના અંબર હમ હે દિગંબર, પીતાંબર ચિત ચાહાવે. માઇ૦—૧
ચાહું ના ચંદન લગાય તેરે નંદન, હમ તો ભભૂત લગાયાવે. ,, ૨
ચાહું ના ભીચ્છા અજાચક દીચ્છા, પરમાનંદ પદ ધ્યાયાવે. ,, ૩
ચિરંજિયો માઇ તેરા બાલક, મેરે જિય સુખ છાયાવે. ,, ૪
દયા પ્રિતમજીકે ચરન પરસ રજ, શંકર શીશ ચઢાયાવે. ,, ૫

પદ બીજું. રાગ કાફી.

भोले शंकर! કૃષ્ણ દરસ શુચી પાયા હે. ટેક.
ગદગદ કંઠ ભયે પુલકિત તનું, નયન નીર બહાયાવે. ભોલે શંકર૦ ૧
તાંડવ નૃત્યમેં મન મગનસોં, શિંગી નાદ બજાયાવે. ,, ૨
જૂઠ ન જાંની ગોરજ જીવન, સો સંકર સુખ પાયા હે. ,, ૩
દે આસીસ *દયા પ્રભુજીકું, અલખ જગાય સધાયાવે. ,, ૪

---

* એના બે અર્થ છે. ૧ કવિ દયારામના પ્રભુજીને...એવો, અને બીજો...કવિ દયારામ પ્રભુરામ એવો.

બીજી યાત્રામાં, શ્રીનાથજી મુકામે દર્શન કરતાં, કવિએ ગાયેલી કવિતા.

"શ્રી નાથજીનું વર્ણન." રાગ સોરઠી મલ્હારનો ગરબો.

"વર્ષાઋતુ વહી ગઈ રે, ઓખા! રમતાં રંગ-વિલાસ"—એ ઓખા-હરણના રાગની રાહપર ગાવાનો ગરબો.

× × ×

મોહન મધુરાકૃતિ શ્રીનાથજી રે, નટવર નંદકુમાર;
મોહ પામે સૌની મતી **શ્રીનાથજી** રે, નિજજન પ્રાણાધાર. ૧
મોર મુકુટ મણિએ જડ્યો „ , કુંડળ લળકે કાન;
મનોહર મોતી વેસરતણું „ , શોભે છે ×બિનવાન. ૨
†લલિત ત્રિભંગી છેલડા „ , મદન મનોહર રૂપ;
આનંદ ઘન અલબેલડા „ , અખિલ ભુવનના ભૂપ. ૩
જિવન ગોપીજન તણું „ , રસિયા જનના રાય;
નિરખ્યે સુખ પામે ઘણું „ , મન મોહે લોભાય. ૪
તિલક સુભગ કેસર તણું „ , પાદાકૃતિ દીસે છે ભાલ;
શોભા સલુણા વારિજ વંદનની „ , વારૂ સુંદર શિરપેચ લાલ. ૫
કંઠે કૌસ્તુભ મણિ ઉદિતી ઘણી „ , ઉર ભ્રગુલાંછન વામ;
કંચનમાળા મોતી રતિ બની „ , વૃંદાવન અભિરામ. ૬
પીતાંબર કટિ મેખળા „ , શોભા નહેં કોઇ તૂલ;
ગળે અંગદમણિ નિર્મળા „ , મુદ્રિકા જડિત અમૂલ. ૭
મોહના મોરલિ કર ગ્રહી „ , તીલ કમળ એક હસ્ત;
વ્રજવનિતા મ્હોવે રહી „ , સ્વરૂપાનંદ મનમસ્ત. ૮
નેપુર ચપળ ચારૂ ચરણમાં „ , ઘુઘરીનો ઘમકાર;
લાભ ઘણો છે એના શરણમાં „ , પરમાનંદ ભંડાર. ૯
*જાંમો જરી, પટકો ભરજરિ „ , આભ્રણ અંગ અનૂપ;
પ્રતિઅંગે ચિત માધુરિ „ , સ્વરૂપ તણુંજ સ્વરૂપ. ૧૦
ધન સર્વસ્વ ભક્તજન તણા „ , લોચનના શણગાર;
દયા પ્રિતમજી સોહામણા „ , જીવન પ્રાણાધાર. ૧૧

× બિનવાન=પાણીદાર. † ત્રિભંગી=વાંસળી વગાડતાં જેનું અંગ ત્રણ ભાગે વળેલું દેખાય છે, એવા શ્રીકૃષ્ણ-ડોક, કડી, અને પગ-એ ત્રણ ભાગની વળેલી સ્થતિવાળુ જુઓ શ્રી 'મુરલિધર'નું ચિત્ર. * જામે જરી, પટકો ભરજરી=જરિ. જાંમો, અને તે ઉપર ભારે કસબી ઉપરણો.

સાત વરસની બીજી યાત્રામાં, કવિને લુંટારા પકડીને કેદ કરે છે, ત્યાં

'કેદમાં રહીને કવિએ કરેલી પ્રભુપ્રાર્થનાનું પદ.

રાગ કલિંગડો.

શું કહિયે શ્રીજી! ? શરણુ પડ્યાને સંતાપો.
એ મ્હોટું કૌતક! દુષ્ટ વિમુખ સુખ આપો. શું કહિયે?૦—ટેક.
પોતાના કીધા પાંડવ સાધુને સંતાપ્યા,
અતિખળ દુરિજન કૌરવને, સઘળા વૈભવ આપ્યા. „ ૧
હરિશ્ચંદ્રને વિશ્વામિત્રે માહા દુઃખિયો કીધો,
તે કૌશિકને દંડ તમે કશો ના દીધો... ... „ ૨
અજામેલ, ગુણિકા, વશ્યાં વૈકુંઠ ગમે છે,
વ્હાલો વૈશ્નવ હનુમાન, ભૂતળમાં ભમે છે. ... „ ૩
શિશુહત્યારી પુતના ઉપર, દયા ભાવ લાવ્યા,
શુકમુનિ સરખા સાધુ, વૈકુંઠે ના વસાવ્યા. ... „ ૪
સંત પિડયાની ટેવ તમને પડી છે,
કોણ જાણે તેમાં વસ્તુ રૂડિ શી જડી છે? ... „ ૫
તમને ઠપકો દેતાં કાળજડુ મ્હારૂં ધ્રુજે,
દયો કહે મુને બહુ દુઃખમાં, હરિ ભજવા નવ સૂઝે. „ ૬

ત્રીજી વખતની જાત્રાએ જતાં કવિએ કરેલું મંગળાચરણ.

શ્રી ઠાકોરનાથજીનું ભજન. પદ-રાગ ભૈરવી.

દરસન દેના હમેં ઠાકૂર ડાકોરવારે. ટેક.
દરસન કો ફલ ચરન રહે ચિત, માયામેં ન ભમે... દરસન૦—૧
પ્રેમ-લચ્છના ભક્તી દીજે, દુરબુદ્ધિ ના દમે ... „ ૨
દયા કે પ્રીતમ, નિત નેંનન નિરખું, પલ પલ સીસ નમેં „ ૩

કવિ દયારામે ૧૨ વરસની લાંબી મુદતની કરેલી તિર્થયાત્રા (એકંદરે પેહેલી ત્રણ જાત્રાઓ ભેગી કરીને આમ કહેલું છે-) માં જોયેલાં તીર્થોનું વર્ણન—"તીર્થાવલિ" એ નામથી ઓળખાવેલું છે. "રસિક વલ્લભ" પદ ૩ થી ૯ સુધીમાં એ વર્ણન આપેલું છે. તે વર્ણન માટે જુઓ વાંચો—

"પ્રાચીન કાવ્ય માળા" ગ્રંથ ૨ સને ૧૮૯૦-કવિએ પોતે કરેલી કેટલીક તિર્થયાત્રાનું વર્ણન, એ-તિર્થાવલીમાં આવી જતું હોય, એમ લાગે છે. જુઓ વાંચો—

(ઢાળ) મ્હેં પ્રથમ (શ્રી) યમુના પુનિત જળ, કર્યું શુદ્ધ સ્નાન;
શ્રી ગોકુળ મથુરાં વૃંદાવન, ગિરિરાજ દરશ મહાન. ૧
વન બાર, ઉપવન ચોવીસ, રાવળ વરસાણું નંદગ્રામ;
ચોરાસી કોસ પરિક્રમા, વ્રજ નિરખ્યા કેશવરામ. ૨
પછિ ગયો નિમિષારણ્ય, બ્રહ્માવર્ત સોરમ ક્ષેત્ર;
ત્યાંથી ગયો માયાપુરિ, હરિદ્વાર પરમ પવિત્ર. ૩
કર્યું સ્નાન શ્રી ગંગાજીમાં, પૂજિયા પ્રભુ તતખેવ;
જ્યાં પધાર્યા છે દયા પ્રીતમ, શ્રીમદ્ વલ્લભ દેવ. ૪

પદ ૪ થું.

ત્યાંથી હું હિમાલય ચઢિયો જી, શ્રી બદ્રિનાયક પદ પડિયો જી;
જે નર નારાયણ મહાધામ જી, તપ્તકુંડ ત્યાં પૂરણ કામ જી. ૧
અલકનંદા ને ગંગા વ્યાસ જી, મજ્જન કીધું મન ઉલ્લાસ જી;
ત્યાંથી કેદારેશ્વર દેવ જી, ગંગોત્રિ નાહ્યો તતખેવ જી. ૨

(ઢાળ) તતખેવ માનસરોવર નાહી, ગયો શ્રીકુરૂક્ષેત્ર;
શ્રી સરસ્વતીમાં સ્નાન કરી, હરિ નિર્ખિયા ભરી નેત્ર.
શ્રી મુક્તનાથ શ્રી હરિક્ષેત્ર ને, પુલહાશ્રમ પવિત્ર;
ગલ્લકી શાલિગ્રામ શ્રીહરી, ભક્તજનના મિત્ર.
શુચિ પંચહૃદ કૌશિકી નદી, નદ સોળ તીર્થ વસંત;
પછી પુણ્યક્ષેત્રાનંદ મુક્તા, ક્ષેત્ર છૂટે જંત.
શ્રી જનકપુર શ્રી અયોધ્યાપુરી, સ્નાન સરયૂ તીર;
શુચિ સ્વર્ગદ્વારી ઘાટ જઇને, નિરખ્યા શ્રી રઘુવીર.
ત્યાંથી હું ગયો પ્રાગરાજ, ત્રિવેણી સંગમ સ્થાન,
શ્રીવેણી-માધવ પૂજિયા, વટ અક્ષયતીર્થ મહાન.
પછી ચિત્રકુટ પવિત્ર સ્થળ, જ્યાં વસ્યા સીતારામ;
જન દયાપ્રીતમ પૂર્ણપુરૂષોતમ સહુ સુખધામ.

પદ ૫ મું.

પછી શ્રી કાશીપુરમાં જઇને જી, શ્રીગંગા નાહ્યો શુચિ થઇને જી;
પૂજ્યા શ્રી વિશ્વેશ્વર દેવ જી, બિંદુ-માધવ કીધી સેવ જી.
પંચક્રોશી યાત્રા કીધી જી, પાવનપુરીને પરિક્રમા દીધી જી;
ક્ષેત્ર ગયા જઇ કીધાં શ્રાદ્ધ જી, પુર્વજ તરિયા ટળિયા બાધ જી.

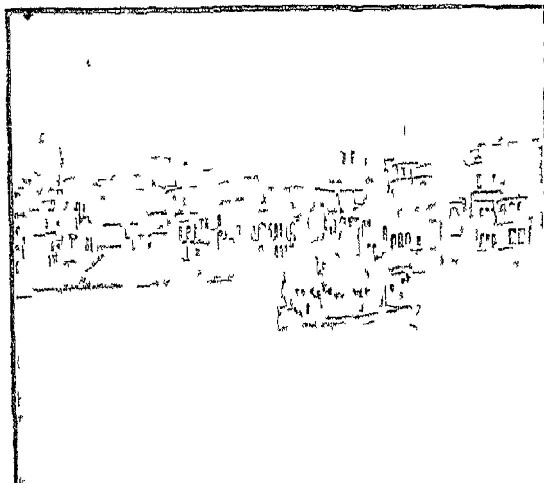
કવિ દયારામે મુકામ કરેલો–એવાં કેટલાંક

તિર્થસ્થળો.

(૧) શ્રી મથુરાજી.

(૨) શ્રી કાશિક્ષેત્ર.

પદ ૭ મું.

નિષ્યાં હરિ તોતાદ્રિ ધામ જી, શ્રી આદિકેશવ અભિરામ જી;
મેહેલ કોટામાં શ્રી હરિ રૂપ જી, કુમારીકન્યા ક્ષેત્ર અનૂપ જી.

પક્ષતીર્થે પંચાસર ક્ષેત્ર જી, અનંતપુર શ્રીપંકજ નેત્ર જી;
પદ્મનાભજી શ્રીસહનામ જી, જનાર્દન શ્રીપૂરણ કામ જી.

(ઢાળ) છે પૂર્ણ કામ શ્રીરંગનાથજી, ચલપલરામજી નામ;
શ્રીસ્વામીકાર્તિક, ગોકર્ણેશ્વર, પંપાસર અભિરામ.

શ્રી શૈલ શિખરે મલ્લિકાર્જુન, પછી નિષ્યાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર
પછી પંઢરપુર શ્રીવિઠ્ઠલેશ્વર, ચંદ્રભાગા તીર;
નદી ભીમરથી શ્રીભીમાશંકર, કૃષ્ણા નિર્મળ નીર.

શ્રી મહાલક્ષ્મી કોલ્હાપુર, પછી સપ્તશૃંગી દેવી;
શ્રી ગૌતમી ગંગા પુનિત પય, દેવ મુનિજન સેવી.

શ્રીત્ર્યંબકેશ્વર નીલગિરિ, કનખલતીર્થે શુભ નામ;
નાહી નિખ્યું સ્થળ પંચવટી, લક્ષ્મણ સહ સીતારામ.

દંડકારણ્યની યાત્રા કરી, પછી સૂર્યતનયા સ્નાન:
જન **દયાપ્રીતમ પ્રિયા ભગિની,** તીર્થ પરમ મહાન.

પદ ૮ મું.

નદી પયોષ્ણી મજ્જન કીધું જી, રેવાસાગર નાહી પય પીધું જી;
પરશુરામ લોટેશ્વર તીર્થ જી, ભૃગુક્ષેત્ર નાહ્યો શુભ અર્થ જી.
યજ્ઞ કર્યા જ્યાં બળિ બડભાગી જી, શ્રીવામનજી ભિક્ષા માગી જી:
શુક્લતીર્થે ઇશ્વર ઓંકાર જી, રેવોરી સંગમ મહાત્મ્ય અપાર જી.

ઢાળ—છે અપાર મહિમા ચંડિપુરી, શ્રીશેષશાયી ભગવાન;
શ્રી વ્યાસક્ષેત્ર ને શુકાશ્રમ, શૂલભેદ ક્ષેત્ર મહાન.
ૐકાર નાથજી નિરખિયા, નર્મદા નિર્મળ સ્નાન:
માહિષ્મતીપુરી પરમ પાવન, શાસ્ત્રમાં એમ ગાન.
પુરી અવંતી મ્હાકાળેશ્વર, ક્ષિપ્રાતીર્થે પાવંન;
શ્રી દ્વારિકાપુરી પછી ગયો, જ્યાંહાં સદા જગજીવંન.
ગોમતીસાગર ચક્રતીર્થે, કર્યું સ્નેહે સ્નાન;
પછી શંખોદ્ધાર બેટે નિરખિયા, કૃષ્ણ શ્રીભગવાન.

શ્રીત્રિકમ-માધવ પુરૂષોત્તમ, નિરખિયા કુંવર કલ્યાણ;
રૂકિમણી રાધા જાંબુવંતી, સતભામાદિ પ્રભુપ્રાણ.

વિધિવત્ કરી સહુ નારાયણસર, તીર્થ અતિ ઉત્કર્ષ;
પછી પિંડતારક પ્રભાસ નાહ્યો, સુદામાપુરી દર્શ.

ફૂપ દામોદર ગિરિનાર યાત્રા, જુનાંગઢ જ્યાં ગ્રામ;
જન દયા પ્રીતમ ભક્ત સ્થળ, નૃસિંહ મેહેતા નામ.

પદ ૯ મું.

સોરઠ સોમેશ્વર સુર સેવા જી, નાગેશ્વર ઘુષ્મેશ્વર રેવા જી,
અરબુદાચળ અતિજ પ્રલંબા જી, આરાસુરમાં દેવી અંબા જી;
સિદ્ધપુરે હું વળતો ધાયો જી, સરસ્વતી પ્રાચી જળ પૂત ન્હાયો જી,
બિંદુ-સરોવર મજ્જન કીધું જી, ગોવિંદ-માધવ દર્શન દીધું જી.

ઢાળ— લીધું પરમ સુખ ડાકોર, ગોમતી સ્નાન પૂરણ કોડ;
સાક્ષાત શ્રી દ્વારકાપતિ, નિરખીયા શ્રી રણછોડ.

મહીસાગર નાહી પાવાગઢ, કાલિકાદેવી સેવ;
પછી મેવાડ જઈ પૂજ્યા, શ્રી એકલિંગજી મહાદેવ.

પછી શ્રીજીદ્વારે હું ગયો; જે પરમ પાવન ધામ;
મ્હેં નિરખિયા શ્રીનાથજી, પરબ્રહ્મ પૂરણ કામ.

સહુ તીર્થગુરૂ પુષ્કર તીર્થ, ત્યાં સ્નાન કરી હરીદર્શ;
ચર્મણવતી વેદિકા સુર નદી, નાહી પામ્યો હર્ષ.

પછી વ્રજમંડળ ફરી આવીયો, એ મુખ્ય નામોચ્ચાર;
જો વિધીવત્ વર્ણન કરૂં તો, થાય ગ્રંથ વિસ્તાર.

એ કહી પુનિત તિર્થાવળી, શ્રદ્ધા સુણે વા ગાય;
તો દયા પ્રીતમ કૃષ્ન રીઝે, સહુ તીર્થ ફળ થાય.

પ્રકરણ ૩.

ટિખળની કવિતાઓ.

ઇ. ર. મા. ભાગ ૧ પ્રકરણ ૩ નંબર ૪ વાળી કવિતાઓના અનુસંધાનમાં-જુઓ વાંચો—"સાઠોદરી નાતના ગીતસંગ્રહ" માંથી બીજો નમુનો. (૨) ચોરાશી ન્યાતની જમણવારના અવલોકનનું ગીત.

×તેડાવો **સાઠોદરી નાત**-
સાઠોદરા હળવુંશું બોલે, વરણાગીમાં હીંડતાં ડોલે-૨૩

તેડાવો વડનગરી રે નાત—
વડનગરીનો વાંકો અંબોડો, એના પરણ્યાને ચઢવાને ઘોડો—

તેડાવો **વિસલનગરી નાત**—
છુટાં લટિયાં ને વીલાંશાં મ્હોંય. વીસલનગરા હોય કે ન હોય! ૨૫

તેડાવો ઔદિચ બાવન વીર-જેણે મોઝયણે પ્હેરાવ્યાં ચીર,
ન્હાની હોય ત્યારે પ્હેરાવે વાડી, મ્હોટી થાય ત્યારે મૂકે કાઢી.-૨૭

તેડાવો રે મોઢ મેવાડા નાત ન્હાની, ને જુવા જુવા વાડા,
તેડાવો ઓદાંણું કોદાંણું, જેની નાતમાં સરવે સમાણું-૨૯

તેડાવો ઓસવાળની રે નાત—
ઓસવાળ આછી પછેડી રે ઓઢે, ચોટે બેશી ચોળાફળી ફોલે-૩૦

તેડાવો **દિશાવાળની નાત**—
દિશાવાળની નાત લાડકડી, જમવા જાય ને ચોરે વાડકડી-૩૨

તેડાવો સોનીની રે નાત—
સોની ગદિયાંણે એક વાલ ચોરે, સગી બેન ભાણેજ ન મ્હેલે-૩૩

તેડાવો ખડાયતા ખડખડતા-ખભે ખડિયા ને હીંડે રઝળતા-૩૪

તેડાવો **પાટિદારની નાત**-ચોરે બેસે ને પટેલ કહેવાય ઘેર કોદરી વાલ ખફાય-૩૫
તેડાવે કડિયાની રે નાત-જેણે ઊંચા ચણ્યા રે અવાસ—

× ગામ પરગામમાં-જમીને ઘેર જતી નાતોની ખાસિયતોના નિરીક્ષણ પછી રચાયલુ-આ નાતોના આમંત્રણનું ગીત, કડી ૨૩ સાથે ૨૭-૩૪ અને ૩૬ સરખાવતાં એક સરખી નહીં એવી-પદ્ધતિના દોષવાળું જણાશે. એ ખામી કવિની કે નકલ કરનારની, તે હાલ ૧૫૦ વરસ જેવા લાંબા વખતે, ચોક્સ કહી શકાય નહીં. પણ છે તે

પ્રકરણ ૪.

બીજી ભાષાની કવિતાઓ.

૧......મારવાડી ભાષાનાં કાવ્યોમાંથી. પદ-૧.

થારિ નથ ડારો મોતિ ઝૂંમણુ લળકે છે. ટેક.
દેખી મોહ્યો છે બ્રિજમોહન પ્યારો, ચુંભ્યો કલેજામેં સલકે છે. થારિ૦—
ભાન દુલારિ થારા મુખરી શોભા, ચંદન સરસ ઘની ચળકે છે. „
કહી ના શકે દયો વે બાંનક જબ, મંદ મધુરો મુખ મલકે છે. „

૨......પદ. રાગ-સોહણી.

થારી લોહણિયારી, નોકા નંદલાલ,
ચુંનિ માકા હૈરામાં સલકે ગુમાનિડાજી! થારી૦—ટેક.
મૃદુ મુસકાની થાકી મીઠી લાગે છે,
તે અલક ઘુઘરવાર અલકે. ગુમાનિડાજી! થારી૦—૧
મોહનિ સુરત માકો મન હર લીનો,
સુખલગી લગત તે પલકે. ગુમાનિડાજી! થારિ૦—૨
દયારા પ્રિતમ ! થારિ છબ પર મોહી,
જુલ્મિ જોબનિયો થારો ઝલકે. ગુમાનિડાજી! થારિ૦—૩

૩......પદ. રાગ-કાલિંગડો. ગત ઠુમરીની.

થારા નેંણારો બાંણિડો માને લાગડો રે. થારા૦—ટેક.
કાંઈ કરે ઓખદ બૈદ બિચારો,
થારા બિરહડો લાગ્યો માને દાવડો રે. થારા૦—૧
કલ ન પરે પલ, જિયો મોંકો તલસે,
ઇસો પિડે થારો અનુરાગડો રે. „ ૨
દયારા પ્રિતમ, થેં જિવાડા તો જીવાં,
થાકે હાથે માકો તાગડો રે. „ ૩

(૨) પંજાબી-ભાષાનાં કાવ્યોમાંથી-પદ ૧ રાગ-ખમાચ.

જિંદડી તું સાંડે, ના લગી માંડે પ્યારે,
લગી માંડે પ્યારે, મારો ભલા બંસિવાલે..... જિંદડી૦—ટેક.
નંદ દે સાંવલડે, તેડા હુસ્નપેં મોહી, નેંનદી તાકાંને મોરી પુંસરિયાં પ્રોઇ;
સારી જાંન દેદ્યાં યારો, તુજ સાનદો ..... જિંદડી૦—

પદ ૨ રાગ કાફી-ગત કુંમરીની.

મત છાંડવે અસાતુ મરજાદીવ, સુન બાનવારિવે. અસાતુ૦—ટેક.
હુવા કર્યો બેદરદી, તું દરદવાલે, દિલ તું,
દયા સોઈ ક્યોં વે મ્હેર ના કેરે. સુન૦-અસાતુ૦—૧

પદ ૩ રાગ ખમાયચી. ગત લાવણીની.

ચંદા જ્યું ઝલકે (૨)
રાધે પ્યારી તું સાંડા, શ્યામા પ્યારી તું સાંડા;
મુખડાજી મુખડા હો. ચંદા૦—૧
મુખ બિચ બીડા, નથ હીરા નંગ જડિયા હો;
બિથુરી અલકસોં લળકે. ચંદા૦—૨
તેરે મુખચંદ્રકે ચકોર દયાપ્રભુ; છબિ લખ પરત ન પલકે. ચંદા૦—૩

પદ ૪ રાગ-ભૈરવી ગત-કુંમરીની.

જગ સબ જાદુ કેહેતા, મેં ના માનદી રે,
નટવર પ્યારે નેંનુદા, જાદુ જાનદી રે...... જગ સબ૦—ટેક.
સારી ખલકદા ચંદ્ર મથત હે રે, મન મથત છબિ કાંનદી રે. જગ સબ૦-૧
*દયાપ્રભુ સુરત બિશ્વકું મોહની, પરસે ના જાયેં ગ્રંથી જ્ઞાનદી રે. „ ૨

(૩) કેટલાંક મસ્ત-હિંદી કાવ્યોમાંથી-પદ ૧. રાગ-ભૈરવી.

હમતોં કૃષ્ણ છબીલો ગાવે, નિર્ગુન બ્રહ્મ હમેં ન્હેં ભાવે. હમતો૦-ટેક.
જલકું કા સુખ હોય જલપાંના? લવન કહા સુખ સિંધુ સમાના? „ ૨
જામેં દાસભાવ ઉડિ જાવે, જુગલ નહિં વ્હાં કા સુખ પાવે? „ ૨
પાઘ આસ સિર છેદક ડારે, સીસ ગયે પઘિયાં કહાં ધારે? „ ૩
દાસ સદા હમ, શ્રીજીસ્વામી, માંગે દયો ગુરૂપદ સિર નાંમી. „ ૪

પદ બીજું.

શ્રીકૃષ્ણ હમારા પ્યારા, ગોપાલ હમારા પ્યારા, સબ સિરદારા... શ્રીકૃષ્ણ૦
અગનિત અંડકે કરનેવારા, પાલન પોષન કિર નિસ્તારા;
સબમેં ઓર સબનતેં ન્યારા, કોઉ ન પાવત જિનકો પારા... „

---

* "દયાપ્રભુ સુરતબિશ્વકું મોહની"—કવિના આ વાક્યમાંથી ત્રણ અર્થનું સૂચન થાય છે. તે નીચે પ્રમાણે:—
૧ દયારામ પરસુરામ કવિની મુખાકૃતિ જે જુએ તેને મોહ પમાડે એવી છે.
૨ દયારામ કવિના પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણની મુખાકૃતિ જગતને મોહ પમાડે તેવી છે.
૩ કવિએ કાવ્યને છેડે પોતાનું તથા પોતાના બાપનું નામ લખી જણાવવાની યુક્તિ વાપરેલી છે.

મોરમુકુટ પીતામ્બરધારા, મદન મનોહર મોરલીવારા;
નખ શિખ નટવર રૂપ અપારા, ત્રિલોક સુંદર ભવ સિનગારા... શ્રીકૃષ્ણ૦—
પ્રપન પારિજાત દુઃખહારા, અધમ ઉદ્ધારન દિન ઉદ્ધારા,
+લલિત ત્રિભંગી નંદકુમારા, રાધાજી હે જિનકી દારા .. „

× × × ×

નિત બિંદ્રાબન કરત વિહારા, જન દયારામ ઉરહારા... „

પદ ૩. ગોકુળચંદ્રના ભજનની લાવણી.

પ્રથમ નામ લઉ ગુરૂ ગોવિંદકા, આનંદમંગલકારી; ધ્યાન શ્રી ગોકુલચંદ્રકા જી.
પ્રથમ ચરન સરોજ ચિત લગાઉં, સકલ સંતનકે એહિ સિદ્ધાંત શ્રુતિ છંદકા જી.
(ધીંસા) મેરા પ્રભુ કૃષ્ણચંદ્ર બંકા, જગતમેં હે જિનકા ડંકા;
બ્રહ્મા સિવ સેસ સીસ તોરા, ઉસી પર નહિં કોઇકા જોરા.
સીસ પર મોરમુકુટ રાજે, મધુર ધુનિ, મુખ મુરલી બાજે;
દેખિ મુખ કામ કોટિ લાજે, ગોપિકામંડળ મધ્ય ગાજે.
નામસોં પાપ તાપ જાવે, ધ્યાંનસોં મનવાંછિત પાવે.
યહી બાંકડા મેરા માશુક, દયા ઉસી પર અખંડ આશુક જી.
રટ તુંહી તુંહી......

પદ ૪. રાગ-ભૈરવી.

હમ સાકાર ઉપાસી વે, સખ ગોકુલકે બાસી વે. ટેક.
લલિત ત્રિભંગી છેલ બાંકડે, નટવર નાથ હમારે,
નિર્ગુન બ્રહ્મ સો ધામ હે ઉનકા, સસુઝત સમઝનવારે... હમ૦—૩
જગકર્તાકું રૂપ નહીં તો, જગકું કાંહાંતે આયા ?
કારન જેસા કારજ હોવે, ન્યાયશાસ્ત્રમેં ગાયા.... હમ૦—૫
નિરાકાર કહે દૂર નિવાસી, નિકટી અવયવ દેખે,
તેજોમય રવિ જક્ત કહત પરિ, અરૂન રૂપ ક્યોં પેખે ? હમ૦—૬
રૂપ બિના કરતૃત્વ બને નહિં, દિવ્યરૂપ શ્રુતિ ગાયા,
કર મુખ બિન ક્યો બંસિ બજાઇ, પાઉં બિન ક્યોં બન ધાયા ? હમ૦—૭
ભક્તનેત્ર ભૂષણ શ્રીમદ રાધાવર શ્રીકુંજબિહારી,
દાસ દયાકે પ્રાણજીવન ધન, શ્રી ગોવરધનધારી.... હમ૦—૧૦

+ એક લીટી મુળ નકલ કરનારની સરતચુકથી લખવી ગલત થએલી હોવાથી આ કડી ટુટક સ્થીતિની રજુ કરની પડેલી છે.

ઉધો! તુમ અદ્વૈત બ્રહ્મ કહો નિરાકાર ગુનહીને,
પ્રેમીજનકો પંથ નહીં, હમ શુષ્કગ્યાનિ તુમ ચિન્હે .. હમ૦—૧
મિલબો અરસ પરસ ભલ કહિયે, હિલમિલ બાંનિ બિચારા,
મુંદે નેંન મૃતક બરાબર, ઉદાસ ધ્યાન તુમારા... હમ૦—૨

પદ ૫ રાગ સોહણી-ગત-દીપચંદી.

ચરન શરન ગિરિધરન હમારે, તાહિકો ભરોંસો, કછુ ઓર નહીં બલ હો...ચરન૦-
સાધન ધર્મકી અલ્પ ન આશા, બને તહુ ભલ, નહિ બને તહુ ભલ હો... „
દયાકે પ્રિતમજુકો અન્યન્ય આશરો, તિનકે પ્રતાપ સાચે સાધુ, ખરે ખલ હો...„

(૩) **મરાઠી પદોમાંથી**-નરસિંહ મ્હેતાની હુંડીનું પદ-

પહાવે ભાયગ નરસિંહ મેહેતાચે વલ્લભ દેવાચે-ટેક.
જિર્ણગઢ વાસી, વિપ્રજાતી, નાગરાચી જ્ઞાતી,
ભેટિલે ભગવંત, અદ્દ્ભુત ભાંતિ; અખિલ વિશ્વખ્યાતી-
રાસ પાહિલા, પ્રત્યક્ષ હરિચા વેકની દીપિકા-બલ પ્રેમાચે... પહાવે૦ ૧
પુત્રાચે લગ્ન કૃષ્ણે કરવિલે; મેસાળા દીલા,
વચના સાઠી પાઉસ પાઠવિલા પિતૃશ્રાધ કેલા;
દિલી દક્ષિણા મોહર સોન્યાચી, વિપ્ર તોશલે-યશ ભક્તાચે .. પહાવે૦-૯
મેહેતાજીચે નિંદક નાગર ક્રૂર, કેલા અપકાર,
તેવ્હાં, તે સઘળે ઝાલે માહાર, પાહા ચમત્કાર!
ઝક મારુનિ, જોડુનિ આલે કર; પડલે પાયિં, નિંદક હો ત્યાચે. „ ૧૧
એસે કોટયા વિધિ કેલે કામ, મેહેતાચે ધામ,
ઝાલે વશીભૂત સુંદરસ્યામ, મ્હણે **જન દયારામ;**
કાય સાંગૂ ભક્તિ નરસિંહાચી, સખીરૂપ પ્રિય શ્રીકૃષ્ણાચે... „ ૧૨

ખમાયચી રાગનું ભજન-ગત કુંમરીની.

શ્રી ગોપીજન વલ્લભા રે, હે શ્રી વલ્લભ દેવા!
વિઠ્ઠલ માય બાપા! માલા કરૂં દ્યાવિ નિજ સેવા...શ્રી ગોપીજન૦
દેવા! એવડી કૃપા કરાવી, શ્રી હરી કૃપાવંત,
પતિત પાવના રે, આદ્યક ભગવંત ... ... „
શિવ ધરીતો નિરંતર, તુઝે રૂપાચા ધ્યાંન,
શેષ કરિતો સદા, કૃષ્ણ કિર્તિચા ગાન. ... „
પદ્મા પદ સેવન, કેલી વૃંદા નીવાસ,
ચરણ શરણ તુઝે, આલે કોટયાવધિ દાસ ... „

દેવા માઝે હૃદયાહુન, અવિદ્યા કાઢાવે,
તિથે આપુણુ અસાવે, હેચ સંપત્તિ દ્યાવે... શ્રીગોપીજન૦—

દેવા! નકો પાહુ માઝી કરણી, પાહા બ્રીદ તો તુઝા,
અનાયાસ આત્મસાત, મલા કરૂ વિણુ પૂજા... „

હેચ પ્રાર્થના રાધિકેશ! પુર્ણ કરા વ્રજરાજા,
એકદા સાંગ માલા, દયા તું દાસ માઝા... „

રાધિકાજીની સ્તુતિ-ગત લાવણીની.

યા વૃષભાનુ સુતા રાધિકા, રહિત બાધિકા,
કૃષ્ણચંદ્રાચી પ્રાણવલ્લભા, ચરણ કમળીં, ચરણ કમળીં;
માઝી મતિ લૂભા- યા વૃષભાનુ૦- ટેક.

શ્રીકૃષ્ણ પ્રભાવતિ સુતા, સકૃત વસ્તુતા,
રાધિકાજી અસુ અવિનાશિચે, કૃષ્ણ આત્મા, શ્રી રાધિકાજીચે;
યુગ્મ રૂપ લીલાળા સાટી, ભક્ત સુપૂરણ ગોડ વાટી,
માલા દ્યાવી પ્રેમહદ ભક્તિ, વ્યસન આસક્તિ;
કરની પ્રભુ! શરણાગત આપુલ્યા, અવિદ્યારૂપી કાઢાવી બલા,
દાસાનુદાસ દયારામ, યુગલચા ગુલામ;
મ્હણે યશદાર પુઢે નિજ ઉભા-ચરણ કમળીં,
ચરણકમળીં, માઝી મતિ લૂભા ... ... યા વૃષભાનુ૦—

શ્રીકૃષ્ણના ભજનનું પદ.

કૃષ્ણ તું માઝા યજમાન, શ્રીકૃષ્ણ તું માઝા યજમાન૦-ટેક

દિન મી યાચક યાચના કરીતો, કરા કૃપેચા દાન... કૃષ્ણ૦-

સહજ કૃપાળુ નામ આહે તુઝા, નિગમ કરીતો ગાન... કૃષ્ણ૦-

મજકડે સાધન કિંચિત નાંહી, ભક્તિ સુદૃતિ જ્ઞાન... કૃષ્ણ૦-

દયા દયાવર એવઢિ કરાવી, ભજન ગુણામૃત પાન... કૃષ્ણ૦-

પ્રકરણ ૫.

સ્ત્રીમંડળમાં કવિની હાજરી.

લોચન મનનો ઝઘડો. રાગ-રામગ્રી.

લોચન મનનો રે—આ ઝઘડો લોચન મનનો. રસિયા તે જનનો રે...લોચન૦—
(સાખી) પ્રીત પ્રથમ કોણે કરી, નંદકુંવરની સાથ ?
મન કહે લોચન ત્હેં કરી, લોચન કહે તુજ હાથ. ઝઘડો૦—૧
મન—નટવર નિરખ્યા નેંન ત્હેં, સુખ આવ્યું તુજ ભાગ્ય,
પછિ બંધાવ્યું ત્હેં મૂજને, લગન લગાડી આગ્ય. „ ૨
લોચન—હે મન ! તુજ આધીન હું, જ્યાં પ્રેરે ત્યાં જાઉં,
સહુ ઇંદ્રિનો તૂં ધણી, હું તુજ દાસ કેહેવાઉં. „ ૩
મન—સુંણ ચક્ષુ હૂં પાંગળું, તૂં મ્હારૂં વાહન,
નિગમાગમ કયહું સાંભળ્યું, દિઠા વિના ગયું મન ? „ ૪
લોચન—ભલો કરાવ્યો મ્હેં તુંને, સુંદરવર સંજોગ,
મુને તજી તૂં નિત મળે, હૂં સહુ દુઃખ વિજોગ. „ ૫
મન—*વનમાં વ્હાલાજી કને, હું રહુછું સુંણ નેન,
પણ તુજને વણ મેળવ્યે, હું નવ ભોગવું ચેન. „ ૬
લોચન—ચેન નથી મન ક્યમ કહે ? ભેટે સ્યામ શરીર,
દુઃખ માહારૂં જાંણે જગત, રાતદિવસ વહે નીર. „ ૭
મન કહે-" હું ધીકૂં હદે, ને ધૂમ્ર પ્રકટ ત્યા હોય,
તે તુંને લાગે હે નયન !, તેહથકી તૂં રોય. „ ૮
બેહુ આવ્યાં બુદ્ધિ કને, તેણે ચુકવ્યો ન્યાય,
મન લોચનનો પ્રાણ તું, લોચન તૂં મન કાય. „ ૯
સુખથી સુખ, દુઃખ દુ:ખથી, મન-લોચનની રીત,
દયાપ્રિતમ નંદલાલશૂં, બેહુ મળ્યેથી પ્રીત. „ ૧૦

ચાતુરીના ગરબામાંથી.—

ખરી મેહેનતનું દ્રવ્ય જોડીયે, નીચ નજર ના કરીયે જી;
પાછળથી પસ્તાવો ઉપજે, હાંસીથી તો ડરીએ... શીક્ષા૦ ૪
સાહસ કર્મ ન કરીએ કદાપી, હરીએ હાર, જગતે મારે જી;
ઉતરેલું જળ મોતિનું ન ચઢે, વળતી કોટી પ્રકારે... „ ૫

---

* વનમાં=વૃંદાવનમાં.

વિના વિચારે કામ કરે તે, પાછળથી પસ્તાયે જી;
બગડી બુંદ તે જે નવ સુધરે, મળે ન જે તક જાયે... શીક્ષા૦ ૭
કરજ કહાડીને ખરચ ન કરીએ, દાટી ના સહીયે દુઃખ જી;
જેવી સંપત તેવું ભોજન, સદા પામીયે સુખ... „ ૮
આપ વખાણ, અવરની નિંદા, પરપત્નીશું હાસ્ય જી;
અતી ભાષણ કટુ જીભ ચલાવ્યે, મ્હોટપણાનો નાશ... „ ૧૦
સુખ આવે છાકી નવ જઇએ, દુઃખ આવે નવ ડરીએ જી;
આપણથી અધિકાંને જોઇને, ગરવ કલેશને હરીયે... „ ૧૧
લોભીજન ધનવડે સાધીએ, ગરવી જોડી પાંણ જી;
મુરખનું મન ગમતું કરીએ, પંડિત સાચી વાંણ... „ ૧૨
લાખ ગમાવી સાખ રાખજો, સાખે મળશે લાખ જી;
લાખ ખરચતાં સાખ ન મળે, સાખ ગયે સહુ ખાખ... „ ૧૬
મળી સ્હેજ પોળી નવ તજીએ, દુર મોદીક અભીલાષે જી;
ઉછંગ સુત અળગો કેમ કરીએ ? ઉદર ગર્ભની આશે... „ ૧૭
સ્હાંમાને શોભા આપ્યેથી, આપણે શોભા આવે જી;
પતિ-મુખ શોભા તે સ્ત્રી કરે જેમ, સ્ત્રીને પતિ દરશાવે.... „ ૧૮
જે કરતાં પરિણામે હાંની, તે કારજ ના કરવું જી;
આપણી પ્હોંચ પ્રમાણે સઘળે, સમજી ડગલું ભરવું... „ ૧૯
કૃષ્ણવિના કોઇથિકી કદાપી, જારપ્રિત ના કરીયે જી,
ગળે પડી છૂટે નહીં કેમે, પાપ તાપ પચી મારે ... „ ૨૨
કામ વિવેકે કરીયે કદાપી, કષ્ટ પડ્યું તે માંહે જી,
તે પછી હરીઇચ્છા એમ કેહેવું, હરબડવું નહીં ત્યાંહે ... „ ૨૪
જે ભાવે જે પૂછે તેને, તેવો ઉત્તર દઇએ જી,
ભાષણમાં ભીતરનું હારદ, સ્હેજે સમજી લઇએ ... „ ૨૬
*જે વીના ચાલે ના તેની, મરજી રાખી રેહેવું જી,
સમો આપણો સમજી લેવો, ભુલ્યું બગડ્યું સેહેવું ... „ ૨૭
×તન મન વસન સુવિમળ રાખીયે, આળસ ક્રોધ ન કરવો જી,
પરદુઃખ દેખી પ્રસન ન થાવું, પાખંડ ધર્મ ન ધરવો... „ ૨૮
મોટા જનની અદબ રાખવી, બાળને શીક્ષા દેવી જી;
ગુરૂજન સેવા, દયા દીનશું, સ્ત્રીને વશ કરી લેવી.... „ ૨૯

---

* રતનબાઇ સંગે મળેલો અનુભવ. × કવિની સુઘડ રેહેવાની ટેવ વિશેનો ઇસારો આ કડીમાં કરેલો છે.

મોટા સાથે નવ બગાડવું, નીચ ભલાઇ ન સારી જી;
નૃપ, યોગીનો નહીં આસંગો, ક્ષણમાં કરે ખુવારી... શીક્ષા૦—૩૧
નમી ભીંતે પરનાળો બારી, નવ ઠરવું તે હેઠ જી;
*નગ્ન ભ્રષ્ટ તન કળી પસ્તાવો, વણ સ્વારથની વેઠ... „ ૩૨

જાર જુગારી તસ્કર વ્યસની, વિશ્વાસે નવ રેહેવું જી;
વેહેવારે વેપારે લજ્યા, નવ ધરવી સ્ફુટ કેહેવું... „ ૩૩

દંપતી વચ્ચે દુત ના થાવું, કુડી સાખ ન ભરવી જી;
ના કરીએ અરી કેરી ચુગલી, અધરમ પક્ષ ન કરવી— „ ૩૬
માણસ જોઇને કામ પાડીએ, મુરખ મીત્ર ન કરીએ જી;
હઠ ના કરવી ખોટી વાતે, કુરને દૂરે મરીએ... ... „ ૩૭
મધુરી વાંણી વદીએ સૌથી, ઉદર રાખીએ ઊંડુ જી;
મળ્યા મનુષ્યને પ્રાંણ આપીએ, કોનું ન કરીએ ભૂંડુ ... „ ૪૦
કદળી, ઢોલ, કુટીલ જન, કાંઇ કુટયા વણ ફળ નાપે જી;
દુષ્ટની સ્હાંમા સાધુ ન થાવું, થાતાં અતી સંતાપે ... „ ૪૪
ગુણવંતને ધતરાઇ ન કરવી, વૃદ્ધપણે લાલાઇ જી;
ગુમાન ગરજ સમે નવ ધરવું, ભાગી જાએ ભલાઇ ... „ ૪૮
પર ઘર જઇને દુઃખ ના રોવું, કોઇ ન થાયે વિભાગી જી;
પાછળથી પસ્તાવો ઉપજે, ભાર જાય સહુ ભાગી ... „ ૪૯
પર ઘરમાં અચાનક ન જાવું, વાત કરી નવ હસવું જી;
ગુંજ કરંતા હોયે બે જણ ત્યાં, વણતેડયા નવ ધસવું... „ ૫૦
×રીતે પણ ખોટાની સાથે, વાદ ન કરવો વાતે જી,
ખરાબ ઠામે પથ્થર નાંખી, છંટાવુ નીજ હાથે... „ ૫૨
કલેશની ઊપર કલેશ રાખવો, ક્રોધની ઉપર ક્રોધ જી,
મન મોહ મદ મત્સર ના ધરવો, મનને કરવો બોધ... „ ૫૪
સકળ ચાતુરી એક વચનમાં, કહુ છું સહુ સાંભળજો જી,
હરી, ગુરૂ, હરીજન સેવી સમરી, જનમ મરણથી ટળજો... „ ૫૭
મન ભાવે તે આશ્રમ માંડો, મ્હારે નહીં લેવા દેવા જી,
દયો કહે મ્હારે તે મ્હોટો, જે કરે કૃષ્નની સેવા... „ ૫૯

* નગ્ન. ભ્રષ્ટ, તન, કળી પસ્તાવો=નાગી, અગર તો સુંદર, પણ ભ્રષ્ટ દેહને જોઇ, વિગ્રહળ થવાનું પરીણામ, આ કળિયુગમાં પસ્તાવામાંજ આવે છે. × નિર્દોષ કવિનું આ કેહેવું, પોતાની થતી લોકનિંદાને અંગે સંભવે છે.

ગૂઢ અર્થની એક શૃંગારી ગરબી.

મોહનલાલજી રે, માહારા જીવન પ્રાણજીવન,
હું બલીહારી રાજ ઘણી ખમા.
દાસી તમ તણી રે, તમને સોંપ્યું તન મન ધન... હું બલીહારી૦—
મનના માન્યા છો રે, જીવુંછું હું શ્રીમુખ જોઇ,
પીયરે સાસરે રે, વ્હાલું તમ સરીખું ન કોઇ... હું બલીહારી૦—

ચંદ્ર ચકોરને રે, ઇચ્છે ત્યમ તમને મુજ નેણ,
કેવા વ્હાલા છો રે, કેહેતાં આવડતું નથી વેણ... હું બલીહારી૦—
રસિયા રૂપાળા રે, નટવર નાગર નંદકિશોર,
સદગુણ સાગર છો રે, મીઠડાબોલા ચિતના ચોર... હું બલીહારી૦—

એકો વિધિ ઓછા હો રે, તો હું કાંઇ એક વાળું મન,
પુરણ સહુ વાતે રે, કોહો કેમ છૂટે લાલ લગન?... હું બલીહારી૦—
સુનો હું દેખું રે, પ્રભુજી તમ પાખે સંસાર,
પ્યાલો ઝેરનો રે, પાઓ તોયે ન ખસે પ્યાર... હું બલીહારી૦—

હરખું છું ઘણી રે, મારો હરીજી ઝાલો હાથ,
પ્રીત નિભાવજો રે, નીત ન માગું બીજું નાથ... હું બલીહારી૦—
ટાઢક અંતરની રે, માહારા પ્રાણજીવન આધાર,
પ્રીતમ દયાતણા રે, માહારા લોચનના શણગાર... હું બલીહારી૦—

આ ગરબી સદાચારી સ્ત્રીઓ ગાય, અને સાંભળનાર પોતાની મલીન વાસના દૂર રાખે, તો અવશ્ય, **મીરાંબાઇનો ભક્તિભાવ** સ્ફુરે, એમાં શક નથી.

પ્રેમપરિક્ષાની ગરબીમાંથી—આ કાવ્યમાં ગોપીયો ઉદ્ધવજીને પ્રેમનો ઉપદેશ કરતાં કહેછે કે—

ઓધવજી છે અળગી રે, વાત એક પ્રેમતણી,
કોઇ અનુભવિ એ જાણે રે, કેહેતાં ના આવે બણી.
મૂગે સક્કર ખાધી રે, ગુંગાને સ્વપ્ન થયું,
તેનું મન જાણે રે, બીજાને ના જાય કહ્યું.
નીમ સઘળા નાસે રે, પ્રેમ જ્યારે વ્યાપે,
જેને નિદ્રા આવે રે, તે ઉત્તર ક્યમ આપે?
જેનું જ્યાં ચિત ચોટ્યું રે, તેને તેથી સુખ થાયે,
સ્વાદ શો છે અગ્નિમાં રે! ચકોર ભાવે ખાયે.

રીત પ્રીતની એવી રે, જેનું સુખ તે જાણે,
અનુભવથી અજાણ્યા રે, તેના અવગુણ આણે.
મોટી મનની મોહની રે, પ્રીતથી બીજી ન મળે,
જડ પણ જુઓ લોહું રે, ચમકને દેખિ ચળે.

લજ્જા શુધ બુધ સામર્થ રે, પ્રેમી જનમા ના ટકે,
મધુકર વાંસ કોરે રે, કમળ ભેદી નવ શકે.
દ્રષ્ટિ પ્રીતને માટે રે, પતંગ દીપકમાં બળે,
જાય પ્રાણ પોતાનો રે, તોયે સ્નેહિને મળે.
વિખના વ્યસનીને રે, સાકર પણ સુખ ના કરે,
પય પાંણિથી ઉત્તમ રે, મિન તેમાં નાંખ્યે મરે.

જેનું જ્યા મન માન્યું રે, તેને સુખ તેથી મળે,
તે વિના તેથી સારૂં રે, ના આવે તેની આંખ તળે.
બે વૈરાટનાં લોચન રે, ઇદુ ભાનું ભેદ કશો ?
કંજ કરમાય ચંદ્ર રે, ફુલે રવી મન વસ્યો
છે અગમ પંથ એવો સ્નેહનો રે, ઉદ્ધવજી નથી દીઠો,
ત્યાં લગી જ્ઞાન ગોઠે રે, જોગ લાગે મીઠો.

તમારા હરી સઘળે રે, અમારા તો એક સ્થળે,
તમો રીઝો ચાંદરણે રે, અમો રીઝું ચંદ્ર મળે.
અભીમાન તજીને રે, ઓધવ ગોપી પાય પડયા,

× × ×

બીજી એક સુંદર શૃંગારી ગરબી.

એરિ એરિ ! એ બેંદી કાં સમાર દિનિ વે...ટેક.
લાડિલિ ! લાલ બેંદા બીચ મૃગ મદ,
સુંદિરસ્યામ પિયે હિયરા હર્યો વે... એરિ એરિ૦—
બાલ બિચ મિત્રજનું અલિ અલિ બાલ બસે;
સુ સુમાલજી સો તિન હિય ગરવ હર્યો વે... એરિ એરિ૦—
નખ શિખ પ્રતિ અંગરૂપ, માધુરિ અકથિત અનૂપ;
લખ લજ્યો મનોજ ચંદ મંદ ઢર્યો વે... એરિ એરિ૦—
અતિ પ્રબીન જાન રાય, લલિતા ન જાય;
સો દયા પ્રિતમ તેરે, ફંદ પર્યો વે... એરિ એરિ૦—

એક અપ્રસિદ્ધ કવિતામાંથી—પદ રેખતો. ગત દાદરાની—

ગફલતમેં મુઝે છાંડકે, તુમ કહાં ચલે ગયે?
પિયુ પ્રાન હમારે, બ્રૃજરાજ દુલારે, ગફલતમેં૦—ટેક
સબ ગોપી મંડલ છાંડીકે, મોકું લાયે અકેલી;
ફરી પ્યારી, કુંજબિહારી, મોંસું ફરી હે કેલી
શીર પરાયે ભયે! ગફલતમેં૦—
અપનીઇ પ્રાન પ્યારી, તો છાંડની નથી,
જો છાંડની હતી તો મુઝે, સબનકી સાથી
કૈસે નમ્હેરે ભયે? ગફલતમેં૦—
યોં તપતી હતી એતેમેં, આઈ સબ સખી;
સબ ચકિત ભઈ ચિત્રવત્, વો રોવતી લખી.
દયા પ્રિતમના અયે. ગફલતમેં૦—

ભાવાર્થ—સમાધીમાં એક તાર થતી મનની સઘળી સદ્વૃત્તિઓના સમૂહરૂપ ભક્તિ, ઇશ્વર તરફ આકર્ષાયા પછી-વેદ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ ઓળખાવવા ઘણુ તરફડયા છતાં "નેતી, નેતી" એમ થાકથી બોલે છે, તેમ ભક્તિ સમીપ આવે છે ત્યારે, ઇશ્વર કસોટી કરવા સકારણ અલોપ થઇ જાય છે. **મરહુમ મહાત્મા ભોળાનાથ સારાભાઇ પ્રાર્થનામાળામાં એજ** ભાવાર્થ કહે છે કેઃ—

"બાંધી છે અવધી ત્યહાં લગી મતી, જીવો તણી ચાલશે,
તેથી પાર ગયે ઘણો ભ્રમ થશે."..........................

એજ રીતે ઇશ્વરે ભક્તિને પોતાની તરફ આકર્ષ્યા છતાં, ગફલત= મન અસ્થિર થઇને માયા અથવા સંસાર તરફ વળવાથી, ઇશ્વર અલોપ **થયેલા, ભુલાઇ ગયેલા જોઇને, ભક્તિ રડી ઉઠે છે**—"ગફલતમેં મુજે...એસે ન મ્હેરે ભયે". એવામાં સદગુરૂની વાંણી, સદ્વૃત્તિ, આદી ભક્તિની સખીઓ તેને રોતી જોઇ મદદે આવી પહોંચી; અને કારણ શોધતાં જણાયું કે, કવિ દયારામના વહાલા એવા શ્રી પુરણ પુરૂષોત્તમ પ્રભુ **વિના, તે ઝૂરે છે.** કવિ દયારામની પ્રેમભક્તિ અને શ્રૃંગારિ ભાષા આમ સમઝવામાંજ લાભ અને શોભા છે. અન્ય રીતે નહીં.

લાવણી-બેહાગ.

નાગર નટ રે, મિલ જાઓ મનમોહન પ્યારે.
પ્યારે નંદદુલારે, લગી યહ રટ રે... મીલ જાઓ૦—ટેક.

તુમે મોહની બેનુ બજાઇ, કહો સાંચ ન હમેં બુલાઇ ?
હમ સબ તજ ધાઈ આઇ, આપ નિકટ રે... મીલ જાઓ૦---૧
હમ રૂપાસક્ત બૃજબાસી, ના બ્યાપક બ્રહ્મઉપાસી,
તાહે ક્યો છાંડો અબિનાસી તુમે અઘટ રે .. „ ૨
હમ નિશ્ટ મુગ્ધ બૃજબાલા, તુમસોં કિયો ગરવ નંદલાલા,
સો ક્ષમા કરો બૃજપાલા, હોઈ પ્રકટ રે . „ ૩
કિયો કુટુંબ સહોદર બેરી, ભઇ બિના મોલ તુમ ચેરી,
તુમ બિન કોઉ હમે ન હેરી, બિચારો હુ ઘટ રે... „ ૪
યોં કહે રોઈ સબ બામા, તબ દયા પ્રકટ ઘનસ્વામા,
સબ લ્યાય લઇ ઉર રામા, યમુના ત્રટ રે... „ ૫

એક ફાંકડુ શૃંગારી પદ.

શ્રી ગોપાલલાલ પ્યારે (૨), ચંગા મુખડા દિખાતા જા૦—ટેક.
દરસકી પ્યાસી, અખિયાકી તું પ્યાસ બુઝાતા જા.... શ્રીગોપાલ૦
ઇશ્ક ચશ્મ ખંજર મારી, કછુ તો મલમ લગાતા જા,
તેરે મિલન બિન જિવન, ઇલ્મ હોવે તો બતાતા જા. .. „
તેરી તલપ આતસ તલ્ફું, બિહિ બતિયાં સુનાતા જા,
હો દયાપ્રિતમ ! બેપરવાહી હોતા હે ક્યો ? જીવાતા જા. „

એ પછી દ. ર. મા. ભાગ ૧ પ્રકરણ ૫. પાનું ૧૫ લાઇન ૧૧ ની ટીકાના અનુસંધાનમાં—જુઓ વાંચો, લગ્ન માટે બીજીવારની ના પાડનારા પ્રસંગની કવિતા.

રાગ હરદ્વારી ગતની લાવણીનો.

એક વર્યો ગોપીજનવલ્લભ, નહિં સ્વામી બીજો,
મ્હારે નહિં સ્વામી બજો-રે મ્હારે નહિં સ્વામી બીજો. ટેક
અવર કોઇનું કામ ન મ્હારે. રીઝો કે ખીજો,
કૃષ્ણ કરે તે પ્રમાણ કારજ, વણસો કે રીઝો;
પ્રાણ જાય પણ અન્ય કૃતીમાં, મંન રખે ભી જો ... એક વર્યો૦—૧
સુખી દુ.ખી જેમ ગમે તેમ રાખે, એના ગુંણ ગાઉં,
વિના મૂલનો ગુલામ ઘરનો વેચે ત્યાં વેચાઉં;
એજ ગમ્યો, એથી મન માન્યું, બીજો નવ ચહૂં,
એના વિણ અવતાર હું કોઇનો, દાસ ન કહેવાઉં....

શ્રીકૃષ્ણ વિના શિર અવર નમે તો, છેદનનો દંડ,
નંદકુંવર વણ નામ જપે તો, જિવ્હા કરૂં શત ખંડ;
અવર દેવની આશ કરે, અધ ભાજે બ્રહ્માંડ,
અન્ય અમર દરશણ દોડે પગ તો પાડું પીઠ. .. એક વર્યો૦—૩
હૂં ચાતક જળ સ્વાતી શ્રીજી, હૂં ઝરખ હરિ વારી,
હું હારિલ કાઠી હરિ દ્રઢવંત, ધારી તે ધારી;
અનન્ય પતિવ્રત જેને નહિં તે, કહિયે વ્યભિચારી,
શ્રીગુરૂદેવ નભવજો કેહે દયો, સદા ટેક માહારી... „ ૪

વાંસલડિની ગરબી.

તું છું માનિતિ મોહનતણી—રે હો વાંસલડિ!
તુંને વાલમ કરે છે ઘણું વ્હાલ, રે હો વાંસલડિ!
મીઠો આવડો શો શોર! મોહ્યો નંદનો કિશોર,
ત્હારૂં આવડું શું જોર! લુંડિ કાળજડું માં કોર .. રે...હો વાંસલડિ૦—ટેક.
પિયે અધરામૃત પિયુતણું, તું હો વાંસલડિ!
મ્હારે શોક્ય સરિખું તું સાલ, રે હો વાંસલડિ! ... મિઠો૦—૧

x x x

પતિવ્રતાનાં પણ મૂકાવિયાં, હો વાંસલડિ!
તેં તો છોડવિયાં સતિઓનાં સત્ય, રે હો વાંસલડિ! ... મિઠો૦—૨
વન વન કુંજ કુંજ ફેરવ્યાં, તેં વાંસલડિ!
તેં તો સહુનિ કરિ છે એવી ગત્ય, રે હો વાંસલડિ! ... મિઠો૦—૩
ગાજે ગુમાનભરી આવડી, હો વાંસલડિ!
તુંતો જોનિ વિચારિ ત્હારી જાત, રે હો વાંસલડિ! મિઠો૦—૪
જોતાં તું કાષ્ટજ કેરો કરકડો, હો વાંસલડિ!
તુંને આજ મળી છે કરાત, રે હો વાંસલડિ! મિઠો૦—૫

ગવૈયાના ગર્વખંડનનું પદ—રાગ દાદરો.

મેરે મન મોહનલાલ! મધુપુરિમેં બસે. (૨)
કહ્યા જાય નહિં વે, રહ્યા જાય નહિં વે. મેરે મન૦—ટેક.
ખાનપાન ભાન ચેન, નહિં મેરે ચિત્તમેં (૨)
કંસ કિંકરિકે ફંદ લાલ ફસે. મેરે મન૦—૧
ક્યા પ્રિતમજીસોં....કો ન.. કહે વાહવાહ (૨)
ભલિ કિનિ બ્રજકે સબ લોક હસે. મેરે મન૦—૨

કવિનાં સખીભાવનાં કાવ્યો. પદ-રાગ-રેખતો.

પરો મત ઇશ્કકે ફંદા, પરે જગ, સોઉ મતીમંદા,
કઠિન હે ઇશ્કકા કિલ્લા, લેવે કોઉ જગતમેં વિરલા.
આગેસેં સિર અપના દેવે, સો ગઢ ઇશ્કકા લેવે,
સહે સબ ખલ્કકી હાંસી, સો તોડે દુઃખનકી ફાંસી.
પિયા જિને પ્રેમકા પ્યાલા, સદા વે રહત મતવાલા,
ખુશીમેં દીન સબ રેહેના, માશુકકો દે ચરન નેંના.
મોહન મેહેબૂબ તુંહી મેરા, ચશ્મ બિચ દીજિએ ડેરા,
સજન તેરી સાંવરી સુર્ત, માધો! તેરી માધુરી મૂર્ત.
તુંહિ સિરદાર મેરે સિરપર, તેરે દિલ ચાહે સો તૂં કર,
આશકકિ યેહિ હે અરજી, ન બુઝિયે માશુકકી મરજી.
ભઈ બિન મોલરિ દાસી, પ્યારકે દરસકી પ્યાસી,
નિભાવનવારે તુમ યારી, દયાકે પ્રીતમ ગિરિધારી.

કવિની અભિલાષાનું પદ-રાગ ધોળ.

શ્રીગુરૂ દેવ! મન અભિલાખ જે મ્હારા પૂરશો,
તે દિન ક્યારે આવશે રે? ટેક.
શ્રીજી મળવામાં પ્રતિબંધ છે તેને ચૂરશો.... તે દિન૦—૧
નટવર રૂપ-રસમાં મન માછલડું રમશે,
શ્રીરાધા પદપંકજમાં મુજ મતિ મધુકર ભમશે. .. „ ૨
શ્રીગોકુળ શ્રીવૃંદાવનવાશી નિરાંતે રેહેશું,
ગોપીજન જુથ મધ્યે રમતાં, જુગલને જોશું ... „ ૩
હરિના સહુ વલ્લભ, મુજને ક્યિંકરી કરશે રીઝી,
"દયા! તું દાસી મ્હારી," કહી કર સ્હાશે શ્રીજી...„ ૪

દયાદાસીની પ્રાર્થનાનું એક ત્રીજું પદ-રાગ ભૈરવી.

ટિકા—આ કવિતા કવિએ બીજી યાત્રામાં શ્રીનાથજીથી વિદાય થતી વેળાએ ગાઈ સંભવે છે.

હો શ્રીનાથજી, મોપેં રહે ક્યોં રીસાય? મેરે પ્રભુ સુખદાય....હો શ્રી૦—ટેક.
દરસ પરસકી પ્યાસી, તલપત અખીયાં, શ્રીમુખ દેહો દેખાય ...હો શ્રી૦—૧
દોષ સમુઝકે, દૂર રહત હો, કિંકરી કહો કહાં જાય? .. હો શ્રી૦—૨
દાંહાં કરી કર જુરી નક ઘસ કહું, અંચરા પસાર પરૂં પાય.... „ ૩
કહા બડાઇ પેંહો સમરથ પ્રભુ, દીન દાસી તરસાય.... „ ૪
અગલ આસપુરક દયા પ્રીતમ, અબ મોહે લેહો અપનાય.... „ ૫

પદ-રાગ-સોહણી.

કોન ગતી મેરિ ધારી ગિરેધારિ જી !... કોન ગતી૦—ટેક
લગન અગન બિચ ડારિકે બિસારિ જી. .. ,,
બિકલ કરી હરિ ! સુધ ના લહી ફિરી,
જુઠી મીઠી બાતી કરી, કેહેત મોકુ પ્યારિ જી ... ,,
તુમ તો બિસારિ મોકું, તુમ કૈસે બિસરો ?
આંખ અનિયારિ ચુભી, હિય જ્યોં કટારિ જી.... ,,
દયાકે પ્રિતમ પ્યારે ક્ષચિત ન રહો ન્યારે,
મૃદુ મુસકાની ફંદા બિચ ઘેરી મારી જી .. ,,

—રાગ-રેખતો.—

મદન મોહન પ્યારે મેહેબૂબ મેરા હે,
દીદાર હુઆ જબસેં દયા દિલમેં ડેરા હે. મદન૦—
ઇશ્ક જખ્મ મારી, ભઇ મેં દિવાની,
કોઇ બોલિ ન્હેં સાહેલી, શોખી દિલ્ડી યે જાની... મદન૦—
ઇશ્કી મેં ક્ષસીપર, ઓઝ મેરા જીવન,
હુઇ ખલક સારી બારી, કછુ લગતા હે ન મન. .. મદન૦—
એક યાદ મિઠિ બતિયાં, છતિયાં કાટ જાતિ હે,
કછુ કહેમેં ન્હે આતા નેનાં ભર ભર આતિ હે ... મદન૦—
મતલબકે ગરજી આલમ જાન કેલાને હે,
દયાપ્રિતમ બેપરવાહી બલિહાર કેલાતે હે.... મદન૦—

રાગ-રેખતો.

એક ખુબસુરત ગભરૂ ગુલ્ઝાર સાંવરા,
તારીફ ક્યા કરૂં ? હે સબ ભાંતિસે ભલા ... એક૦—
ઇસ, નગરકી ડગરમેં મેરા ચિત ચુરા ચલા,
કેતિથિ સબ આલંમ યે નદકે લલા ... ,,
દેખી મુઝે નિધાભર તબસો એ દુઃખ ફલા,
ચિતવનમેં કછુ ટોંના, કીઇ કછુ કલા.... ,,
અનગ આગ લગી, વે તન જાત હે જલા,
જિય જાયગા જરૂર, સૈયાં ! સજન ના મિલા.... ,,
બુઝતી જો ઐસા દર્દ, બિરહ હે બલા,
તો મેં ઉસિ પલક જાયકે પકરતિ પલ્લા.... ,,
મિલાઓ કોઇ મેહેબૂબ દૂસરી ન હે સલ્હા,
દયાકે પ્રિતમ બિન મરૂંગી કાટકે ગલા.... ,,

પુર્વજન્મના સ્મરણનું પદ.

મ્હારો નેહ લાગ્યો રે, એ સાંવરિયા સાથે;
મ્હારો નેહ લાગ્યો, પાતળિયા સાથે.... મ્હારો નેહ૦—ટેક.
સાંભરિ આવિ મુંને પ્રીત પુરવની,
તે અનુભવ આજ જાગ્યો રે, સખિ!... સાંવરિયા સાથે૦—૧
મનનો માન્યો, અંતરનો ઇચ્છયો,
વર મળિયો સુખ માગ્યો રે, સખિ! .. સાંવરિયા સાથે૦—૨
દયાના પ્રિતમની સંગે, નિશદિન રમતાં;
ભવનો તે ભય આજ ભાગ્યો રે, સખિ!... સાંવરિયા સાથે૦—૩

કવિનું હાથ લાગેલું **એક અપ્રસિદ્ધ પદ**-રાગ દાદરાની ગતનો.

મેરા પ્રભુ ગિરિવરધારી, મેરા પ્રભુ કુંજબિહારી,
છોડી ક્યું કરકે પ્યારી, દુઃખમેં હારી, પ્રાનકે પ્યારે!
હાંહાં રે હો શ્રીજી૦—ટેક.
આપ બિના નાંહિ કો બેલી છોડી બન મોહે અકેલી;
સંગ કો નાંહી સાહેલી, ક્યોં રહેંગે પ્રાન હમારે?...હાંરે હારે હો શ્રીજી૦—૧
દાસી મુજ દોશ નિવારો, બિરહાનલ કાહેકું બારો?
આપકો બઈ બિચારો, બ્યાહી ક્યોં છાડો નંદદુલારે. .. „ ૨
રીતિ દેખી કરુના આઇ, યૂથમેં દઇ મિલાઇ;
દયાને લીલા ગાઇ, શ્રી બૃજરાજ નંદકે તારે.... „ ૩

નિંદા કરનારને કવિના જવાબની ગરબી.

વિચારિજન તો જારી રમશે, રાખશે રૂદિયા રીશ,
અવિચારી જન જારીને તજશે, શું ગાશે જગદીશ?
કૃષ્નશું જારિ હમારે છે, જારી કરતાં જિવ તારે છે,
નિત નિત જારિ ઉમગે રમિયે, જાયે જો પાપી જીવ.
પાછુ પગલું ભરિયે ન વ્હાલા, જારી રમતાં થાશું શિવ,
ન્હેં મુકિશું પ્રેમનો કેડો રે, વ્યભિચારીને શિઘ્ર તેડો રે.
પતિવ્રતાનો નિમ છે એવો, રમવો સ્વપતિશું રંગ,
નિત નિત પોઢે પાસે નંદલાલો, શીતળ થાયે મમ અંગ.
તેને પ્રેમે કાળજ કોર્યું રે, કૃષ્નસંગે મમ જીવે જોડ્યું રે,
દયાના પ્યારા કૃષ્નજી કાહાવે, કૃષ્નની પ્યારી આ દાસી,
રમું રમાડુ પ્રેમે પોઢું, જારી કૃષ્નસું ન્હેં તો ઉદાસી;
એ વ્યભિચાર નિત્ય કરિયે રે, એથી ભવસાગર તરિયે રે.

રતનબાઇના પ્રથમ મેળાપને લગતી ગરબી.

કવેળામાં અમો નાનકડી નાર, પાંણીડાં કયમ ભરિયે?
આવે ઓચિંતા દુરિજન કોય, ઘણું ખોટું મ્હારા રાજ. પાંણીડાં૦—
રોક્યો પનઘટ રસિયા રાજ! પાંણીડાં કયમ ભરિયે?
પીડે લોકડિયાંની ઘણી લાજ, ,,
ઘેલાં કાઢયાની તમને છે ટેવ, ,,
હજિ છોકરવાદિ નથિ છૂટી, થયા મ્હોટા મ્હારા રાજ. પાંણીડાં૦—
ધાર્યું થાશે ધીરજ રાખો આપ, પાંણીડાં કયમ ભરિયે?
સમો સાંપડે સૌ સુખ હોશે, ધીરજ ધરજો રાજ! ,,
તોપણ લાજ આજ તજિ કહિયેછી, પાણીડાં કયમ ભરિયે?
માબાપે અવર કર આપીછી, ,,

ગરબી-ત્રીતાલી.

આવો અલબેલા રે વ્હાલા! કહોનિ તમો કયાં ગયા'તા નંદલાલા? આવો૦—
સાચા ક્ષણે ક્ષણે ક્યાં થાશો? ડગલે ડગલે સમ શા ખાશો? ,,
સજ્જન હશે તે રાખશે છાંનૂં, લોક તો કેહેશે મનનું માન્યું. ,,
જગત રહે ન્હૈં જોરે બાંધ્યું, ફાટયું ગગન કયમ રેહેશે સાંધ્યું. ,,
બાલમ માંનો કે ના માંનો, એનો મરમ હું લહું છું છાંનો. ,,
સુખ દેખો ત્યાં સુખિયા થાજો, તમારૂં મન માંને ત્યાં જાજો. ,,

દ્વારિકાંધીશનું પ્રભાતિયું-રામકળી રાગનું પદ.

શ્રીદ્વારિકાંધીશ છો શીશ મ્હારે ધણી, ઇશ ન્હૈં અવર વળી વિશ્વનાથ,
શ્રીગિરિધરણ તવ ચરણને શરણ છું, જન્મ ને મરણ હરિ ગ્રહેજો હાથ...શ્રી. ૧
દામ ને ધામ તન વામ શું કામનૂં? ઠામ વિશ્રામ ન્હૈં શ્યામ પાખી.
ત્હારો હૂં દાસ અવિનાશ તુજ પાસ રહું, વાસ વૈકુંઠનો છું અભિલાખી. ,, ૩
અચળ તવ ભક્તિ રસયુક્તિ સત્સંગ દ્યો, જગતથી દૂર આસક્તિ મ્હારી,
નિધિદયા, ધરિ દયા, જનદયાપર દયા, કર છઉં ત્હારો ગિરિવરધારી. ,, ૪

૪૦ વર્ષની વયે ગોકુળમાં ગાયેલું પદ. રાગ ભેરવી.

કહાં લગી બરનું મેં આપ બડાઇ, તુંમસે તુમ હો ગોકુલરાઇ. ટેક.
મેરી ચૂકકો અંત નહીં-પ્રભુ, તુમરિ ક્ષમા કોઉ પાર ન પાઇ.... કહાં૦—
અનુચિત કરમ કરતહું મેં નિશદિન, તાપર તુમ મોહે દેત ભલાઇ. ,,
જોજો બિધી જનકું સુખ હોવત, સો બિધિ બરદ ધરત હિત લ્યાઇ ,,
તુમ નિજ જાંનિ દયાકો લડાવત, દયો નમન કરી બલ બલ જાઇ. ,,

પ્રકરણ ૬. કાવ્ય નિરીક્ષણ—

એટલે, પાંત્રીસ વરસની વયે, **શ્રીમંડળના માનિતા** થઇ પડેલા, આનંદી, અને સુંદર, કવિ દયારામનાં રચેલાં કેટલાંક સુંદર કાવ્યોની તપાસણી અને માહીતી.

બાળવયે લખેલુ કવિનું પેહેલું કાવ્ય—હાલ સુધી જાણુવામા છે, તે પ્રમાણે—" પદબંધગીતા " છે. હાલરડુ, બાળલીલાના ત્રણ ગરબા, પ્રેમરસગીતા, કૃષ્ણઉપવિત, કમળ લીલા અને રાસ પંચધ્યાયી—આ બધાં કાવ્યો, કવિની તરૂણાવસ્થાનાં આનંદી—સ્વચ્છંદી—વર્તનના ભણકારાની આપણને ઝાંખી કરાવે છે. તે પછી ૧૪ થી ૨૦ સુધીની વયનાં કાવ્યો, કવિની ગદ્દાપચીશીની કેટલીક ફાંકડી અને કેટલીક મસ્ત વિકારી કવિતાઓ વિગેરે, પ્રકરણ ૧ તથા ૨ માં જોઈ લઈ, પ્રકરણ ૫ માં નિંદાખોરોને કવિએ આપેલા જવાબની કવિતા, શ્રીનાથજીની સ્તુતિ, ત્રીજી યાત્રામાં ગાયેલું—" કહાં લગી બરનું મેં આપ બડાઇ, " એ પદ જેવી કેટલીક સુંદર કવિતાઓ વાચતા, આપણે, દયારામભાઇની ઉમ્મરના ૩૫મા વરસમાં પ્રવેશ કરિયે છીએ તો—

ત્રીજી યાત્રાએથી પાછા આવી, ડભોઇ વસતા પેહેલાં, ડાકોર જઇ કવિએ ગાયેલી—ડાકોરનાથની ગરબી, નીચે પ્રમાણેની, હાથ લાગે છે.

રૂપાળા શ્રીરણછોડ છે જી રાજ. રૂપાળા શ્રી૦—ટેક.

રાત દિવસ મન ભમે રસિઆમાં,નિરખવાના ઘણા કોડ છે જી રાજ...રૂપાળા૦—
ઉપમા દેવા નથિ કોઇ બીજું, એ અલબેલો અજોડ છે જી રાજ.... „
એને મુકીને બીજાને ભજે જે, તેમાં મેરૂ જેવડી ખોડ છે જી રાજ.... „
ડાકોરના ઠાકોર નથી વ્હાલા તે, શ્વાન વૃષભની જોડ છે જી રાજ.... „
પ્રગટ સુરજ છે સંસારમાં *દયાપ્રભુ, દેખે ના, ઓળખે ના, તે ઘોડ
છે જી રાજ.... „

આ પછી ચાંણોદથી ડભોઇ સ્થાયી મુકામ ફેરવી, પોતે કરેલી યાત્રાને યાદ લાવી—**" વૃજમહિમા " નામનું** કાવ્ય કવિ લખે છે. આ ૧૦૫ કડિયોનો ગરબો કવિએ ક્યારે ક્યાં લખ્યો—તે હકિકત હાથ લાગતી **નથી;** પણ **સ્વમતનો મહિમા વધારવા,** મૃત્યુલોકના વૃજદેશને—ઇંદ્ર, બ્રહ્મ, કૈલાશ—એ ત્રણે લોકથી વધારે સારો મનાવવાની અતિશયોક્તિ ભરેલી લાલસાને આધીન થઇ, પ્રથમ ઇંદ્રલોક તરફ નજર કરી કવિ ગાય છે કેઃ—

---

* દયાપ્રભુ=દયારામ પ્રભુરામ.

સુરપુરીની માંહ્ય, નહિં કૈં ખાવા જો; વ્રજમા છે રંગવિલાસ, સુખ ઉપજાવા જો.
હવે જોઇએ બ્રહ્મસદંન, ત્યાં શું સારૂં જો; હેતુ પુરસ્સર સાર, અમો વિચારૂં જો.
બ્રહ્મસદનની માંહ્ય, હંસ રૂપાળા જો; વળિ માનસરોવર સાર, મુક્તામાળા જો.
ચાર મૂખથી વેદ, બ્રહ્મા ભણતા જો; તેમા ઇશ્વિરના ગૂંણ, સારા ગણતા જો.

આમ કહીને—એ સર્વને વ્રજ સાથે સરખાવતા કવિ કહે છે કેઃ—

વ્રજમાં છે હંસ અપાર, રૂપે રસિયા જો; માનસ સરથી રસાળ, યમુના વસિયા જો.
અહી રૂડી દૃષ્ટિ જેહ, રૂડી થાયે જો; કરે યમુના મધ્યે સ્નાન, અઘ સહુ જાયે જો.
માનવ દાનવ ને દેવ, હરી વખાણે જો; વ્રજ બ્રહ્મસદનથી ચટે હરીજન જાંણે જો.

આહાવો **એકતરફી ફેંસલો આપી,** કવિ કૈલાસ તરફ નજર દોડાવીને કહે છે કેઃ—

કૈલાસગિરિ દેખાય, દુરથી સારો જો; ગોવરધન ગિરિ લેવાય, નિકટથી ન્યારો જો.
ત્યાં ગણ હરના ગુણ ગાય, ગાજી ગાજી જો, અહિં ગોપ કરે કિરતંન રાજી રાજી જો.
હાવાં વ્રજમા એક અધીક, સહુને દાખું જો; શ્રીહરી વિઠ્ઠલરૂપ કઇ પેર ભાખૂં જો.
જેનિ જોડી નહિં જુગમાહ્ય દેવમુરારી જો; શંકર વિધિ જેને ગાય, વાત વિચારી જો.

એ રીતે **વ્રજને સર્વોત્તમ ઠરાવી,** કાવ્યને અંતે કવિ કાંઇક પોતાની પણ થોડી હકિકત રજુ કરે છે કેઃ—

ગુણિયલ ગુર્જર શુભ દેશ, ત્યાંનો વતની જો;
દર્ભાવતી કરી સેવ, વલ્લભમતની જો.
' ચંડિપુરિ મહા પાવન જન્મની ભૂમી જો;
છે દયાશંકર નામ, જગ વિખ્યાતે જો.
નર્મ ધર્મ રસાળ, જાંણી ધાર્યો જો;
વલ્લભ કુળમણિ મહા હેત, પાર ઉતાર્યો જો.
શ્રોતાવક્તા સહુ જંન, હરીગુણ ગાજો જો;
જો તરવું ભવજળ પાર, વૈષ્ણવ થાજો જો.

આ કાવ્ય લખ્યા પછી, ડભોઇમાં રહીને–૩૯ વરસની વયે, કવિએ કેટલાક " લીલાનાં અને વિવાહનાં સુંદર–મનહર–કાવ્યો લખ્યાં હતાં; જેની માહિતી આપણે દ–ર–મા–ભાગ ૧ પ્રકરણ. ૧૦ પછી–પાના ૩૧ થી ૫૭ સુધીમાં મેળવેલી છે. એજ પુસ્તકને ૪૧ મે પાને આપેલાં " માન-લીલા " નાં ત્રણ પદોના અનુસંધાનમાં વાચવા જેવાં જે બે વધુ પદો જડી આવ્યાં છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

રાગ સોરઠ.

ચાલ વ્હેલી અલબેલિ પ્યારિ રાધે!
તને ત્હારો કા'ન બોલાવે, તને ઘનશ્યામ બોલાવે;
તને ત્હારો પિયુ બોલાવે, સરસ સમય સાધે સાધે... ચાલ વ્હેલી૦—ટેક.
કેસરિ આમિષ તજી તૃણ કેમ ખાય?
સ્વાતિ સલિલ વણ, ચાતક તરસ ન જાય;
વન વિશાખા અગ્રજાજ સીપ ન્હાય, સલિલહીન મીન જિવે ન કાય;
કરિ જો વિચાર, કરિ જો વિચાર, વાર વાર, એજ સાર,
તજિ ઉપાધે ઉપાધે, પ્યારિ રાધે! ચાલ વ્હેલી૦—

ભાષા વિકારી છે. પણ પડદો ઉચકીને જોઈશું તો જણાશે કે, ગધા =ભક્તિને તેડવા આવેલી લલિતા, તે સદ્વૃત્તિ છે; અને કા'ન-ઘનશ્યામ તે દેહધારી ભક્ત હૃદયના પિયુ-પ્રાણાધાર-સ્વામિ છે. વૈષ્ણવમાર્ગી ભક્ત કવિના કથનની ખુબી એ છે કે, વિકારભાવની પેલી પાર, ધર્મભાવનાનાં દર્શન તે, સંસ્કારી જીવોને કરાવે છે. પણ બુદ્ધિબળને કસ્યા વિના જોનારને—"ઉપર પાંણી નીચે ગારો," દેખાય તેમાં દોશ કો'નો?

મનામણીનું એક બીજું પદ-રાગ રામકલી.

મિજાજેણુ અલબેલિ હો રાધે! મદઘેલી હો રાધે!
થાંને મ્હારો ગિરિધર બોલાવે રે... મિજાજેણુ૦—
ગિરિધર બોલાવે રે, પ્યારિ! તું ક્યોં નહિં આવે?
નિત ઉઠ રૂસણો ક્યોં ભાવે? ક્યોં તરસે? ક્યોં તરસાવે રે?... „
લાખન લલના બન ઠન ઠાડી, બાલમજિ રિ આગે, દાવ ન આવે રે;
તૂં બિન દુજિ, દિલ નહી ભાવે, વે તો થારોઇ મિલણો માગે રે... „
શ્રીરાધે! શ્રીરાધે રાધે! મોહન મુખ રટ લાગી;
ઉઠ ચલ હિલમિલ પ્રાનપ્રિયસું, તો માનું બડભાગી. ... મિજાજેણુ૦—

ત્યાર બાદ ૪૦ વરસની વયે, કવિ—"અજામિલ આખ્યાન" નામનું કાવ્ય લખે છે. તેની માહીતી આપણે આજ પુસ્તકના પ્રકરણ ૧૦ પછીના "કાવ્યનિમજ્જન" માં મેળવીશું.

તે પછી, ૪૭ વરસની વયે, દયારામ—"ભક્તિપોશણ" નામનું વખાણવા લાયક ધર્મિષ્ટ કાવ્ય લખે છે. એને વિષે દ-૨-મા-ભાગ ૧ પ્રકરણ ૬ માં કહેવામાં આવેલું છે.

પછી ૪૯ થી ૬૨ વરસ સુધીની વયમાં, કવિએ જે હિંદી-ગુજરાતી કાવ્યો લખીને દેશની સાહિત્યસેવા બજાવેલી છે, તેનું વિસ્તારપૂર્વક અવલોકન, આ પુસ્તકના પ્રકરણ ૧૦ પછીના "કાવ્યનિમજ્જન" માં કરેલું છે. ત્યાંથી વાંચી જોવા વિનંતી છે.

ત્યાર બાદ, ૬૩ વર્ષની વયે લખેલો, કવિનો એક કાગળ, જોવાનો આપણને હાથ લાગે છે. તેમાં અમદાવાદવાળા વ્યાસ માધવરામે લખેલા પત્રના જવાબમાં, કવિશ્રી લખે છે કે—

રાગ-ગરબી.

સ્વસ્તિશ્રી સુભગ સ્થાન રાજનગ્ર છે રે લોલ,
માધવરામ વ્યાસ તે સ્થળે નિવાસ છે રે લોલ.
વૈશ્નવ વલ્લભી શ્રીકૃષ્ણતણા દાસ છે રે લોલ,
ઘણા સુજ્ઞ, શ્રુતિ સ્મૃતિ શાસ્ત્રજાંણ છે રે લોલ.
વર્તમાન કળી કાળ મહા દુષ્ટ છે રે લોલ,
તેમાં પંડિતોઽપિ થયા મતીભ્રષ્ટ છે રે લોલ.
તેવા સમય મધ્યે ધન્ય માધવરામજી રે લોલ,
કરવા ચાહો છો પ્રસન્ન ઘનશ્યામજી રે લોલ.
શ્રીમદ્ ભાગ્ય અવધિ, કૃષ્ણચર્ણે પ્રીત છે રે લોલ,
સ્ફુરે ગુણ હરીતણા, ના અઘમપણું રે લોલ.
તમો કૃષ્ણકૃપાપાત્ર છો, અમો લઘુ રે લોલ,
દશા મુમુક્ષુની, માટે નભિમાન છે રે લોલ.
લખીતંગ દયારામ કૃષ્ણદાસ છે રે લોલ,
દર્ભાવતિ મધ્યે વર્તમાન વાસ છે રે લોલ.
કૃષ્ણસ્મરણ તેના વાંચશો તે પ્રેમના રે લોલ,
પત્રદ્વારા સમાચાર પામ્યા ક્ષેમના રે લોલ.
તમો લખ્યું પ્રશ્ન પ્રતિઉત્તર વાળજો રે લોલ,
યથામતી લખું, વાંચિ સંદે' ટાળજો રે લોલ.
મન હાથ કરવું હાથ નથી દાસને રે લોલ,
કૃપા સાધ્ય છે, નથી વશ પ્રયાસને રે લોલ.
સૌભરી મથ્યા, ન આવ્યું મંન હાથમાં રે લોલ,
મચ્છસંગ જોઇ ચળ્યાજ, લખ્યું ગાથમાંરે લોલ.

ઉચિત હતું તે તજ્યું, અનુચિત કર્યું રે લોલ,
અનુમાન કરિ જુઓ, અજિત મન ઠર્યું રે લોલ.
સાચી દીનતા વડે જ સિદ્ધ શ્રીહરી રે લોલ,
દૈન્ય આવ્યે સવ કૃષ્નની કૃપા લહે રે લોલ.
કૃષ્નકૃપા થતાં ન્યૂન કશું ના રહે રે લોલ,
કે'શો દીનતા આવ્યાનો પણ ઉપાય શો રે લોલ?
સતસંગ કર્યે દીનતાને પામશો રે લોલ,
ભટકે મંન તોયે જપતાં બેડો પાર છે રે લોલ.
ચિત્ત ભટકતું ને કદિ ભોજન કીજિયેરે લોલ,
સ્વાદ ઓછો તદપિ ઉદર ભરી લીજિયે રે લોલ.
મન થીર થવા શોચ રખે રાખતા રે લોલ,
સદા કાળ રે'જો કૃષ્નનામ ભાખતા રે લોલ.
કૃષ્ન જપતાં મંન, એની મેળે હારશે રે લોલ,
હૃદે શુદ્ધ થતાં, હરિ ઉર પધારશે રે લોલ.
નામે હૃદય શુચિ થશે, સ્વલ્પ કાળમાં રે લોલ,
વાસના બળ્યેથી ઠરશે મન ગોપાળમાં રે લોલ.
સંસ્કાર કશો હતો મળમાસને રે લોલ?
શર્ણ માત્રે આપ તુલ્ય કર્યો દાસને રે લોલ.
ચમત્કાર જોવા ઈચ્છો છો, નામના રે લોલ,
એ વિચાર પુષ્ટિસૃષ્ટિને, ન કામનો રે લોલ.
વળી સર્વનો સિદ્ધાંત થોડામાં કહું રે લોલ,
ગુરૂ ગ્રંથાદિકદ્વારા, જે હૂં લહું રે લોલ.
હરિ, ગુરૂ, સંત, એકતા આધીનતા રે લોલ,
સદેહિ ઉપર **દયા સહિત, દીનતા** રે લોલ.
અનાયાસ લાભથી, સંતોશ રાખનો રે લોલ,
વૈષ્નવધર્મ **લોભ સારૂ,** ક્યહું ન દાખવો રે લોલ.
દુષ્ટ સંગથકી, સર્પતુલ્ય નાસવું રે લોલ,
એક કૃષ્ન વિના, ફળમતિથી ત્રાસવું રે લોલ,
એ પ્રમાણે શિક્ષા, આચરણમાં આવશે રે લોલ,
દયાપ્રિતમ કૃષ્ન, નિજ નિકટ બોલાવશે રે લોલ.

પછી ૬૫ વરસની વયે, છેલ્લીવારની શ્રીનાથજીની ઝાંખી કરતાં, કવિશ્રી ગાય છે કે—

વદનકમળ જોયું, જેણે એકવાર, શ્રી નાથજીનું વદનકમળ જોયું.
કોટિ કલ્પનું મેલું થયેલું મન, એક પલકમાં ધોયું... જેણે૦—
મનુષા દે' તેનો સફળ થયો છે, જનમ મરણ દુઃખ ખોયું... જેણે૦—
મેવાડ દેશમાં બિરાજે મ્હારો વ્હાલમો, જેમાં શેષ શંકરે ચિત પ્રોયું... જેણે૦—
કમળચોક રત્નચોક જગમોહન જોયા, રહ્યું એક તેણે, બાકી રોયું... જેણે૦—
દયાના પ્રિતમશું પ્રિત નથિ જેને, માતપિતા નામને વગોવ્યું... જેણે૦—

ત્યારબાદ ૬૭ વરસની વયે, કવિ " ગિતા માહાત્મ્ય " નામનું કાવ્ય લખે છે. તેમાં તે ગાય છે કે—(**અધ્યાય બીજો-રાગ ઢાળ.**)

ભ્રમરવૃંદ બહુ ભમતા ફરે, પુષ્પગુચ્છ ઊપર જૈ ઠરે,
નવ પલ્લવ તરૂ શોભે ઘણાં, આનંદમય વન, નહિં કશિ મણા.

તે પછી " તિર્થાવલિ " ના સવિસ્તર વર્ણનને મળતું-તિર્થયાત્રાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આવે છે. જુઓ-(**અધ્યાય છઠ્ઠો-રાગ રામશ્રી.**)

સારથી ચાલ્યો શોધવા, આવિયો કાશી માંહ્ય,
વિશ્વેશ્વરનું દરશણ કર્યું, મુનિ તો મળ્યા નહિં ત્યાંય. ૨૫
ત્યાંથી ગયાક્ષેત્રે ગયો, કીધી ગદાધર સેવ,
ત્યાંથી ગયો કેદારક્ષેત્રે, કેદારેશ્વર દેવ. ૨૬
જ્યાં સ્નાન કરતાં માત્રમાં, મુક્તિ લહે પાપિષ્ટ,
ત્યાં નાહિ શંકર નિરખિયા, રૈયક ન પડયા દ્રષ્ટ. ૨૭
પછિ બદ્રિનાથજી આવિયો, જાંહાં નારાયણ ભગવાન,
ઉદ્ધાર જેના નામથી, તે વસે તેણે સ્થાન. ૨૮
યાત્રા કરી મુનિ ના મળ્યા, પછી કર્યો ગંગા વાસ,
ત્યાંથકી સિંધુસાગરે, જૈ કર્યો પરમ પ્રવાસ. ૨૯
શ્રીદ્વારિકાપુરિ આવિયો, ત્યાંથકો ચાલ્યો તેહ,
યાત્રા કરી શ્રીકૃષ્ણ નિરખ્યા, ધરી અંતર સ્નેહ. ૩૦
ત્યાંથકી પોહોંચ્યો પંચવટિ, નાશકે ન્હાયો ગંગ,
શ્રીત્રંબકેશ્વર પૂજિયા, નવ થયો રઈક પ્રસંગ. ૩૧
ત્યાંથી ગયો ગોકરણ ક્ષેત્રે, ના મળ્યા મુનિ ધીર,
શ્રીઉડુપકૃષ્ણ નિહાળિને, પછી ગયો સાગરતીર. ૩૨

શુભ કુમારિકાકન્યાકેરૂં, ક્ષેત્ર જોયું ત્યાંહ,
સોમેશ્વર પૂજી આવિયો, છે તુંગભદ્રા જ્યાંહ. ૩૩
ત્યાંથી સ્વામી કાર્તિકેય, અર્ધનારીશ્વર જોઇ,
શ્રીરામ, લક્ષ્મણ, જાનકી, જળપાન કીધું સોઇ. ૩૪
તે કુંડસ્થળ વળિ, અગસ્તાશ્રમ, ના મળ્યા મુનિજંન,
કાવેરિત્રટ શ્રીરંગસ્વામી, નિરખિયા પરસંન. ૩૫
મુનિ મળ્યા તહિં, કાશ્મેર પોહોંચ્યો, ત્યાંથકી નૃપદાસ,
જે નગ્રમધ્યે રહ્યાં છે, મુનિ મહદ્બ્રાહ્મણ વાસ. ૩૬
પતન પુનિત રળિયામણું, જળસ્થળ કમળ જ્યાં અત્ય,
ગુંજાર ઘણું મધુવ્રત કરે, મકરંદ મોહિત્ય મત્ય. ૩૭

૧૧ મા અધ્યાયમાંથી રાગ-ઢાળ.

કો સમે મારો પુત્ર થયો, કો સમે હું ત્હારો બાળ;
એમ અનાદિક આગળની, ચાલી જાયે ઘટમાળ. ૫૧

૧૩ મા અધ્યાયમાંથી.

વૈષ્ણવ તેજસ્વી શોભે જે, ઉર્ધ્વપુંડ્ર શુભ ભાળ જી;
ધર્યા શંખ ચક્રાદીક કંઠે, તુળશી કાષ્ટની માળ જી. ૩૨

૧૮ મા અધ્યાયમાંથી.

એણે ન રૂડાં વૃક્ષ રોપ્યાં, નહીં પૃથ્વી દાંન;
નથી અન્ન આપ્યું ક્ષુધિતને, હણ્યું દુઃખ નથી દુઃખવાન. ૧૫
*સંસારભય તેને નહીં, મુજ પરમપદ ત્યાં જાય;
જ્યાં થકી પુનરાવૃત્તિ નહીં, મહાધામ જે કેહેવાય. ૩૪
છે દયાશંકર નામ, વિકૃતિ કરાવી ગુરૂદેવ;
દરભાવતિ રહી કો દિવસ, રચના રચી છે એવ. ૩૯

---

* આ ચોત્રીસમી કડીથી ભગવદ્ગીતાના ૮ મા અધ્યાયના નીચેના બે શ્લોકનું ભાન થાય છે.

ॐ मित्येका क्षरं ब्रह्म, व्याहर न्मा मनुस्मरन् ।
यः प्रयाति त्यज न्देहं, स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥
अव्यक्तो क्षर इत्युक्त स्तमाहुः परमां गतिम् ।
यं प्राप्य न निवर्तंते, त द्धाम परमं मम ॥ २२ ॥

દયારામ કવી, ઘણુંખરૂં "સંવત" ને પોતાના કાવ્યમાં "શક" સંજ્ઞાથી ઓળખાવે છે. તેથી ૧૮મા અધ્યાયની ૪૨મી કડીમાં લખે છે કે-અષ્ટાદશ=ગીતાના ૧૮ અધ્યાયના મધ્ય કેહેતાં અર્ધ ભાગ ૯-મતલબ કે-સંવત ૧૮૯૦ માં, આ કાવ્ય લખ્યું હતું.

હવે ૭૫ મે વરસે, ભયંકર મંદવાડની વેળાએ-કવિ, વસિયતનામુ કરે છે. એ વાંચવાથી, કવિના હસ્તાક્ષર જોવાની સાથે, તેમના વખતનું નાણાંનું કિમતિપણું, તે વખતની લેખનપદ્ધતિ, તથા રિતરિવાજ, તેમજ કવિની વેહેવારકુશળતા, તેમની ધર્મશ્રદ્ધા, અને સ્વજનપ્રેમ, વિગેરે ઘણીક વાતોનો એક સામટો આપણને ખ્યાલ મળી શકે છે.

કવિનું વસિયતનામુ અથવા મૃત્યુપત્ર.[1]

> શ્રી
>
> **શ્રી મદનમોહનો જયતી.**
>
> **લી—વૈશ્નવ ભટ દયાશંકર પ્રભુરાંમ.-જત અમારૂં, જે *ભવીશ છે, તેને ભેટભાટ તથા ખરચવા, વાવરવાની વીગત, અમોએ અટલ હોંશીઆરીથી કરી છે. તેની વીગત—**

ઉ

શ્રીં ભેટ ખાતુ

૫૦) શ્રીનાથજીની ભેટના.

૧૫૦) અમારા ગુરૂ શ્રીવલ્લભજી માહારાજની ગાદીએ શ્રીતીકમરાએજી.

૮૦) શ્રીમદનમોહનજી સેવે તેને. (નીચે પ્રમાણે)

૫૦) રોકડા. ૧૩) સામગ્રીના રોકડા.

૧૨) ડભોઇના ચોત્રાના લાગાના. ૫) કસબાના પસાએતાના દાંણના.

૮૦

---

[1] આ મૃત્યુપત્ર, અસલ જુના ખંભાતી જાડા કાગળ ઉપર, કવિના હાથે લખેલું હાથ લાગ્યું છે. તેથી તે કવિના હસ્તાક્ષર જોવાના સાધનરૂપ છે. તેમાંથી અહીં, જે બે ભાગ, બે લંબચોરસ ચોકડીઓ | | માં ગોઠવેલા છે, તે ડભોઇ નિવાસી ના. પ. શાહે પ્રસિદ્ધ કરેલા "દયારામ જીવનચરિત્ર"માં અસલ સ્થિતિમાં આપેલા છે. કવિના હસ્તાક્ષર જોવાની ઇચ્છા રાખનારે, તે ત્યાંથી જોઈ લેવાની કૃપા કરવી. * ભવિશ=સંચિત, મિલકત.

આભુષણ તથા વાસણ (નીચે પ્રમાણે)—
૧૨) સમરપણીના મંડાણના.
૨૫) બાઇ રતને માહારૂં કામકાજ કર્યું, ને ચાકરી કરી, તેને.
૨૦૧) અમારી ઉત્તરક્રિયાના બારમા, સંવત્સરી, પજેતના, તથા શ્રાદ્ધસુદ્ધાંતના, ચાદોદમાં અમારા થોકમાં માધવ છે, તે તથા બાપુ, બે જણ મળીને કરે. તે અમે જે થોકમાં છીએ, તે થોકમાં ક્રિયા કરે. લાડાં, ફુલેર, સુદ્ધાં, એ રૂપૈયા ૨૦૧) છે. તે વૈશ્નવને હાથે ખરચાએ. તેની વિગત—

૧ ભાઇ રણછોડજીભાઇ—વૈશ્નવ ત્રવાડી રાજારામ સુત.—
૧ મેતા. ત્રીકમદાસ હરજીવનદાસ.
૧ વૈશ્નવ. લલ્લુભાઇ સાગરમલ કાયસ્થ.
૧ કંસારા. ભુખણદાસ હરખજી.
૧ પરી. દામોદર ભગતીદાસ.
૧ મેતા. સુરજરામ રૂગનાથદાસ.

શ્રી મદનમોહનજી, વૈશ્નવ જમનાબાઇને માથે પધરાવ્યા છે. તેમનાં આભુષણ તથા વાસણની વીગત—

૧ હેમનો ગલચુવો રૂ. ૧૧)નો—આશરે
૨ ત્રાંબાનું બેહુ ૧
૧ ત્રાંબાની ઝારી ૧
૧ કટિમેખલા ૧—હેમની
૧ રૂપાની ઝારી ૧ કિંમત ૭ રૂ. ની
૧ કટોરી નં. ૧ રૂપાની કિં. ૪॥ ની
૧ ત્રાંબાનો ધાંણીઓ નં. ૧ રૂ. ૬ ને આશરે
૨ તપેલીએ ૨—ત્રાંબાની
૧ ત્રાંબાનો દાબડો ૧—ઢાંકણ સુદ્ધાં
૩ ત્રાંબાના લોટા ૩
૨ કરવા ૨—ત્રાંબાના
૨ ત્રાંબાની દાબડી ૨
૨ ચંદની ૨—ત્રાંબાની
૩ આરતી, ઘંટા, તથા ધુપદાનુ
૧ કંઠસરી ૧ હેમના મણકાની
૧ કટોરી ૧ રૂપાની કિં. રૂ. ૮ ની
૧ વેણુજી ૧—રૂપાની.
૩ ત્રાંબાની લોટી ૩
૧ ત્રાંબાની થાળી ૧
૧ ત્રભાણી ૧
૧ ચંદનહાર ૧ હેમનો
૧ મોતીની માળા ૧—એ સરી—કિંમત રૂ. ૮)
૨ લોટા ૨ પીતળના
૧ લોટી ૧ જમનાજળી—પીતળની
૧ પીતળનો વાડકો ૧
૨ ત્રાંબાની કાશંદી ૧ તા૦ આબખોરો ૧
૧ કહલીની વાડકી ૧
૧ કહલીનો વાડકો ૧
૧ કાંસાનું ઠાડીયું ૧
૨ કાસાની વાડકી ૨

એણી વિગતે, શ્રીઠાકોરજીનાં આભુષણ, તથા વાસણ, તથા રૂ. ૫૦) રોકડા, અંકે પચાસ પુરા, જમનાબાઇને ઠાકોરજી જોડે આપ્યું છે. તે સર્વે ઠાકોરજી પધારે, ત્યાં વાસણ તથા આભુષણ જાએ, રૂપૈયા નહીં. એ

વિગતે લખ્યું છે, તે કરવું ખરૂં. પણ અમને ભગવત્પ્રાપ્તિ થયા પછી અમોને આરામ થાએ, તો અમો ખર્ચું વાપરીએ. તેમાં અમોને બાધ નહી. સંવત ૧૮૯૮ ના માગશર વદી ૧૩ ને રવીવાર.

૧ અત્ર મતુ. ૧ અત્ર શાખ.

૧. વૈશ્નવ દયાશંકર પરભુરામ. ઉપર લખ્યા પ્રમાંણે સહી.	૧ વૈષ્ણવ રણછોડજી રાજારામ સાખ. ૧ મેતા ત્રીકમ હરજીવણદાસ ,, ૧ કંસારા ભૂખણ હરખજીની ,, ૧ ભટ બાપુ વલ્લભરામ ,, ૧ મહેતા સુરજરામ રઘનાથદાસ ,, ૧ પરી. દામોદરદાસ ભગતીદાસ ,, ૧ પરી. કેસુરદાસ રામદાસ ,,

આ મૃત્યુપત્ર કર્યા પછી, બે દિવસ વિત્યે, સગાંસ્નેહીને આપવાની, છેવટની બક્ષિસની, કવિયે કરેલી યાદી, નીચે પ્રમાણે છે. ભાઈ દયાશંકરભાઇની સમક્ષ. સંવત ૧૮૯૮ પોષ શુદ ૧

સજ્જા બેન બેનજીને
લુગડાં માધવને
પદ ૧ ભાઈ બાપુને
પાણીનું બેહડું મુગતાને
ઉમામાહેશ્વર બેન રાધીને

દ્રોનો ટોપલો-ગોરને.
સંક્રાંતી-બાપુના દીકરાને.
પદ ૧ દાજીની છોકરીને.
પદ ૧ ભગવાનની દીકરીને

તારીખ ———

સજાની વિગત—

સજા.	૧। ચાદરો ૨	૬) ધોતીઉ ૧
૧॥ પલંગડી ૧	૦॥ ગાલમસુરીઆં	૧) અંગરખુ ૧
૨) ગોદડુ	૦)~ પડાઉઆ	પદ.
૦॥ ઉશીકુ	૦॥ જોડા	૧૬) પદ ૧
૦)॥ દીવી	લુગડાં.	થાળી ૧, લોટો. વાડકો.
૨ પાટી (ખાટલાની)	૭) પાઘડી ૧	૩) ઉમામાહેશ્વર તા. ડગલી
૧)પાકેટ(લુગડાંભરવાનું)	૨॥ દોપટો ૧	૧૨) બેહેડાના
૨॥ તળાઇ	૦॥ જોડો ૧	૩) ડગલી

* આ વસિયતનામામાં અને યાદીમાં લખેલી વસ્તુઓની કિમ્મત, હાલ હલકી લાગશે. પણ દયારામના સમયની સોંઘવારી, અને નાંણાંની કિમ્મત ધ્યાનમાં લેતાં, એમજ હોય. કેમકે હજાર પાંચસોની મુડી મ્હેલી મરી જનાર, તે વેળા ગૃહસ્થ મનાતો. અને હાલતો, બે ચાર લાખની ઇસ્કામતવાળો, સાધારણ લેખાય છે. એ કલીયુગનીજ બલિહારી છે. સજાની કિમ્મત રૂ. ૫૮-૧૨-૦ સંવત ૧૮૯૮ માં અટકળેલી, તેની હાલની આંકણી તો ઘણી વધી જાય.

પ્રકરણ ૭.

જાહેર મેળાવડામાં કવિની હાજરી–એટલેકે–લોકપ્રિય, પૂજ્ય, ધર્મોપદેશક તરીકેની તેમની કેટલીક નીતિશિક્ષા તથા ધર્મબોધની કવિતાઓ.

દુર્જન=દુષ્ટજનને સુધારવા વિશેનું પદ.

સાધુ! શ્રમ ના કરશો રે, કોટિ પ્રયત્ને ગરધવ થશે નહીં ગાય.
માટે શ્રમ ના કરશો રે, કહણુ બોલી કાળજ બાળે,
હરિભજન ભૂલાય... માટે શ્રમ ના૦—ટેક.
કામળા કેરી કાળાશ સો મણ, સાબુથી નવ જાય,
શ્વાનની પુંછડી થાય ના શીધી, કરો અનેક ઉપાય... માટે શ્રમ૦—૧
કુલક્ષણથી શિથિળ પડ્યો તે, પુરૂષ પૂરૂષ થાય,
વ્યંઢળ મર્દ ન હોય કદાપી, સો મણ પારો ખાય... માટે૦—૨
કસ્તુરી ક્યારે જો કદિ વાવો, લસણ–તોય ગંધાય,
ઓસડ આખડી માનતા માન્યે, વાંઝણી કયઉ ના વાય... માટે૦—૩
ફળે ના ફૂલે જરીએ નેતર, સુધા જો સીંચાય,
આઠે પ્રહર ઉકાળિએ તોયે, ગાંગડુ તે ન બફાય... માટે૦—૪
વાંસ એરંડો થાય ના ચંદન, મલિયાચળને વાય,
જેને કાજે જે જે સરજ્યાં છે, તે તેમાં લોભાય... માટે૦—૫
પરાપુરવથી પ્રભુના છે તેતો, પ્રભુતણા ગુંણ ગાય,
દયો દુષ્ટને ડાગા મૂકી, ભજો શ્રીવ્રજરાય... માટે૦—૬

હરિજનનું પદ.

તાદ્રશી જન તેને જાંણીયે, જેમાં એવા ગુણ હોય,
નિંદા સ્તુતિ ના કરે કોઇની, સઘળે સમદ્રષ્ટિ જોય .. તાદ્રશી૦—ટેક.
પરદુઃખે દાઝે ઘણું રે, કરે કોઇનો નવ તે દ્રોહ,
ઇંદ્રિજિત સાચા સદા, ને ના પામે માયામાં મોહ.... ,, ૪
સેવા સમ્રણ સતસંગમાં રે, જેની આસક્તિ છે અત્ય,
કપટ તો લેશ મળે હદે નહીં, હરિચરણે સદા મત્ય... ,, ૫
વ્યસનાવસ્થા વિઠ્ઠલેશશું રે, સદા મુખે કૃષ્ણનામ,
તે ભગવદીતણા દાસનો સદા, દાસ છે દયારામ... ,, ૧૦

ભગવદીજનનું પદ.

તે ભગવદીનાં દુર્લભ દર્શન, જેનું ભાગ્ય હોય તે ભેટે રે. ટે૦
અવલોકન માત્રે અઘ ન્હાસે, તાપ ત્રિવિધના મેટે રે... તે ભગવદી૦

એમ કહીને પછી "તાદ્રશી જન તેને જાણીયે"-એ પદમાના વિચારોની પુનરૂક્તિ કરી, છેલ્લી કડીમાં, દીનભાવે, કવિશ્રી ગાય છે કે—

તે હરિજનના દાસના દાસનો, દાસ મુને કરજો રે,
દયો ભણે-તેના ચરણુતણી રજ, મ્હારા શિરપર ધરજો રે .. તે ભગવ૦-

સાધુનાં લક્ષણનું પદ.

સાધુ થા તો-રાખ રીત તરૂવરની. ટેક.
કેવળ સ્વારથકૃતી બતાવે, રેહેવા દે રીત પડી, તેના ઘરની... સાધુ૦—
નખશિખ લગી જેતું સહુ પરમારથ, પીડ સહે, કરી પ્રશંસા પરની... ,,
શરણાગતની ક્ષુધા હરે, શિત વૃષા તાપ સહે જ્વાળા દિનકરની .. ,,
અવગુણ ગુણ માને તે સજ્જન, ગુણ અવગુણ-તે રીત ખરની... ,,
દયાનો પિતમ નિશ્ચે તેણે ઓળખિયો,આપતી રીત-તેવી જાણે અવરની ,,

મહાત્માઓના જીવનમાંથી બોધ આપનારો ગરબો.

મ્હોટાનુ વચન સુખધામ, કૃતિ રીતે કરીયે;
તે કરે મ્હાય તે કામ, આપણ તો ડરીએ .. મ્હોટાનું૦—ટેક.
પરનારી ક્રીડા કરિ કૃષ્ણે, તેતો આપણે થાયરે;
ઉર્ધરેત અગની પીવો, ગોવરધન કેમ ધરાય ?... કૃતિ રીતે૦- મ્હોટાનું૦—

આ આખી કવિતા સારી છે.-જુઓ દ-કા-ગં-પાનું ૨૨૫—

વૈષ્ણવજનના લક્ષણનું પદ-રાગ-સારંગ.

(હરિજી ! હ્રદય વિચારો રે, સુજને તારો...) એ રાહનું.

વૈષ્ણવ નથી થયો તૂ રે. હારેહાંરે, હરિજન નથી થયો તૂં રે;
ભાઇ ! હરિજન નથી થયો તું રે, સાધુ નથી થયો તૂં રે;
શિદ ગૂમાનમા ધુમે ? વૈષ્ણવ૦—ટેક.
હરિજન જોઇ હૈડું નવ હરખે, દ્રવે ન હરિગુણ ગાતા;
કામ દામ ચટકી નથિ છુટકી, ક્રોધે લોચન રાતા... વૈષ્ણવ૦—
તુજ સંગે કોઇ વૈષ્ણવ થાયે, તો તૂં વૈષ્ણવ સાચો;
ત્હારા સંગનો રંગ ન લાગે, ત્યહા લગી તૂં કાચો... ,,
પરદુઃખી દેખી હૃદે ન દાઝે, પરનિંદા નથિ ડરતો;
વ્હાલ નથી વિઠ્ઠલથી સાચૂ, હઠ તૂં હુહુ કરતો... ,,
પરોપકારે પ્રીત ન તુજને, સ્વારથ છુટયો છે નહી;
કહેણી તેવી રેહેણી ન મળે, કયહાં લખ્યુ એમ કહેની ?... ,,

ભજનાનંદ નથી, મન નિશ્ચે નથી હરિનો વિશ્વાસ;
આ જગત તણી આશા છે જ્યહાં લગી, જગત ગુરૂ, તૂં દાસ. „
મનતણો ગુરૂ મન કરેશ તો, સાચી વસ્તુ જડશે;
દયા! દુઃખ કે સુખ માન પણ, સાચૂં કેહેવું પડશે... „

કવિ દયારામે પંડિતોની સભામાં પુછેલા પ્રશ્નોનું પદ.

રાગ-આશાવરી.

કરો મ્હારા પ્રશ્નનો ઉત્તર જ્ઞાની, પુછું પંડિત બુધ્યભિમાની... ટેક.
[1]હરિએ કરિ નથી શી એક વસ્તુ, [2]શ્રીહરી શું નવ જાંણે?
[3]શ્રીહરિના ઘરમાં તે શું નથી, શું ના [4]નિપજે વિશ્વને રાંણે... કરો૦—
[5]હરીનામ કોને નવ તારે, [6]ધર્મ પાપ તે થાય છે કોને?
પાપ [7]ધર્મરૂપ કાહાને ક્યાં? જુડો હોય [8]શાથી સાધુ માને?... કરો૦—
[9]આહાર પોતાનો કોણ ન જાંણે, [10]ક્યાં થયા તે ધર્મ અધર્મી?
[11]પ્રેતઉદ્ધાર નહિં? ભક્ત કાહાવ્યા! [12]હરી ભક્તદ્રોહી ક્યાં કર્મી?... કરો૦—
[13]સંચિત, ક્રિયમાણ, પ્રારબ્ધ,- એ ત્રણેમાં કોણ છે આદી?
[14]દેહ પ્રથમ કે કર્મ પ્રથમ કોહો-તો સંભરે ના-બેય અનાદી... કરો૦—
[15]કરવું જીવ કરે કે ઇશ્વર? તે નિશ્ચે બતાવો કોય;
જીવે કર્યું થાય તો દુઃખિ કો હોય, હરિમાં! તે એ ન્યૂનતા હોય!...કરો૦—
હરિએ કરિ [16]મુકયું છે તે ખરૂં? કે કરશે તે ખરૂં? નિશ્ચે કેહેની;
અકથ અકળ ગતી દયાપ્રીતમ, ન્યારિ ન્યારી સર્વેની રેહેણી... કરો૦—

*એક અપ્રસિદ્ધ સમશ્યા કાવ્ય-જુઓ દ.ર.મા.ભાગ ૧ અ પત્રકમાં નંબર-૫૮૯.

ધર્મ ધુરંધર, વડો વિવેક, તે ઘેર કૌતક દીઠું એક,
પિતા પોતાના સુતનો ભ્રાત! સ્વામી તેજ પિતાનો તાત!
માત શ્વસુરની પોતે પત્નિ! જનક જનેતા સત્ય સપત્નિ.
સ્વામી હરી, અરીનો તાત! સ્ત્રી કોણ નામ? જગતની માત.
સ્ત્રીના કાકા કમળાપતી, નવ સમજાય અટપટુ અતિ.

આ સોળ પ્રશ્નના ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે.

૧. ઐશ્વર્યનું જ્ઞાન. ૨. પોતાનો પાર. ૩. દળદર. ૪. ભક્તનું અહિત. ૫. ભક્તદ્રોહીને. ૬. આસુરી જીવને. ૭. હરિભક્તને. ૮. સાધુનાં વેશથી. ૯. અગ્નિ. ૧૦. કેદાર કન્યાની પાસે, ૧૧. શિવજીના સંગમાં ૧૨. માશી પુતના ઝેર પાઈ સ્વર્ગે સંચરી તેવા દેસમાં. ૧૩. કોઈ નહીં. ૧૪. કોઈ નહીં. ૧૫. ઈશ્વર, પણ વ્યવહારમાં-દેહધારી જીવ. ૧૬. બંન્ને.

શ્રીભાગવત તણી એ કથા, રખે માનતા ટીખળ વૃથા,
દયારામ કહે ચેત ચતુર, જો તું, ક્યાં બુદ્ધિ ભરપુર ?

પ્રભાતિયાના રાગનું પદ.—ભજનમાં કષ્ટ વેઠવા વિષે.

મહાકષ્ટ પામ્યા વિના કૃષ્ણ કોને મળ્યા ? ચારે જુગના જુઓ સાધુ શોધી;
જગતજનની જાનકી દુઃખ દુસ્તર સહ્યું; પાપવણ તાપ, જેને જગત વંદે.
સંચિત, ક્રિયમાણ, પ્રારબ્ધ જેને નથી; તેને ત્રણ તાપ આવી નડે છે.
અકળગત, ઈશ હેતુ ન સમઝણ પડે; પ્રબળ ઇચ્છાથી આવી પડે છે.
છે કથન માત્ર એ પુણ્ય ને પાપ બે; નચાવ્યું નંદકુંવરનું જગત નાચે.
દયાપ્રિતમ રૂચિ વિના પત્ર હાલે નહીં; પણ ન ભાગે ભ્રમણ મંન કાચે.

ભક્તના દોષ ન જોવા વિષે પદ રાગ-કાફી.

હરિ ભક્તતણા, દોષ ન જોશો થાશો નર્ક નિવાસી;
પ્રભુ સમઝી ધર્યા, જીવ જતને તે કેમ જાશે કહો નાશી? હરિભક્ત૦—ટેક
કારણ ન જડે શા માટે ધર્યા, ડરવા ન ધરે ત્યાં અચળ ઠર્યા;
હરિરૂચિ વણ કંઈ ફેરવ્યા ન ફર્યા. હરિભક્ત૦—૨

નીતિ શિક્ષાનું પદ-રાગ સારંગ

જળ વિણ-તરંગ ન હોય સુખદાઈ. ટેક.
ઓધાન નહી તો-આવિ શું કરશે ? દાહી ઘણી ઘણી દાઇ....જળવિણ૦-
નિર્ધનના ગુણ ગાવા તેમાં, મળે ન પઇસો પાઇ... જળવિણ૦-

મૂર્તિમાં શ્રદ્ધા રાખવા વિષે પદ-રાગગોડી.

નિશ્ચે હરિનો ભાવ જ્યાં, ત્યાં હરિબ્હાનું, મુર્તિ સંબંધની વસ્તુ હો;
ફળિભૂત હોય હરિ માન્યાથી, હરિરૂપ છે જગત સમસ્તુ હો...નિશ્ચે હરિનો૦-
જ્યાં ભાવ ભગવદી, ત્યાં નહી વેદ વિધી પ્રમાણી;
હરિ સંબંધી વસ્તુ સર્વ તે, હરિ સમાન લેવી જાણી... ,,
ભૂતમાં ભગવંત રૂપ માન્યુ નામદેવે, થયું તેવું દર્શ;
કેવળ ભાવથી નિકટ નંદસુત, સમઝણવાળાને હ્રસ્વ હો... ,,
દયા ભવૈયાને, વૈષ્ણવ વેશ ધર્યાથી, પૂજ્યો રાયે;
વેશ માત્રે ત્રણ હત્યા નિસરી, બ્હાનું સત્ય, શ્રુતિ ગાય હો... ,,
નિશ્ચે ભાવ, હરિ કરુણાથી આવે, અવર ઉપાય ન કોઇ;
જેવું ભાવનું બળ, તેવું ફળ, દયા તું લેજે જોઈ હો... ,,

---

*આ સમસ્યાનો ખુલાસો-શ્રીમદ્ ભાગવતના છઠ્ઠા સ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યાયમ આપેલી, કશ્યપના કુટુંબની સગાઈઓની વિચિત્રતા-જોવાથી થઈ શકે છે.

પંડિતોના ગર્વખંડનનું પદ.

શું જાણે વ્યાકરણિ વસ્તુને, શું જાણે૦—
મુખપર્યંત ભર્યું ઘૃત તદપી, સ્વાદ ન જાણે બર્ણી... વસ્તુ શું જાણે૦—
સુંદર રીતે શાક વઘાર્યું, ભોગ ન પામે ભર્ણી,
અંતરમાંહે અગ્નિ વસે પણ, આનંદ ન પામે અરણી... વસ્તુ શું૦—
નિજ નાભીમાં કસ્તૂરી પણ, હર્ષ ન પામે હરણી,
દયો કહે ધન દાટ્યું ઘણું પણ, ધનવંત ન કહાવે ન ધરણી... વસ્તુ શું૦ –

મુર્ખને જ્ઞાન ન થાય તે વિષેનું પદ.

જ્ઞાન કદી ના થાય, મુરખને જ્ઞાન કદી ના થાય,
કહેતાં પોતાનું પણ જાય, એને સમજાવ્યે શું થાય... મુરખને૦—
કોટિ વરસ લગિ રહે નીરમાં, પાષાણ નવ ભીજાય,
જે દિન કાઢ્યો ટાંક અરાડ્યો, એને ટાંકે અગ્નિ ઝરાય મુરખને૦—
ગર્ધવ રૂપ ધરે રે અનૂપમ, ગુણ લક્ષણ પલટાય ?
કરો કોટિ ઉપાય રાયજી, ગરધવ ગાય ન થાય .. મુરખને૦—
નપુંશક પૂરૂષ સ્નેહ કરીને, સવામણ પારો ખાય,
શો ખાધે ખપ લાગે કહો ભાઇ, વ્યંડળ પુરૂષ ન થાય... મુરખને૦—
વંઝા નારી ફરે ઉદાસી, કરે કોટી ઉપાય,
અજ્ઞાનીને જ્ઞાન ન આવે, વંઝા કશુ ન વહાય... મુરખને૦ —
ચાલ ચતુરની જોઈ મૂરખો, સંગત કરવા જાય,
સંગ કરે જ્યમ કાગ હંસનો, કાગ હંસ ન થાય... મુરખને૦—
આ મહિમા તો ગુરૂ અગમનો, શાણા સમઝી જાય,
દયાપ્રિતમ શ્રી ગોવરધનધર,× સેવક સુરતે ગાય .. મુરખને૦—

ભક્તિની ભલામણ કરનારૂં પદ.

રૂદે આ રૂપ રંગિલું રાખો (૨) શ્રીકૃષ્ણ નામ સતત મુખ ભાખો. રૂદે—
મોરમુકુટ ઝળકતો શિર શોભે, મકરાકૃતી કુંડલ મન લોભે;
તિલક સુકેસર, નાસિકા સુવેસર, કોટિ ચંદ્ર મરદન મદ;
મદન, વદન, સદન સુધારૂપ, રસિક ચાખો . ... રૂદે૦—

× બે અર્થ છે—૧ સેવક ધ્યાન રાખીને ગાય છે—૨ કવિ સુરત શહેરમાં મેલાવડા સમક્ષ ગાય છે.

અનન્ય ભક્તિ વિષેનું પદ.

હરિને ભજે નહિં ને અવર આરાધે, અનન્ય ભક્તિ ન કહાવે રે,
અંતે સહાય કરે શ્રીકૃષ્ણ પણ, પ્રાણિ આગળથી અથડાવે રે... ટેક.
ભજતાં ભગવંત કાંઇ ન રહે બાકી, મુળનું પાણી સઘળે પોહોંચે રે,
શાખાઓ છાંટયે તરૂ તૃપ્તિ ન થાયે, સર્વે પાંમે મુળ સીંચાયે રે... હરિને૦-૧

આત્મપરિતાપનું પદ-રાગ ગુર્જરી.

સહુ અત્ર દુ:ખની હેતુ અવિદ્યા, હરિ આપ મટાડો તોજ મટે;
કોટિ કોવિદે, કોટી ઉપાયે, તવ કરૂણા વણ કદિ ન ટટે... સહુ૦—ટેક
ઘણી ઘુંચવણી અકથ આરતી, કશું કર્યે નવ ફાવેરે;
સહજ સદ્ય સુખ થાય સર્વ પ્રભુ, દયા તમોને આવે રે... „
બાધો જન્મ ગયો કરગરતાં, હજુ લગિ નથિ સુખ દાહાડો રે;
હવે તો હિમ્મત હારિ ગયો છું, રખે અથડાવી કાઢો રે... „
બહુ પેરે પીડાયો હરિ હું, પ્રતિદિન પીડા વાધે રે;
આપ તો કાંને કર દઇ બેઠા! સુખનો દિન ના લાધે રે .. „
વેદે કહ્યું પણ મેં નવ દીઠું, શરણે બંધન કાપો રે;
વણ ભોગવાવ્યે નથી છોડવવાં, (ત્યારે) સહનશક્તિ મુને આપો રે . „
લીધો શરણ મને પુષ્ટિનાથ, તમો સાધન જોવા લાગ્યા રે;
સદાવ્રત એ તે છે કેવું!, માગણ પાસે પૈસા માગ્યા રે .. „
સર્વ સમર્પિ શરણ પડયો જે, ગુલામ ઘરનો કહાવ્યો રે;
તેને જુનાં ખત ખાતાં કાઢી, શિદ જોઇએ દબાવ્યો રે ?.. „
દેખિ ઉપેક્ષા નાથ ' તમારી, દુશ્મન દુષ્ટ દમેછે રે,
અતિ દુ:સહ દુ:ખ પામું અહરનિશ, દયાળ! કેમ ગમેછે રે? „
કુમતિ કુતર્ક કુકલેશ કુકર્મ, બળે કરી સહુ બાઝયું રે;
કુમંડ કૃષ્ણ તમારિ ન દીઠિ, નિંદક લોક ઘણું ગાજ્યુ રે.... „

"નિજનો કહિને નિર્ભય કીધો"—તેમાંનું કાંઇ નવ દીઠૂ રે;
એવું લાગે છે હાવાં સેહેજે—રાખ્યો વિવેક બોલી મીઠું રે. સહુ૦ —
દુ:ખ દાવાનળ બળતો બોલૂં, દોષ રખે મુજ માનો રે;
જેવો તેવો પણ પાળ્યો-પાળશો, છેડો સાહુ હૂં કો'નો રે .. „
છુટયું ભોજન નિદ્રા નાઠી, વિકળ સરીખો વરતૂં રે;
" ' જાણું આગળ શૂં કરશો? ના ઘરે કરવું નરતૂં રે... „

માયા દમે મર્યાદા મૂકી, કળીકાળ ભય કંપૂ રે;
કૃષ્ણસ્મરણ મહિમા સંતાડ્યો, પતિત જીવ કેમ જંપૂ રે? „
સ્વલ્પ કલેશ મ્હારા નવ સેહેતા, પ્રેહેલા એવા હુતા રે;
દુઃસહ દુઃખ, જાણો છો હવડાં, (તોય) ઉદાસ જાયને સૂતા રે... „
શો અપરાધ વસ્યો અંતર પ્રભુ? એકાએક બદલાયા રે!
સર્વેશ્વર સર્વાત્મા છો (પણ), મોટી ખાંમી-નવ લાજ્યા રે... „
સદોશ તદપિ સાહાય કરો, કેશવ! મુજ સાંમુ ભાળો રે
દુઃખ જશે સહુ સુખ આવશે, બરદ વચન નિજ પાળો રે... „
ઘણીવાર કરગરિને થાક્યો, મ્હારૂં બળ શૂં બીજૂં રે;
અલ્પ જીવ, મતિ, ધૈર્ય કેટલું? દુઃખ દાધ્યો પ્રભુ! ખીજૂં રે... „
પ્રપંચ વિસરાવી પુરૂષોત્તમ, સેવા સ્મરણ કરાવો રે;
ભક્તિ, પ્રેમ, આસક્તિ આપો, દાસ દયાનો દાવો રે... „

પ્રભુ કૃપા વિષે પદ-રાગ ગુર્જરી.

વિનતિ વિના નિજ જનના રક્ષક, સદા છે વ્રજરાય રે;
એમ એક સ્થળ કહિ દાખ્યું તે, સત્ય છે-નિશ્ચે થાય રે .. વિનતિ૦—
જળ સ્થળ વન વસ્તીમાં સઘળે, વ્યાપી રહ્યા વ્રજરાય રે;
પોતાની મેળેજ ભક્તની, ભીડ ભાગવા જાય રે .. „
વિજ્ઞપ્તિની વાટ જુએ નહિ, ભક્તનૂં ભલૂં કરે મનથી રે;
સચેત પક્ષ્મ જેમ અચેત લોચન, એમ સાવધ હરિ જનથી રે... „
સહુ કરવા સમર્થ શ્રીજી પણ, નિજ જન અહિત ન થાય રે;
જન અજ્ઞાન ન હારદ સમજે, માટે અવગુણ ગાય રે... „
કોઈનું અહીત કરે નહિ કેશવ, તો કરે દાસનું કેમ રે?
જીવ સ્વભાવિક દુષ્ટ, ધરે દુઃખ, બાળ-માતપર, જેમ રે... „
માતપિતાના અવગુણ બાળક, સમજણ પાખે ગાય રે;
માતપિતાને દોશ ન આવે, એમ દાસ વ્રજરાય રે... „
જેમ બને તેમ સમરો શ્રીજી, દયા દોષ માં ધરશો રે;
રાધાવર સહુ રૂડું કરશે, સહજ શરણથી તરશો રે .. „

પ્રભુને પ્રત્યક્ષ કરવાના બોધનું પદ.

પ્રકટ ભજ્યે સુખ થાય, શ્રી ગિરિધર. પ્રકટ૦—ટેક.
અંતરયામિ અખિલમાં તેથી, કોહો કોનું દુઃખ જાય?... શ્રી ગિરિધર૦—

તેલ વિના સ્ફુટ તિલ પુર્યેથી, દિપક કયમ પ્રકટાય ?
પ્રકટ પાવક વિના કાષ્ટને ભેટયે, શિ પેયે શીત સમાય ?...શ્રીગિરિધર પ્રગટ૦—
પૃથ્વિ ચાટયે તૃપા ટળે નહી, અંતર જગ શ્રુતિ ગાય,
દિવાશળી પાષાણ સ્પર્શથી, કોહો કયમ જ્વાળા જણાય ?... „
સુરભી પેટમાં પય તેમાં ઘૃત, પુષ્ટિ ન પામે તેથિ ગાય,
દોહિ મથી માંખણને તાવ્યે, સર્પિ ભક્ષણ સુખદાય.... „
વ્યાપકથી વાતો નવ થાયે, તેથી આ જિવ અકળાય,
રસિયાજન મનરંજન નટવર, દયાપ્રિતમ વ્રજરાય .. „

મનુષ્યજીવનના અવલોકનનું તથા "આત્મબોધ" નું પદ.

ગર્ભવાસ રાખ્યો રે, કૃપા તને બહુ કરી;
સદા સુખ આપ્યુ રે, તેને કેમ ગયો વિસરી.... ટેક૦
વરણાગીમાં વાંકો હીંડે છે, પચીશ થયા પરમાંણ,
છેલઈમાં તું છાકી ફરે છે, હંકાર ને અભીમાન;
ત્રીસે મોહ્યો સ્ત્રીને રે, ઘણા ઘણા નેહ ભરી... ગર્ભ૦—૨
દયા દાન ને પુન્ય ન લાવ્યો, જ્ઞાન ને ગરીબાઇ,
હંકારમાં તું ગયો અફળાતો, લોભ લાલચમાં લેવાઇ;
સાઠે બુદ્ધિ નાઠી રે, તારણ તૈં ન આવ્યું તરી... ગર્ભ૦—૫
શિત્તેર થયાં ત્યારે શુદ્ધિ ના રહિને, ભાગ્યો પોતાનો ભાર,
કુટુંબ કબીલો કોઇ નવ માને, તોયે ન મ્હેલે અહંકાર;
સુમારગ ન ચાલ્યો રે, ડગલું નવ મેલ્યું ડરી,... ગર્ભ —૬
એંશી થયાં ત્યારે આંખે ન સુઝે, થરથર ધ્રુજે તારી કાય,
કાયામાં કંપવાયુ પ્રગટયો, તોએ ભજન નહી થાય;
મુરખ નવ ચેત્યો રે, માયાએ તને લીધો ઘેરી... ગર્ભ—૭
સત્ય પુરષે સીદ્ધિમાં જોયું. તારૂં પાનું પુસ્તક નિરધાર,
ખાતામા ઘણી ખોટજ દીઠી, "નાંખો નર્ક મોઝાર;
પાપી એ છે પુરો રે, પુછો એને ખોટી ખરી"... ગર્ભ૦—૧૧
કાયર થયો ત્યારે કાલાવાલા કરવા માંડયા અપાર,
હરી હવે ભજન નવ ચુકું તારૂં, એકવાર કાંડોની બ્હાર;
દાસ દયારામના રે હરી હાથ ઝાલો કરી... ગર્ભ૦—૧૨

પંજાબી પદ-રાગ રેખતો-

સુનો સબ ખલક કહું તુંમકું, ઐસી જિયા જુદ઼ઈ હે હમકું.
ઇશ્ક ભગવાનકા સાચા, જગતકા બુઝના કાચા;
ઓહિ અગમનિગમ બાંચા, સુનત દિલ દર્યોકા રાચા.

પ્રકરણ ૮.

મનબોધની કવિતાઓ. પદ-દાદરાની ગતના રાગનું.

૧— મન શ્રીરાધિકા ગોપાલ ગા રે૦—ટેક

કાહેકું તું દેહ દમન કરત, હે અજાન જિયા,
વિદ્યમાન ફલ, સો અનાયાસ મિલ્યો વે... મન શ્રી૦—
નિર્ભય પરમાનંદ પદ, બિન પ્રયાસ પાવે સદ્ય,
કુમતિ કુપથ કાહેકું તું, જાય ચલ્યો વે... મન શ્રી૦—
જો તું તેરો ભલો ચાહ, તો એ નામ લે તું ગાય,
જાન દયારામ ભાગ્ય, સુફલ ફલ્યો વે... મન શ્રી૦—

૨— **ગોકુલચંદજીનું ભજન.-સંસ્કૃત ઢબનું-હિંદી-પદ.**

તૂ ભજ મન! મેરે ગોકુલચંદ. ટેક૦
ગોકુલચંદ્રં, ગોપમહેન્દ્રં; શ્રી બ્રિજરાજ કિશોરં... તૂં ભજ૦—
યશોમતિ બાલં, મદન ગોપાલં; ગોપીજન ચિત ચોરં... „
રાધારમણં, જગત સ્તવનં; સર્વેશ્વર શ્રુતિસારં... „
આત્મારામં, પૂરણકામ; **દયારામ ઉરહારં...** „

૩— **મનબોધનું પદ.**

હો મનવા! શ્રીહરિ શરણે રેહેજે. ટેક.
અવર ઉપાય નથી કંઈ બીજો, કૃષ્ણકૃષ્ણ મુખ કહેજે... હો મનવા!૦—
સ્ત્રી એજ મ્હોટી મોહની રે, બીજું સહુ એની હેઠ,
પ્હોચેલાને પણ પાડે પલકમાં, છેલ્લી પગથી થકી હેઠ... હો મનવા!૦—
જ્ઞાન વૈરાગ્ય ગોઠે નહીં રે, ન ઉપજે હરીશુ હીત,*
જાય વિવેક, વિકળ રહે રે, જ્યારે ચતુરા ચોરે ચીત... હો મનવા!૦—
મન તો ભ્રષ્ટ બધા વિશ્વનૂં રે, નવ રેહેવૂં સ્ત્રીની પાસ,
ધીરાને ચંચળ કરે રે, એ ઘાલે સત્યાનાશ... હો મનવા!૦—
ચતુરઈ સૌની ચૂકે પડી રે, કોઈનું નવ ચાલે જોર,
દયા! જગતમાં તેજ બચે, જેનો કર ગ્રહે નંદકિશોર... હો મનવા!૦—

૪— **ધનાશરી રાગનું-પદ.**

કર મન એહિ રે છેલાસોં પ્યાર (૨).
પુરશોત્તમ પરબ્રહ્મ સનાતન, શ્રી બ્રિજરાજ કુમાર... કર મન૦—
ગિરિધારી પૂરન અવતારી, જ્યાતેં સબ અવતાર... „
દાસ દયાકો પ્રાનજીવન ધન, શ્રી રાધા ઉરહાર... „

---

* "હીત" શબ્દ, અહીં "હેત" ના અર્થમાં વપરાયેલો છે.

૫— હરિમાં શ્રદ્ધાનું પદ.

બ્હાનું બળિયું રે, શ્રીકૃષ્ણ શ્રીરાધાવરનું;
તોપછી સાચેથી શું ના થાય રે? આશ્રમ અભય ન ડર તું... બ્હાનું૦—

ઉદરપરાયણ દયે ભવૈયે, વૈશ્નવ બ્હાનૂં લીધું;
હત્યા તતક્ષણુજ ગૈ તેની, નૃપ-વૈશ્નવે સન્માન કીધું... બ્હાનું૦—

"જય શ્રીકૃષ્ણ"-મુખ વાણિ ઉચ્ચરતો, ધરિ છાપ તિલક જપમાળ;
તેટલેથી નૃપ રંજન થઇને, ભગવદિ માન્યો રસાળ... બ્હાનું૦—

બાહ્યચિન્હ ભગવદિનાં જોઇને, સૌકો ભક્ત પ્રમાણે;
દિનતા ભાવને સ્નેહ અંતરનો, તેતો અંતરયામી જાણે... બ્હાનું૦—

કૂડે કપટે કારજ સીધ્યાં, ત્યારે સત્યે શ્રીકૃષ્ણ ક્યમ ન વ્હાય;
અરે દયા! તું નાથજી છોડી, અળગો શિદ અથડાય? બ્હાનું૦—

૬— મનબોધની એક ગરબી-રાગ ભૈરવ.

જે કોઇ જન કલ્યાંણુ ચાહો તે, સ્રીની સંગત તજજો રે,
દુઃખનો દરિયો, પાપપૂતળી, શાંણા! સમઝી ભજજો રે... જે કોઇ૦—

અરીણ ને અબળા એ સરિખાં, ગળે પડ્યાં નવ છૂટે રે,
તન ધન સુધરમ સહુ વણુસાડે, નરક પાડિ વછૂટે રે... „

પ્રેમદા, પુષ્પ, સરીખાં પેખો, નિરખ્યે મન મોહોવાયે રે,
સદા સર્વદા એવાં ન રહે, ચિત્ત પસ્તાવો થાયે રે... „

ચણુગારી તરવારો સારી, અંતર એ હત્યારી રે,
ત્યમ સુંદર સ્રી મોહન વચની, કાળજમાંહિ કટારી રે... „

ઠામે ઠામે ચિત્ત નવ ચોંટે, સત્સંગ વ્હાલો જેને રે,
દયો કહે સાધૂ તે સાચો, શ્રીહરિ ન તજે તેને રે... „

Compare with this, the following, from Byron's "Child Harold's Pilgrimage" Canto I Stanza 83—

"Yet to the beautious form he was not blind,
Though now it moved him, as it moves the wise,
Not that Philosophy on such a mind
Ever deigned to bend her chastely-awful eyes:
But Passion raves itself to rest, or flies;
And vice that digs her own voluptuous tomb,
Had buried long his hopes, no more to rise."

કવિઓના અમુક વિચાર આવકારપાત્ર છે કે નહીં, તે એક જુદી વાત છે, પણ તેમના તરંગો, આ દેશ કે પરદેશમાં, કેવા સમાનતાથી ચાલી રહ્યા છે, તે જોવા, તેમના કાવ્યો, સાથે રાખીને વાંચવાં ઠીક લાગે છે.

પ્રકરણ ૯.

૭૬ થી ૮૪ વરસ સુધીની વયમાં કરેલાં કેટલાંક સુંદર-કેટલાંક હૃદયભેદક, અને કેટલાંક પ્રભુ પ્રાર્થનાનાં કાવ્યોની તપાસણી.

સંવત ૧૮૮૮માં છેલ્લીવાર શ્રીજી ગયા, ત્યારે ૬૫ વરસની વયે ગાયેલું પદ.

રાગ-જોગી આશાવરી.

અબ હોં શરન પર્યો, મેરો કર ધારો હો શ્રીજી!
તબ મેં જાય તર્યો, નિજ બલસોં તારો જો શ્રીજી... ટેક.
સાધન ધર્મ સકલ દેખે-બહુત કઠીન, ફલ ફીકો જી;
શ્રમ છોટો, ફલ જિનમેં મ્હોટો, શરન તિહારો નીકો જી... તબ મેં૦—
અબલ જીવ એક, અનેક રિપુ, કયોં શુધ સાધન બનિ આવે જી?
ચિત-કલેશ, બનિ જાદવા તદવા, સો તુમકુ કા ભાવે જી?... તબ મેં૦—
કબહૈ બહુત કિયો શ્રમ સાધન, સુફલ કસુ કોઈ હોઈ જી;
લલિત ત્રિભંગી મોહન મિલાવે, સો સાધન નહિં કોઈ જી...તબ મેં૦—
એક બેર કોઉ કહે તિહારો, તોહે અભય કર ડારો જી;
દયો કહે, લખ કોટિ બેર કહુ, "હું શ્રીકૃષ્ણ! તિહારો જી"... તબ મેં૦—

સંવત ૧૯૦૪માં ગાયેલુ "માયાના નડતર" વિષેનું પદ.

હરિ હું શું કરૂં રે? મ્હારો માયા ન મૂકે કેડો. ટેક.
કોટિ કલ્પ સુધિ એણે ભમાવ્યો, ભમૂં હજૂ, નહિં છેડો;
મુજથિ ન છૂટે, ન આપ છોડાવો, મ્હારો કિયે કાળ નિવેડો?...હરિ હું૦—
સેવા સમરણ કયમ કરૂં? મ્હારો ક્ષણ ન છાંડે એ હેડો;
શું ગજુ મ્હારૂં? એ અવિદ્યા જીતી, કરૂં ચરણ કમળનો નેડો...હરિ હું૦—
આપ વિના એના સહુ ચેલા, કો'ને કહું "દુઃખ ફેડો?"
દાસિ તમારી જાય એરો ત્યાં, પાછિ ફરે જ્યારે તેડો... હરિ હું૦—
કરગરિ કહુ છું કૃષ્ણ કૃપાનિધિ, ચરણ પડયો-ન ખશેડો;
માયા કાળાગ્નિથિ બચે દયો, કૃષ્ણ કૃપા-જળ રેડો... હરિ હું૦—

મંદવાડની પથારીમાં પડયે પડયે ગાયેલું પદ.

દર્શન દોની રે દાસને, મ્હારા ગુણનિધિ ગિરિધર લાલ;
ત્રાશ નિવારો રે ત્રાસને, આપો આપ ઉપર અતિ વ્હાલ... દર્શન૦—

જપું નહિ અજપા રે જાપને, ન ગમે સુણવો અનહદ નાદ;
યજ્ઞ સમાધી રે ના ગમે, ન ગમે સ્વર્ગ મુક્તિના સ્વાદ... દર્શન૦—

અન્ય ઉપાસના રે ના ગમે, વિના એક પૂરણ પુરૂષોત્તમ;
ફીકાં લાગે રે સાધન સહુ, પડિ મુને પ્રેમ-ભક્તિમાં ગમ... ,,

સર્વ તપાસ્યું રે ફરી ફરી, કિંચિત કયહું ના દીઠો સાર;
રુપ એક દીઠું રે સરવથી, સેવા સમરણ નંદકુમાર... ,,

શ્રી માહાપ્રભુના રે કેહેણથી, મુજપર રીઝો રાધાનાથ;
સમુળ અવિદ્યા રે તો ટળે, હરિજી ઝાલો મ્હારો હાથ... ,,

શ્રી વૃંદાવનની રે કુંજમાં, જહાં કરે જુગલકિશોર વિલાસ;
દાસ દયાની રે વીનતી, મુંને દાસી કરિ રાખો નિજ પાસ... ,,

શ્રીજીને શરણે જવા વિષેનું પદ.

અઘરો દિવસ એક આવશે, અલબેલા શ્રીજી! ત્યાં શુધ લેજો મ્હારી-ટેક.

તે વેળા સગાં વ્હાલાં, સહુ રેહેશે અળગાં;
જ્યારે જમના કિંકર ઝપટાવશે, અલબેલા શ્રીજી! .. ત્યાં૦—

અવસરે આવી કર સાહાશો નહીં કૃષ્ણજી તો;
દુશ્મનનો દાવો ફાવશે, અલબેલા શ્રીજી!... ત્યાં૦—

દોશ દેખિ જો દિનાનાથ ઓસરશો તો;
તે સમે કોણ છોડાવશે? અલબેલા શ્રીજી!... ત્યાં૦—

કુપુત્ર કેરા અવગુણ ઢાંક્યે શોભા પિતાની;
પ્રકાસ્યે-પોતાને લજવાવશે. અલબેલા શ્રીજી!... ત્યાં૦—

જેવો તેવો પણ દયો કહાવ્યો, તમારો પ્રભુ!
તમ વિના કોણ નિભાવશે? અલબેલા શ્રીજી! .. ત્યાં૦—

હરિની અકળગતિનું પદ.

શ્રી ગિરિવરધારી! તમારિ અકળગતી અલબેલા,
મતિ, મતિપતિ! હારી, જેના ચતુર સરવ છે ચેલા... શ્રી ગિરિવર૦—

ત્રણ આવરણ ભેદી જળ, બ્રિહ્મળમાં ક્યાં થકિ આવે?
મહાપંડિતની મેધા થાકી, પરને શું સમઝાવે?... શ્રી ગિરિવર૦—

આત્મપરિતાપનું પદ.

હો સ્વતંત્ર શ્રીજી! કરો તમો જે મન ભાવે૦ (અથવા
હે સ્વતંત્ર શ્રીજી! તમ કરો જ્યમ ભાવે,) ઇશ્વર પ્રત્યે જોર ના કોઇનું ફાવે.
શરણ પડ્યા તેને પણ માયા અટળાવે... હો સ્વતંત્ર૦—

એક મ્હારે નામે હું સરખા નર થાય, નિત્ય નિરંતર નામ તમારા ઘણાં ગાય;
શું કહિયે આધી વ્યાધિવિશે તે પીડાય રે... હો સ્વતંત્ર૦—
તમારા છું એકજ વાર કહે કોઇ, શ્રીકૃષ્ણ તેને આપો અભય બીરદ જોઇ;
તે પણ અધુના નથિ દેખાતું. રહિયે રોઈ રે... હો સ્વતંત્ર૦—
શરણાગતનું સાધન સાધ્યું, સાધુપણું હાવાં શું જોવું ?
નિજ બળથી નિજ જન જાણી, દુઃખ હવે બોલું; દુઃખ અઘ ખોવું.
દયા પ્રિતમજી ! નહિં શોભે જોવું મ્હારૂં રોવું... હો સ્વતંત્ર૦—

પ્રભુ-પ્રાર્થનાનું પદ.

પાઓ પ્રેમરસ પ્રાણજિવન રે, દીન થઈ જાચૂં રે,
મુક્તિમાર્ગીને આપજો જ્ઞાન રે, હું તો નવ રાચૂં રે .. ૧
રીઝે રાબડી થકી ગરીબ લોક રે, ભોગીને ન ભાવે રે;
અમો છું રાજના ખાસા ખવાસ રે, એ મુક્તિ મન ન આવે રે... ૨
નિત્ય નિરખિયે શ્રીનટવર રૂપ રે, હોંશે હૈયામાંથી રે;
મન માન્યું મળે સહુ સુખ રે, તે એકતામાં ક્યાંથી રે ?... ૩
દિવ્યરૂપ છો સદા સાકાર રે, આનંદના છો રાશી રે;
બોલે અનુચિત માયિક મુગ્ધ રે, તે નરક નિવાસી રે... ૪

પ્રભુપ્રાર્થનાનું બીજું પદ-રાગ ભૈરવ.

જેવોતેવો તમ શરણે આવ્યો, શ્યામ સંભાળી લેજો રે;
મ્હારાં કૃત્ય રખે છતાં કરો પ્રભુ ! જેમ તેમ ગુપ્ત કરજો રે... જેવો૦—
જનુનિ જનક નવ જુએ કદાપી, અર્ભકના અપરાધ રે;
તે ગતિ લહિ મુંને માફ કરો, પ્રભુ ! મ્હારા કોટિક બાધ રે... „
મુરખ સુત ઉપન્યો ત્યારે તાતને, અવગુણ ઢાંકયે પાર રે;
પ્રગટ કરે તો પોતે લાજે, જાણે સહુ સંસાર રે... „
ડાહ્યો હોય તે દુષ્કૃત ન કરે, કરવો એમ વિચાર રે;
ઘેલાને તો ગતિ નહીં ત્યારે, તેને તો શો માર રે ?... „
મેઘધાર મહિ રજ નભ ઊડે, ગણે કો ન લહે અંત રે ?
તેથી મ્હારા દોષ ઘણેરા, ગણતી નહી, અનંત રે... „
સમરથ ધણીનો ભારે ભરોંસો, બાકી પાર ન પામૂં રે;
મ્હારાં કર્મની ગણતી ન કરશો, હરિ તમારે શિર નામૂં રે... „
પોકળ અંતે પ્રકટ થશે ત્યારે, સર્વે જૂઠો કેહેશે રે;
દાસ દયો પ્રભુ ! લજ્જા તમો કર, જેમ રાખો તેમ રેહેશે રે... „

પરભાતિઉ-રામગ્રિ રાગનું.

કૃષ્ણ કરુણા કરી, રૂપ નટવર ધરી, કોટિ કંદર્પથી અતિ રે સારૂ,
આપો દર્શન તો, થાઉ પરસંન હું, ટમટમે નિરખવા મંન મ્હારૂ. કૃષ્ણ૦

ભજન સમરણ તણું, વિર્ય મ્હારે નહીં, જેથિ હું ત્હારિ કાંતિ દેખું,
ઇંદ્રાદિક દેવને દ્રષ્ટે આવો નહીં, તે આગળ મ્હારૂં કોણ લેખું !... „

ભક્તિથી હીન હું, દીન દામોદરા, અન્ય એકું નથી મ્હારે દાવો,
મન તણા કોડ તે, મન વિશે રહિ જશે, નહિં સુણો નાથજી! મ્હારિ રાવો. „

કર્મ જોશો મ્હારાં તો કશું નહિં બને, દીન લેહેશો તો કાંઈક વળશે,
ભેટાની ભૂધરા ! રંક જાંણી મ્હને, કાર્ય સરશે, ત્હારૂં બરદ ફળશે. „

કોટી ભક્ત, ભક્તિથી આવી મળ્યા, શરણ શ્રીકૃષ્ણ ગુણ ગાતે ગાતે,
તેમાં અધિક એક, પતિત લઇ પાળજો, એમ જાણો-દયો ધર્મ ખાતે. „

દીનતા રાખવા વિષેનું પદ.

નથિ કોઇ સાધનનું રે કામ, એક દિનતા માત્ર રાજી છો.
ગર્વગંજન છો જી ઘનસ્યામ ! એક દિનતા૦—ટેક.

રાસ રમતાં ગોપી ગર્વ થયો ત્યારે, હરિ થયા અંતરધ્યાન-જોઇ લ્યો !
શ્રમ કરિ થાકયાં૦ કાંઇ અર્થ સર્યો નહી૦ આવી દિનતા, મળ્યા ભગવાન!
એક દિનતા૦—

સઘળાં સાધન અહંકાર બગાડે, અંતરાય મ્હોટો એ જગખ્યાત. જોઇ લ્યો૦
ગ્હેજે દયાના પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવે, એવી દીનતા એક-વેદે વાત૦
એક દિનતા૦—

પ્રભુપ્રાર્થનાનું પદ-રાગ ધોંસો.

મેરે મન, શિર, નયન, નિત્ય બિરાજો, સહિત પ્રાનપ્યારે,
નંદની શ્રીવૃષભાનુકી, શ્રીગુરૂબલ્લભ લાલ, કૃપાદ્રષ્ટિ કીજે;
યેહી આશ હે, મોકુ દાન દીજે જી.
(રાગ તોરો) શ્રી ગિરિધર પ્રાનપ્રિયા રાધા, નામસોં ભાગે ભવબાધા;
કૃપાસાગરી, તું કલ્યાણી, બલ્લભા વ્રંદાબન રાણી,
પિતા વૃષભાનુ કિરતી માતા, શેષ શિવ જનની સુખદાતા;
દયા કરી દયો શરણે રાખો, દાસ તિહારો શ્રીમુખ ભાખો જી.

મંદવાડની પીડાનું પદ-રાગ ગઝલ-ગત દાદરાની.

દિલકે દરદસેં શ્રીજી ! હમ તો ખૂબ હેરાન હુવે,
અંદરકે દરદસે શ્રીજી ! હમ તો ખૂબ બેજાર હુવે;
હમ તો ખૂબ બેજાર હુવે; હમ તો ખૂબ લાચાર હુવે,
તોભી ઇજા ન મિટિ, શિર ધની ભગવાન હુવે... દિલકે૦—
ફિકર આતસ જલાયા, હુવા ખાક્ કલેજા,
તોભી હજરતકું, નહિં પોકારતા હેરાન હુવે... દિલકે૦—
મેહેરકી નિધા, જબ થી, ખાવિંદકી મેરેપેં,
તબ કછુ ના ચલા જાદે, દિગ સેતાન હુવે, દિલકે૦—
જાહર કહના લાજમ નહી, મનકે મેહેરમસેં,
કેસા થા દયા ? અવલ મેહેરબાન હુવે... દિલકે૦—

દર્દપીડીત પ્રાર્થના અને પ્રભુના સાક્ષાત્કારનું પદ

રાગ-સોરઠ-ગત દીપચંદી.

શ્રીજી ! શામાટે રે સાંભળતા છો નહિ મ્હારી વીનંતી ?
વ્હાલાજી ! મુને તે કોહોની.
કેહેશો " સુંણિએ છે"-તો ઉત્તર વોની... શ્રીજી !૦—
ગમું તમને તેવો હું કેમ થાઉં ? માયાજાળે ઘેરાયો ક્યાં જાઉં ?
તમો વિના બળ નથી, ક્યાં અથડાઉં ?... શ્રીજી !૦—
સેવું સમરૂં કયમ અગ્નિ બળતાં ? છો દયાળુ, દયા નાવે ટળવળતાં,
કૃપા કરો તો વિલંબ નથી દુઃખ ટળતાં... શ્રીજી !૦—
જાણી જોઇને ના બોલો—કહું શું કથી ?
સ્વામી કહ્યા વિના રેહેવાતુંજ નથી, મારૂં કાંઇ નવ ચાલે,
મરૂં હું છું મથી... શ્રીજી !૦—
જીવ દુષ્ટ સ્વાભાવિક છે જાણો, મ્હારા શામાટે અવગુણ આંણો ?
નથી આંણતા-તો આવડુ શિદ તાંણો ? શ્રીજી !૦—
જેને પ્રાણ સરિખું પ્યારૂં કહિયે, તેને પોતાનું જાણિને પાંણી ગ્રહીયે;
આમ તેથિ છેક અળગા નવ રહીયે... શ્રીજી !૦—
હાર્યો હરિ હાવાં કરગરતો રડતો, મુંને જવાબ હજુ કાંઇ નથી જડતો;
રખે પતિત જાણિને મેલ્યો હોય પડતો... શ્રીજી !૦—
મ્હારા વ્હાલા મ્હારી અકળામણ ટાળો, કૃપાદ્રષ્ટિ કરીને સ્હામું ભાળો;
જેવોતેવો છે દયો તમારો—પાળો... શ્રીજી !૦—

મંદવાડની પીડાનું પદ.

હે હરિ! હું તો હાવાં હાર્યો, અતિશે અકળામણનો માર્યો—જે ગમે તે કરો.
ભ્રષ્ટ હદે માને નહિ શિક્ષા, જગમાં લજવી વૈષ્ણવની દિક્ષા જે૦—
મન ઉદ્વેગ અતીશે પાડે, મૂક્યાં ઉચિત કર્મ સહુ મોડે જે૦—
બહુ દુઃખ જે કૃતિ નિશદિન કરીને, જાય મન ત્યાંનું ત્યાં ફરિને જે૦—
તન જ્યમ વૃદ્ધ, થયું મન બાળક, ઉપર ઉજ્વળ અંતર કાળક. જે૦—
અંતકાળ દુઃખથી કાંપુ છું, સત્ય વચન સમરી જાપું છું. જે૦—
પ્રભુ જ્યમ રાખો છો ત્યમ રહુ છું, જે શિર પાડો છો તે સહુ છું, જે૦—
જાણું છું કરશો સહુ સારૂં, પણ વણ સમજે ભટકે મન મ્હારૂં. જે૦—
જીવથી નિજ બળ કશું નથિ થાવું, સનેપાતમાં ગાંડુ ગાવું, જે૦—
જેવો શરણ પડયો છું મહાપ્રભુ, તેવો અટળ રાખો હું અડયો છું. જે૦—
મનુષ ક્રોડથી વ્હાણુ ન હાલે, ગગન પવન શઢ ભરૈ ન ચાલે. જે૦—
વિનતિ દયાની એ ફરિ ફરિને, પ્રગટ ભણું સેવું હું હારને. જે૦—

રાગ-ભૈરવ-ગુર્જરી રાગ ભીશ્રીત.

ધણો મુંઝવણો બહુ બળું છું, અતિ અકળામણ થાય રે,
બળિઆ પ્રભુ બોલી નથી થાતા, શરણાગત કયાં જાય રે? ટેક૦—

સઘળી યોગ્યતા જીવમાં ક્યાંથી? જાણી જોઇને ન સુઝી' કહો રે;
ચહીને કૃપાણુ કર ધો કાને, વિવેક લાગે ફીકો રે... ધણો૦—

કુકર્મ દેખી રૂઠયા કરો છો, શુભ મતિ દેતા છોતી રે;
મ્હારૂં કર્યું કાંઇ નથી નિપજતું, કેમ કરૂં હાવાં કોહોની રે... ધણો૦—

વિધિ શિવ શેપ સરીખા હાર્યા, હુંથી કોહો કયમ રીઝો રે,
મારૂં બળ એક કરગરવાનું, ઉપાય ન મળે બીજો રે... ધણો૦—

સાધન સાધ્ય નથી તમે શ્રીજી, પ્રેમ તમારી પાસે રે;
દયા કરો. નહીં દીન લહીને, કાઢું દીન શી આશે રે... ધણો૦—

ત્રિતાપ હોળીમાં ધીકું છું, નિજપદ મન કયમ લાગે રે;
નહીં તો નહીં,—એમ નિરાંત ન મળે, મોટી આશ ન ભાગે રે... ધણો૦—

પાંમર છું પામરીની તૃષ્ણા, કેહેતાં લાજું સ્વામી રે;
સહજે શરણાગત લહી રીઝો, શું કહું અંતરયામી રે... ધણો૦—

બીહયું શીકયું ભિતર બળે છે, કહેતાં કાંઇ નવ ફાવે રે;
-સઘળું સુખ ત્યારે જ્યારે હરી, દયા તમોને આવે રે... ધણો૦—

પ્રકરણ ૧૦.

૧ પ્રભુ ક્યાં વસે છે? તે વિષેનું અલંકારી પદ.

નિશ્ચેના મેહેલમાં વસે મ્હારો વ્હાલમો, વસે વ્રજલાડીલો રે;
જે રે જાયે તે જંખી પાંમે જી રે;
ભુલા ભમે તે બીજા સદનમાં શોધે રે, હરી ના મળે એકે ઠામે રે. નિશ્ચેના૦-
સત્સંગ દેશમાં ભક્તિ નગર છે રે, પ્રેમની પોળ પુછી જાજો રે;
ત્રેહે તાપ પોળીઆને મળી મ્હોલે પેશજો રે,
સેવા સીડી ચઢી ભેળા થાજો રે... નિશ્ચેના૦-
દીનતાના પાત્રમાં મનમણી મુકી રે, ભેટ ભગવંતજીને ધરજો રે;
હુંભાવ પુંભાવ નોછાવર કરીને રે, શ્રી ભગવંતજીને વરજો રે... નિશ્ચેના૦-
એ રે મંડાણનું મુળ હરિઇચ્છા રે, કૃપાવીના સિદ્ધિ ન થાય રે;
શ્રીવલ્લભ શરણ થકી સહુ પડે રહેલું રે, દૈવીજીવ પ્રત્યે દયો ગાય રે... નિશ્ચેના૦-

૨ ગોકુલનાથજીની સ્તુતિનું પદ-રાગ સોરઠ.

શ્રીગોકુલપતિ ઘનશ્યામ, જય અવધનાથ શ્રીરામ. ટેક૦
રાધાવર કંસ વિડારે, સીતાપતિ રાવન મારે;
ઇત ઉગ્રસેન નૃપ કિનો, ઉત રાજ્ય બિભીખન દીનો... શ્રીગોકુલ૦-
બંસીધર યદૂ અધીપા, ધર કર ધનૂસ રઘુકુલ દીપા;
રૂપિકેષસેં હલધર વીરા, લછુમન અગ્રજ રન બીરા... શ્રીગોકુલ૦-

૩ રસનાને બોધનું પદ.

રાધેકૃષ્ન, રાધેકૃષ્ન, ગાયકેરી હો, એરી મેરી રસના- રાધેકૃષ્ન. ટેક૦—
શ્રી વલ્લભ, શ્રી વિઠ્ઠલ, શ્રીજી, નિશદિન ચેહી રટી માહા પદ પાય લે. રાધેકૃષ્ન૦-
જપ તપ તિરથ ધર્મ નેમ વ્રત, નામકો અંસ, એ સંસે સરકાય લે. „
ધ્યાન યજ્ઞ પરિચર્યા ફળ, કળિ કિરત નહી તેં, ભાગવત વંચવાય લે. „
અતી દુસ્સાધ્ય ભક્ત્યાદિક પંથ કલી, ચરન શરન ગિરિધર સિર નાંય લે. „
દયાકી જિવન જોરિ, રંગિલિ પ્રિતમ પ્યારી,
હૃદય કમલમેં તું હિતસોં બસાય લે. „

૪ હરિનામ રટણનું પદ-રાગ જંગલો.

શ્રીકૃષ્ન હરિરામ રામ, રાધે ગિરિધારી;
રાધે ગિરિધારિ શ્યામ; રાધે ગિરિધારી શ્રીકૃષ્ન૦—
દયા પ્રિતમ રટ નામ નિરંતર, શબ્દ લહર સુખકારી... શ્રીકૃષ્ન૦-

આપણી ૧૦ ભૂલો.

From કવિચર્ચામાળા page 136.

૧. કહે છે કે, કવિ દયારામ બહુ રૂપાળા હતા. સ્ત્રીઓ તેમને
જોઈ દિંગમૂઢ બની જતી. તેથી તે નઠારા-એમ માની લેવું એ ભૂલ છે.
To be born beautiful is no crime, no fault, of one's
own creation.

૨. ન્હાની વયમાં, નઠારી સોબતમાં ફરતા-તેથી એ નઠારા-એમ
પણ ન કેહેવાય. કવિ પોતે ખુલાસો કરે છે કે-

"દુઃસંગ દોશ, મુંને જળ-પંકજ પ્રમાણ નવ લાગે."

૩. છચ્છારામભાઈએ બૃ. કા. દો. ભાગ ૫ ને ૨૪ મે પાને એક
દાખલો એવો આપેલો છે, કે જે વાંચતાં દયારામ નઠારી ચાલના
હતા-એમ લાગે. પણ એ ગપોડું જેના નામે હંકાયેલું છે, તે મુળ પુરૂષ-
કવિ વિજયાશંકર-ને મળીને, થયેલી વાતચિતનો, શ્રી. શેઠે, પોતાના "દયા-
રામ ચરિત્ર" ની પ્રસ્તાવનામાં, ચટસ્ફોટ કરેલો છે, તે વિચારવા લાયક
છે. એથી દયારામ નિર્દોશ હતા-એમ આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

૪. દયારામ જીવિત પર્યંત કુંવારા હતા; અને ઘરકામ માટે તેમણે એક
બાળ-વિધવા સોનારણને દાસી તરીકે આશરો આપ્યો હતો-તેથી તે નઠારા-
એમ પણ ન કેહેવાય. જુઓ વાંચો, Lecture 9th on Dayaram.

૫. દયારામ સ્ત્રીમંડળમાં બેસતા, અને શૃંગારી કવિતાઓ અચિંત્ય
રીતે લલકારતા. તેથી એ નઠારા-એમ પણ ન કેહેવાય. જુઓ વાંચો
"કવિ ચર્ચામાળા" પાનું ૧૩૦.

૬. "નર્મગદ્ય" માં-કવિ ચરિત્રને ૫૪ મે પાને લખ્યું છે કે, એ
કવિને પાછલી વયમાં પાંચ મહા ભયંકર વ્યાધી લાગુ પડ્યા હતા. તેથી
તે નઠારા-એમ માની લેવું-એ પણ એક ગંભીર પ્રકારની ભૂલજ છે.
જુઓ વાંચો, Lecture 18th on Dayaram.

૭. કવિનાં કેટલાંક કથનો અને કવિતાઓમાંથી, તેમના દુરાચારની
કબુલતો મળી આવે છે. તેથી એ નઠારા હતા-એવો શક જાય ખરો.
પણ એ તો ભક્તોને-જાત અને જનસમાજને સીધે રસ્તે દોરવા માટે-
પહેલી, એક જાતની અતિ સુંદર-વખાંણવા લાયક-આદત, the most
beautiful way of telling lies, to keep oneself and
others go the right way-જેવું કેહેવાય. દયારામે એકલાએજ
નહીં, પણ લગભગ તમામ હરિભક્તોએ-એજ રીતે-દીનભાવે કહ્યું છે,

કેહે છે, અને કેહેશે. તેથી કાંઇ તે દૂષિત કેહેવાય નહીં. જુઓ વાચો Lecture 12th on Dayaram.

૮. ડભોઈ નિવાસી નારણદાસે "દયારામ ચરિત્ર" પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તેમાં લખે છે કે-દયારામ કવિ ડભોઇમાં જન્મ્યા હતા. આ એક ભૂલ છે. કવિ પોતેજ કહે છે કે-તેમની જન્મભૂમી ચાણોદ હતી. જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૨ પાંનુ ૪૦ મું.

૯. કવિ નર્મદ, કાંટાવાળા વિગેરે ઘણાએ જણાવેલું છે કે, કવિ દયારામની માનું નામ રતનબાઇ હતું. આ એક ઉતાવળમાં થયેલી, અને તે પછી ચાલુ રહેલી ગંભીર ભૂલ છે. દાસીનું નામ તેજ માનું નામ કેવી રીતે હોઇ શકે? ભાગ્યેજ હોય. કવિ પોતેજ કહે છે કે, તેમની માનું નામ રાજકોર હતું. જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાંનુ પેહેલું. લીટી ૧૧ મી.

૧૦. "નર્મગદ્ય" માં-કવિચરિત્રને ૫૩ મે અને ૫૫ મે પાંને, અનુક્રમે, જણાવેલું છે કે, દયારામનો જન્મ સંવત. ૧૮૩૩ માં થયો હતો. અને તે ૭૫ વર્ષની વયે ગુજરી ગયા હતા. આ વાત ખોટી છે. ચિમનલાલ નંદલાલે, કવિ નર્મદને લખેલો પત્ર મોજુદ છે. તેમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે, દયારામની ઉમ્મર-મરણ સમયે-૭૫ નહીં, પણ ૮૫ વરસની હતી. જુઓ "કવિ ચર્ચામાળા" ના ૧૩૧ મા પાંનાની છેલ્લી ૭ લીટીઓ.

આ ઉપરાંત કવિની મરણતિથી, દાદાનું નામ, દયારામની અટક, તેમની માશીનું નામ વિગેરે ઘણી વાતોના તરાવતનાં થોકેયાં "દયારામ ચરિત્ર" માં ઘુશી ગયાં છે-એ વાત ખરી છે. એ બહુ બીજી અનુકુળતાએ જોવાશે. હાલ તો એટલુંજ કે, ઉપર બતાવેલા ૧૦ અવળા સંજોગોમાં પણ, બારિક તપાસ કરિયે છીયે, તો ઘણી વાતોમાં "એમ ન્હોતું"-એવું જણાઇ આવે છે. એટલે:—

આ આપણી ૧૦ ભૂલો, તે Dayaram's white-wash હોય, એમ કદાચ લાગે. પણ વસ્તુતઃ તેવું નથી. કમળાવાળો ધોળાને પીળા દેખે-એ રોગ નિવારણ માટે રોગીએ પોતે જ દવા લેવી જોઇએ. પણ અહીં તો, વિચિત્ર વાત એ છે કે, પાયા વગરની શંકાઓ કરીને આપણે દયારામને દૂષિત જોયા, તેનું પ્રાયશ્ચિત તે ભોગવે. મતલબ કે, આપણો કળિયુગનો કુચડો, તેમના મેલા દેખાતા જીવનપર ફેરવિએ-તોજ એ ઉજળા દેખાય!! શી આપણી ઉદારતા! જે મેલુ નથી, તેને White-wash હોય જ શાંનો? ખરી રીતે White-washing Dayaram જેવું છેજ નહીં. અને આપણે સૌ જાંણીયે છીયે તે કરતાં, દયારામ કવિ, વધારે સારા-વંદનીય-પુરૂષ હતા એજ વાત સત્ય છે.

અજામેલને કેહે હરિજંન, ગર્ભવતિ છે તુજ સ્ત્રીજંન,
પુત્ર પ્રગટ થાશે એહને, "નારાયણ"-કેહેજે તેહને.

પછી દેશાખ રાગના ચોથા કડવામાં કવિ કહે છે કે:—

પાંમ્યો માયાના સુખમાં હર્ષ, એમ વિત્યાં ૮૮ વર્ષ,
સુતો મર્ણ સજ્યાએ જયહાં, યમદૂત આવ્યા ત્રણુજ ત્યહાં.
' ઓ નારાયણ! ઓરો આવ્ય, મુંને આ ભયથી તૂં મુકાવ્ય.'
એમ પુત્રને કરતાં પોકાર, વિશ્નુદૂત આવ્યા ધાઈ ચાર.

એ વિશ્નુદૂતોએ અજામિલને યમદૂતના પાશમાંથી છોડાવ્યો. પછી-

કડવું ૫ રાગ ઢાળ:—

આતતાઇ ઇત્યાદિ દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ ચંડાળ,
તે પણ છૂટી સદ્ય શ્રેય પામે, ગાતાં શ્રી ગોપાળ.
અમૃત અહાર થયો અજ્ઞાને, તોપણ અમર થઈ જાય,
એમ નીતિ ગુણ કૃશ્ન નામનો, સેંજે પણ સુખદાય.
કોટિ વર્ષનો અંધકાર, કોઇ મંદિરમાં હોય જયમ,
દિપ એક દીઠે સદ્યજ ન્હાસે, નામ થકી અઘ ત્યમ.
ભીતર બાહ્ય પ્રકાશ ઉભય સ્થળ, કૃશ્ન કથ્યે સુખ થાય,
ઉમર દીપ ધર્યે જયમ આંગણ, સદન તિમિર સદ્ય જાય
અગ્નિ કેરો તણખો પણ જયમ, કાષ્ટ સકળને બાળે,
એમ નામ અરધૂ પણ લીધૂં, અતિશે અઘને ટાળે.
ગુણિકા એક હતી મહા પાપી, દુષ્કૃતિની કરનાર,
તેણે પોપટ ભણાવતાં, "રા" કાર કર્યો ઉચ્ચાર.
"મ" કાર મુખથી કેહેતા પેહેલી, પામી તે ત્યાં મર્ણ,
અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયા હરિચર્ણ.
પડયું અવળું જેમ બીજ ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઊગે સત્ય,
રામ નામ પણ ત્યમ ઉલટું, ફળ આપે મહિમા અત્ય.
સરળ ઘણું ને શ્રમ નહિ જેમાં, નહિં સાહિત્યનું કામ,
સમર્થ બહુ સહુ સાધન કરતાં, એવું "નારાયણ" નામ.

આગળ ચાલતાં, ભીલડી રાગના કડવા ૬ માં કવિ ગાય છે કે—

વું સમર્થ હરિનામ, તે અજામેલે લીધું,
ાયશ્ચિત કોટી જન્મનાં અઘનું એણે કીધું.

કાવ્યનિમજ્જન.

અથવા-કવિ દયારામના સુંદર કાવ્યસાગરમાં મારેલી ડુબકીઓ-જુઓ વાંચો દ-ર-મા-ભાગ ૧ પ્રકરણ ૧૦ પછીના અનુસંધાનમાંઃ—

૧ અજામિલ આખ્યાન.

આ કાવ્ય લખ્યાની સાલ વિષે બોલતાં કવિ દયારામ નવમા કડવામાં લખે છે કેઃ— રાગ માલકોશ.

સંવત અષ્ટાદશ ત્રેસઠમાં, માસ ભાદ્રપદ સાર જી,
શુકલપક્ષ શુભ તિથિ પૂર્ણિમા, શતભીષા બુધવાર જી.
પુરણ કથા તે દિવસે થઇ છે, શ્રીગુરૂ કૃષ્ણ કૃપાય જી,
અજામિલ આખ્યાન કર્યું એ, મહદ પુરૂષ આશ્રાય જી.

મતલબ કે કવિએ પોતાની ૪૦ વરસની વયે આ કાવ્ય લખ્યું હતું. કયે સ્થળે, તે હકિકત હાથ લાગતી નથી. એ કાવ્યના આધાર વિષે બોલતાં કડવા ૧ માં કવિ લખે છે કે- રાગ ઢાળ.

શ્રીમદ્ ભાગવત ષષ્ટમ સ્કંધે, ગાઇ ગાથા જેહ,
ત્રણ અધ્યાય આદ્યના, પદબંધ ભાખું તેહ.
વળિ પાતક, વળિ પ્રાયશ્ચિત, તે તણો ક્યાં પાર!
કુંજરકેરા સ્નાન સરખો, ઠર્યો એહ પ્રકાર.
દાન કરતાં તો દામજ જોઇએ, જોઇએ પાત્ર કુપાત્ર,
જાય દાન કુપાત્ર કરમાં, વૃથા થાય કૃતિ માત્ર.
કર્મશકિ બંધાયો જિવ તે, કર્મે કેમ મુકાય?
પંકે લેપ્યું અંગ તે, કયમ પંકથકી ધોવાય?

આ શંકાઓના સમાધાનમાં કવિ કહે છે કેઃ—

રાગ રામગ્રી—એક વાર શ્રીકૃષ્ણ નામ, કોઇ પ્રાણી વદન આલાપે,
તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર, કદા ન દર્શન આપે.

પછી કથા-વાર્તાનું મંડાણ કરતાં કહે છે કેઃ—

કાનકુબ્જ અભિધાન દેશમાં, રહેતો બ્રાહ્મણ એક,
કુકર્મથી પડ્યું નામ અજામિલ, આધે અતિશે વિવેક.

એ ભ્રષ્ટ, પાપી, ચોર અજામિલ બ્રાહ્મણ, અને તેની રખાત પૂંશ્ચલી જ્યાં રહે છે, તે સ્થળનું વર્ણન, કવિ ત્રીજા કડવામાં, મેવાડા રાગમાં કરે છે કેઃ—

(ચોપાઈ) સ્વચ્છ ચાર એનો ઓતરો, ત્યાં એક તુલસી-ક્યારો ખરો,
તિરથવાસિ કોઇ સાધૂ હતા, તે ત્યાં આવ્યા સ્થળ શોધતા.

અજામેલને કહે હરિજન, ગર્ભવતિ છે તુજ સ્રીજન,
પુત્ર પ્રગટ થાશે એહને, "નારાયણ"-કહેજે તેહને.

પછી દેશાખ રાગના ચોથા કડવામાં કવિ કહે છે કે:—

પામ્યો માયાના સુખમાં હર્ષ, એમ વિત્યા ૮૮ વર્ષ,
સુતો મર્ણ સજ્યાએ જ્યહાં, યમદૂત આવ્યા ત્રણજ ત્યહાં.
' ઓ નારાયણ! ઓરો આવ્ય, મુંને આ ભયથી તૂં મુકાવ્ય."
એમ પુત્રને કરતાં પોકાર, વિશ્નુદૂત આવ્યા ધાઈ ચાર.

એ વિશ્નુદૂતોએ અજામિલને યમદૂતના પાશમાંથી છોડાવ્યો. પછી-

કડવું ૫ રાગ ઢાળ:—

આતતાઇ ઇત્યાદિ દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ ચંડાળ,
તે પણ છૂટી સદ્ય શ્રેય પામે, ગાતાં શ્રી ગોપાળ.
અમૃત અહાર થયો અજ્ઞાને, તોપણ અમર થઈ જાય,
એમ નીતિ ગુણ કૃષ્ન નામનો, સેંજે પણ સુખદાય.
કોટિ વર્ષનો અંધકાર, કોઇ મંદિરમાં હોય જ્યમ,
દિપ એક દીઠે સઘજ ન્હાસે, નામ થકી અઘ ત્યમ.
બીતર બાહ્ય પ્રકાશ ઉભય સ્થળ, કૃષ્ન કથ્યે સુખ થાય,
ઉમર દીપ ધર્યે જ્યમ આંગણ, સદન તિમિર સઘ જાય
અગ્નિ કેરો તણખો પણ જ્યમ, કાષ્ટ સકળને બાળે,
એમ નામ અરધૂ પણ દીધૂં, અતિશે અઘને ટાળે.
ગુણિકા એક હતી મહા પાપી, દુષ્કૃતિની કરનાર,
તેણે પોપટ ભણાવતાં, "રા" કાર કર્યો ઉચ્ચાર.
"મ" કાર મુખથી કેહેતા પેહેલી, પામી તે ત્યાં મર્ણ,
અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયા હરિચર્ણ.
પડ્યું અવળું જેમ બીજ ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઊગે સત્ય,
રામ નામ પણ ત્યમ ઉલટું, ફળ આપે મહિમા અત્ય.
સરળ ઘણું ને શ્રમ નહિ જેમાં, નહિં સાહિત્યનું કામ,
સમ્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં, એવું "નારાયણ" નામ.

આગળ ચાલતાં, ભીલડી રાગના કડવા ૬ માં કવિ ગાય છે કે—

એવું સમ્રથ હરિનામ, તે અજામેલે લીધું,
પ્રાયશ્ચિત કોટી જન્મનાં અઘનું એણે કીધું.

કડવું ૭ રાગ સોરઠો.

રહેજો નારાયણ કહ્યાનો, જો મહિમા છે અહાવો જી,
ભાવ સહિત જો ભજન કરૂં તો મળે મુને ઘણો લ્હાવો જી.
શુકજી કહે હરિ નામનો મહિમા, એવો છે સાંભળ રાય જી!
સુત પુરાણિએ શૌનકાદિકને, પણ એ કહ્યો મહિમાય જી.

પછી કડવા ૮ માં **नाहं वसामि वैकुंठे**...એ શ્લોક યાદ લાવી, કડી ૫૪ માં તેનું ભાષાંતર કરીને કવિ ગાય છે કે—

વૈકુંઠે વસતો હૂં નથી, ના યોગી ઉર માંહ્ય,
ભક્ત મ્હારા ગુણ ગાય છે, ઉભો રહુ છું ત્યાંય."

ત્યારબાદ કવિ હર્ષમાં આવી જઇ ગાય છે કે—

નામ પોતાનું સાંભળી, હરિ આવે છે ધાઇ,
"શું આપું? શું કરૂં એને"? એવા જાય છે મોહોવાઇ.
શ્રીકૃષ્ણનું કિર્તન જે કરે, તે સદા છે પાવન,
પવિત્ર કરે અન્ય પ્રાણિને, જેને દે દરશન.

કડવુ ૯ રાગ માલકોશ.

કૃષ્ણ તણું કિર્તન જેને મુખ, કળિમાં તેજ કૃતાર્થ જી,
કહે કૃષ્ણ, ને અન્યને કેહેવરાવે, તેજ મોટા પરમારથ જી.

૨ શ્રીદશમસ્કંધ લીલાનુક્રમણિકા.

આ પછી કવિએ ૪૪ વર્ષની વયે, "શ્રી દશમસ્કંધ લીલાનુક્રમણિકા" નામનું કાવ્ય લખ્યું કેહેવાય છે. પણ સાલ, કે સ્થળનો, કાવ્યમાંથી પત્તો મળતો નથી. પુર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ એમ બે ભાગ પાડીને કરેલી, શ્રીમદ્ ભાગવતમાંથી દશમ સ્કંધની હકિકતના ઓળીયા જેવી, આ સાદી કવિતા છે. ખાસ નથી. પણ દિનચર્યામાં સુર્યની કળા બદલાય, તેમ સંપૂર્ણ કૃષ્ણચરિત્રની રેખાઓ દોરી, કવિ કહે છે કે— (રાગ આશાવરી)

"પૂતનાના, પય પાનને મીષે, પ્રભુએ સોસ્યા પ્રાણ."
"વળિ માતાને દેખાડ્યું, મુખ વિષે વિશ્વ અશેષ"... (પુર્વાર્ધમાંથી)
અને—"રાજ્યાભિષેક કર્યો ઉગ્રસેનને"...તથા
પાર્થનું સારથપણું કર્યું, (તથા) કહ્યું ગિતાનું જ્ઞાન—(તેમજ)
"ભક્ત જાણી અર્જુનને, બ્હેન સુભદ્રા પરણાવી"... (ઉત્તરાર્ધમાંથી)

ઇત્યાદી "દશમ અનુક્રમણિકા"ની સાદ્યંત હકિકત જોતાં, સંપટ સેખાતા કૃષ્ણના સામર્થ્યની કળાઓનુ ભાન થઇ, પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

૩ સતસૈયા.

કવિ દયારામ પોતાની ૪૯ વરસની વયે, **સતસૈયા** નામનું ૭૩૧ દોહાનું, **સુંદર હિંદી કાવ્ય** લખે છે. એમાંના કેટલાક વિચારની, "રસિક રંજન," રસિકવલ્લભ, અને દ. કા. સં.-સાથે રાખીને વાંચતા, અરસપરસ-વિસ્તાર સાથે, કે સંક્ષેપમાં, પુનરૂક્તિ, એટલે-આપ લે-થયેલી નજરે પડે છે. પણ એકંદર મેળે, સાહિત્ય પ્રેમીઓને તે **મનન કરવા લાયક**, તથા કાવ્ય ચમત્કાર સાથે કાળજીપૂર્વક લખાયલું સુંદર કાવ્ય માલમ પડે છે. કાવ્ય ક્યારે લખ્યું, તે વિષે બોલતાં કવિ કહે છે કેઃ—

દુહા—શક અષ્ટાદશ દુહુતરા, શુભ્ર પચ્છ નભ માસ,
મિતિ–શ્રીરાધાઅષ્ટમી, બાર ગુરૂ–શુભ રાશ. ૭૨૬

તા દિન–સંપૂરન ભયો, **સતસૈયા શુભ ગ્રંથ,**
પઢે, સુને', શિખે, સુમતિ, લભ્ય કૃષ્ણપદ પંથ ૭૨૭

પુરૂષોત્તમ ગોપીશ શ્રીકૃષ્ણ મનોહર રૂપ,
તદ્‌પ્રિત્યર્થે સુગ્રંથ યહ, **નહિં રિઝવનકો ભૂપ.** ૭૨૮

પિંગળ પદ્ધતિ દેખિકે, રચના રચિત અદોષ,
તદપિ હોય ભુલ, સમઝિયો, હરિજન! ગુન, તજિ રોશ. ૭૩૦

દયા, સતસિયા ગ્રંથ યહ, બિરચિત પરઉપકાર,
સબ સજ્જન દૂષન તજિ, ગ્રહન કીજિયો સાર. ૭૩૧

દયારામનું **આ એકજ કાવ્ય,** શબ્દની કરકસર સાથે એવું તો કઠીન, એટલે અર્થ ગાભિર્યવાળું છે કે, તેની ટિકા, કવિએ પોતેજ લખીને, [નમ્ર ભાવે પોતાના માનિતા શિષ્ય રણછોડ જોશીનું મહત્વ વધારવા, તેને નામે રજુ કરેલી છે. "યથામતી યહ ગ્રંથકો, કીનો અર્થપ્રકાશ,
દીનદાસ રનછોરને', કરૂના બલ અવિનાશ."

દયારામે આમ કેમ કર્યું?-તે તો, તે જાણે. પણ કવિ નર્મદ લખે છે કે-"રણછોડ સાથે પડેલા પ્રસંગ ઉપરથી કહી શકુ છું કે, **એનામાં-સતસૈયાની ટિકા-જેવી મ્હારા જોવામાં આવી છે, તેવી-કરવાની શક્તિ નથી.** હું ધારૂં છું કે, શિષ્યનું માન વધારવા, અથવા પોતાના ગ્રંથની પોતે ટિકા કરવી-એ અવિવેક જેવું લાગ્યું હશે, માટેજ, પોતે કરેલી ટિકાપર,-નામ રણછોડનું રાખેલું."

આ કાવ્યપર, ઉડણ દ્રષ્ટિ ફેરાગ્ગે છીયે, તો પેહેલા પાંચ દુહામાં મંગળાચરણ, ૬ થી ૫૦ સુધીમાં પ્રભુપ્રાર્થના અને આજીજીની વાત, ૫૧ થી ૧૪૨ સુધીમાં "પ્રેમવર્ણન", અને ૧૪૩ થી ૧૫૬ સુધીમાં "અનન્યાલંકાર"પર કલમ ફસીને, પછી કવિ-નીચે પ્રમાણે નાયિકા-લક્ષણના દુહા લખે છે.

પ્રોશિત ભર્તિકા-દુહો નંબર ૧૫૭ તથા ૨૨૪ થી ૨૪૮ અને ૨૮૫ થી ૨૯૫.

ક્રિયાવિદગ્ધા- „ ૧૫૮ થી ૧૭૦ તથા ૧૭૩ થી ૧૭૬ અને ૧૮૯.

વાક્‌વિદગ્ધા- „ ૧૭૧-૧૭૨-૨૦૦ અને ૨૦૯.

ખંડિતા વિદગ્ધા-	દુહો નં.	૧૭૭	વિપ્રલબ્ધા-	દુહો નં.	૧૯૯
અનુસૂયા-	„	૧૭૯	આગમ પતિકા-	„	૨૦૨-૨૦૩
ખંડિતા-	„	૧૮૧-૧૮૨	પ્રેમ ગર્વિતા-	„	૨૦૭
ખંડિતા ધીરા-	„	૧૮૪	માનવતી-	„	૨૧૦થી ૨૨૩
સ્વયં દૂતિકા-	„	૧૭૮	રૂપ ગર્વિતા-	„	૧૮૮ ને ૧૯૪
ખંડિતા અધિરા-	„	૧૮૦	જ્યોત્સ્નાભિસારિકા-	„	૧૯૧
ખંડિતા ધીરાધીરા-	„	૧૮૩	દિવાભિસારિકા-	„	૧૯૩
કલહાંતરિતા-	„	૧૮૫	સ્વકિયા-	„	૧૯૬
ઉત્કંઠિતા-	„	૧૮૬-૧૮૭	વાસકસજ્જા-	„	૧૯૮ ને ૨૦૬
કૃષ્ણાભિસારિકા-	„	૧૯૦	પ્રાવછિત ભૃતિકા-	„	૨૦૧
જ્ઞાત અજ્ઞાત યૌવના-	„	૧૯૨	લક્ષિતા-	„	૨૦૪-૨૦૫
સ્વાધીન પતિકા-	„	૧૯૫	મુદિતા-	„	૨૦૮
મુગ્ધા-	„	૧૯૭			

એ રીતે અઠ્ઠાવીસ નાયકા-લક્ષણના દુહા લખીને પછી, કવિ-દુહા નંબર-૨૪૯ થી ૨૬૭ સુધી-રૂપવર્ણન ગાય છે. ત્યારબાદ, દોહા નંબર-૨૬૮ થી ૨૮૪ સુધી "હીરાવેધ પ્રકરણ," અને ૨૯૬ થી ૩૦૬ સુધી "સંગવર્ણન" લખીને,

દોહા નંબર-૩૦૭ થી ૩૨૯ સુધી-"ભક્તિ પ્રકરણ"

„ ૩૩૦ થી ૩૩૫ સુધી-નામ માહાત્મ્ય

„ ૩૪૩ થી ૩૫૦ સુધી-આશ્રય

„ ૩૫૧ થી ૪૬૬ સુધી-વિવેક શિક્ષા

„ ૪૬૭ થી ૬૫૦ સુધી-શિક્ષા વિવેક

„ ૬૫૧ થી ૬૮૭ સુધી-પ્રસ્તાવ પ્રકરણ

અને દોહા નંબર ૬૮૮ થી ૭૦૯ સુધી–કાઠિણ્યાર્થ પ્રકરણ કહીને, દુહા નંબર ૭૧૦ થી " કાવ્યચાતુર્ય " નો વિષય, નિચે પ્રમાણે શરૂ કરે છે.

એકાક્ષરી દુહો નંબર.	૭૧૦	પ્રતિ અક્ષરાર્થ દુહો નંબર.	૭૧૨
દ્વયાક્ષરી ,,	૭૧૧	પ્રતિપાદાક્ષરી ,,	૭૧૩
પ્રશ્નોત્તર ,,	૭૧૪ થી ૭૧૭	ગતાગત વર્ણન ,,	૭૧૮

તે પછી ચિત્રકાવ્યનો ન્હાનો વિષય રજુ થાય છે. તેમાં—

ગોમુત્ર ગતિ, અશ્વગતિ, ત્રિપદી, અને કપાટબંધ–એ બધાનો દુહો નંબર–૭૧૯, તથા ધનુષબંધ, કમળબંધ, અને હારબંધનો દુહો નંબર–૭૨૦, તથા છત્ર અથવા મેરૂબંધનો એક સવૈયો અથવા મત્તગયંદ છંદ નંબર–૭૨૧ આવે છે; અને ૭૨૨ થી ૭૩૧ સુધીમાં, કાવ્યસમાપ્તિની વાત રજુ થાય છે.

આમ ઉડણદ્રષ્ટિ કરી લીધી. પણ તેથી, કયો દુહો રસુજી છે, કયાની ખુબી ટિકામાં પાંખડીએ પાંખડી ઉકેલી બતાવી છે, કયામાં આત્મજિવનના ઇસારા છે, કયામાં શિખામણની ધાત ગોખાવેલી છે, કયાં અવલોકન, શબ્દ-લાલિત્ય, કે કાવ્ય-ચમત્કાર ડોકીઆં કરી રહ્યો છે, તેનું તો આપણને સ્વપ્નુંએ આવી શકયું નથી માટે સતસૈયાની સુંદર સાહિત્ય સરિતાના સ્નાનનો આનંદ લેવા, એક વધારે ડુબકી મારવા તૈયાર થઇએ, તો નિચેના દુહા–ટિકા સાથે–વાંચવા, તથા મનન કરવાનું મન થઈ આવે છે.

પ્યારે! મોંકો તિર દિહુ, પેં નહિં દેહુ કમાન,
ક...માન લાગત તીર સમ, તીર લગત પિય પ્રાન. ૮૭

ટર્યો તાપ, બરખે હરખ, ખિલ્યો અમલ મુખચંદ,
રતી બઢી, દહી કંજ સોતિ હિય, ખેલિ રંગ રસકંદ. ૨૦૫

ધન્ય રતી તેરી કૃતી, હિય રાધા મુખસ્યામ,
અનુરાગી લહિ રતિપતિ, પિતુરતિ કરિ કરિ દામ. ૨૬૩

ગા નટ નાયક લલિત શ્રી, સારંગપાની કહાંન,
જાહિ ગૌરિશંકર ભજે, જદપિ રૂપ કલ્યાંન. ૨૭૬

ગિરિ નિવાસ સાધો પ્રિયે, નિકટ ત્રિયા, જિતકામ,
નીલકંઠ બિન કૌન અસ, કાલ કાલ છમ ધામ. ૨૮૨

મેં ન રિપૂસોં રતિ કરી, મેંન તાતસોં તોરી,
કેસો સમુઝો નહિ કહ્યૂ, તો સિરપેં બડ ખોરી. ૨૮૭

આ બધા દુહાના એક કરતાં વધારે અર્થ, એને તે પણ શૃંગાર નીતી અને ભક્તિ, એમ જુદાજુદા થતાં વાંચી, આપણે હેરત થઇ જઇએ છીએ. વળી જુઓ–

દુરિજન સજજન અષ્ટ...નો, પ્રીતિ રીતિ પહિચાન,
દુગને, તિગને, શતુ સસમ, ઇત ઉત–હાંનહિ હાંન. ૩૦૧

દુહા નંબર ૭૩ ની રચના એવી છે કે તે વાંચતાં, બે હોઠ પરસ્પર અડકતા નથી. તેથી કવિ, તેનું નામ "અધર લગ દુહા" પાડે છે. દુહા નંબર ૧૭૩ માં શુદ્ધ પ્રેમથી પ્રેરાયલી ગોપી, પ્રભુને વિનવે છે કે—

રપટયો પગ, ઢિગ કો નહીં, સુનિયે ગોકુલનાથ,
સાંચ કહું સમુઝો સમથ, એંચ લેહુ ગહી હાથ.

વળી દુહા નંબર ૨૧૭ સમજીને વાંચવા જેવો છે. તેમાં કવિ, બે સખિઓનો વાર્તાલાપ ખુબીભેર ગોઠવીને કહે છે કે—

"ચલી", કહાં? બોલે, કોન? પિય, કયોં?
તોંબિન ફલ નાંહિ, ધની હેં, રૂચિ નાંહિ, મોલી રખી.
રાધે? વે તુજ છાંહિ.

દુહા નંબર ૨૬૨-૪૮૩-૫૪૯ અને ૫૫૦ ના વાંચનદ્વારા, આપણે, કવિને શેતરંજ સરસ ખેલતાં આવડતો હતો, તેમ જાણી શકીએ છીયે. વળી આત્મજીવનના ઇસારા માટે જુઓ વાંચો—

કો ન પૂજે તાકું ફિરિ? (હોય) બ્રાહ્મન અરૂ ભક્ત,
રૂપવંત પુનિ ગુનિ જિમી, તાપેં સબ આસક્ત. ૬૭૨
બિન સમંધ હરિ, કાવ્ય સબ, અતિ અદભુતહુ નકામ,
આરફૂટ ભૂષન રૂચિર, પેં જિમિ મિલે ન દામ. ૭૦૧
બરન થોર, અતિ અર્થ સહ, અમલ સરસ સદ હોઇ,
કૃપા બારતી કૃષ્ણવહ, કાવ્ય ન એસી કોઇ. ૭૦૩

વળી પોતાના હરિફ હરિભટને જવાબ તરિકે કવિ કહે છે કે-

ઉત્તમ કવિકૃતિસેં બરન, અધમ કછુક આકાર,
પે સમાન કહાં આકફલ, નિરસ સરસ સહકાર. ૭૦૪

આ દોહો, તથા દોહો નંબર ૩૭૬ અને નીચેના બે દોહા અમદાવાદના અભિમાની પંડિતને વાળેલા જવાબ જેવા છે. અને તે વાંચવા લાયક છે.

શ્લોક પુરાની સંસકૃત, બાંચત સબ ઇતરાય,
ફૂલ્લ સુફલ ગિરબાન જબ, શ્રોતા લે સમુઝાય. ૭૦૬
બુધ કહિ ભાખા-બાદ જો, સુરબાની ઠક સાંચ,
તો હમ કહિયે મૂર્ખ હે, સાંચ ન આવે આંચ. ૭૦૭

આ દોહા વાંચવા જેવા છે. વળી એક સ્થળે કવિ કહે છે કે-

હરિજનમેં હરિ જાનિ લે, હરિજન હરિકે માંહિ,
દીપકમેં જયોં બહ્નિ રેહે, દીપ બહ્નિમેં આહિ. ૬૮૬

એ દુહાથી, કવિ-ધર્મ રહસ્ય જાણવામાં-કેવા ઉંડા ઉતરેલા હતા, તે આપણે જાણી શકીએ છીયે. હવે પિષ્ટપેશણના કેટલાક નમુના તપાસિયે છીયે, તો દુહો નંબર ૩૬૬ તે ચાતુરિના ગરબાની કડી ૧૨ માં અક્ષરે અક્ષર આવી જાય છે. તેજ રીતે દોહા નંબર ૧૨૦-૧૨૧ તે દ. કા. સં. ના પદ "તિહારિ ચલી ચશ્મ તલ્વાર..."માં ફરીથી ઉચ્ચારાયલા આપણે જોઇ શકીએ છીએ; અને દોહો નંબર ૧૩૫ તે દ. કા. સં. ની લાવણી-"ઇશ્કકે મ્હેલ મત ધસો કોઇ..."માં વિસ્તારથી કહેલો નજરે પડે છે. દોહો નંબર ૬૨૬ તે "પતિયાં પઠાઉ, કોઉ મધુપુર જાય"-એ ભેરવીની પેહેલી ટુંકમાં ફરીથી, અને દોહો નંબર ૫૬૭-દાખલા આપી સમઝાવવા માટે જાણે-"ભક્તિ પોશણ" ની કડી ૪૧ મી લખી કાહાડી હોય, એમ લાગે છે. તેજ રીતે દોહો નંબર ૩૪૮ સમઝાવવા-"જે કોઇ પ્રેમી અંશ અવતરે"-એ પદ કવિયે લખી કહાડયું હોય, એમ ભાન થાય છે.

આટલી વિગતમાં ઉતર્યા પછી, નીચેનું ટાંચણ વાંચીનેજ સંતોષ માંનીશું તો બસ થશે. કવિ કેહે છે કે—

ભજન બિના દુઃખ ના ટરે, બિકલ બને ન ભજંન,
કા કરિયે જ્યોં ત્યોં બન્યો, તાતેં તુમ ન પ્રસન્ન. ૫૪

ચૂક જીવકો ધરમ હે, છમા ધરમ પ્રભુ આપ,
આયો શરન નિવાજિ, નિજ કરી હરિયે સંતાપ. ૫૬

જાહિ જાહિપેં પ્યાર, તાકો સબ પ્યારો લગે,
સમઝ ન સબ સંસાર, બીતી સોહી જાંનહી. ૧૦૧

પ્રીતી વ્હાં નીતી નહીં, નીતી વ્હાં નહિ પ્રીત,
સ્યાનપ અરૂ મદ છાક જિમી, નહિં ઇકત્ર કયહું રીત. ૧૪૨

નિરાકાર સબકો કહે, પેં પ્રભુ હે સાકાર,
જો અવયવ નહીં ઇશ તો, લહ્યો કહાં સંસાર? ૩૩૦
બુરો બિચારે ઓરકો, ભલો આપકો ચાહિ,
રજ ડારે જિમિ સૂરપેં, પરેસુ નિજ મુખ આઇ. ૩૬૮
સુખ કહાં બિના મિલાપ હરિ, હરિ કહાં બિન બહે તાપ,
તાપ કહાં બિન શુદ્ધ રતિ. રતિ કહાં બિન સદ છાપ. ૩૭૩
બડે નામતેં કા ભયો? કાજ બડો નહિં હોત,
કહે અરક સબ આકકું, પેં ન હોત ઉદ્યોત. ૩૭૬

ક્રોધ કરે તો ક્રોધપેં, નિંદે તો નિજ દેહ,
દ્રોહ કરે તો અધર્મ કો, કરિતો હરિસો નેહ. ૩૮૫

દિઠ દિખંત સબ જાત હે, ગયે ધંન તન છાંડી,
રે જિય! તું કાં અચલ હે? માયા બેરો માંડી. ૪૪૦

સાહસ કબૂ ન કીજિયે, હોઈ પુનઃ પરિતાપ,
ભયો બિચારે બીનહિ જ્યોં, ગહે છછૂંદર સાપ. ૪૪૬

શોચ પોચ જિય ક્યોં કરે? હરિકૃતિ સબ સુખદાય,
ઉલટ સુલટ સમુઝ ન પરે, અતિહિ ગુપ્ત અભિપ્રાય. ૪૬૬

રચના રંજે જાહિકી, મોહ બઢાવે મંન,
વહ કરતામેં કા કમી? ક્યોં ન ભજે હરિ, જંન? ૫૦૨

જિન માર્યો તાકો અસી, પાર્યો તાકો ધ્રંમ,
તાકી વિદ્યા જિન પઢી, ભજે વાહિકો બ્રહ્મ. ૫૦૩

નામ બડો નહિં સુગુન બડ, કરે પ્રનતકો ન્યાલ,
કા ગુપાલ? ઇક નંદસુત, ઓર ન ગોપ ગુપાલ? ૫·૭
લોભા વ્હાં શોભા નહીં, નહીં પ્રેમ જિહી નેમ,
જિહીં કામ વહાં રામ ન હુ, ના કુસંગ જિહી ક્ષેમ. ૫૫૩

કાવ્ય દેખિ લુઇ કરામ્લક, કવિકે હિયકી બાત,
મૂલરૂપ પ્રતિનીધિતેં, લુબહુ જાન્યો જાત. ૫૫૪
જે જ્યોં, તે ત્યોં રહેગો, નૃત્ય ગાન થેઇકાર,
સમુઝિ શયાને જંત્રકો, અચક તુટેગો તાર. ૫૮૬
જો કહિ ગ્રહકો સુખ દુઃખદ, મેં કહુ વાહિ અયાન,
રાવન બાંધે નોતકું, બિન દુઃખદાયક કાં ન. ૫૮૭
ગુન ગુપાલ સંગત કરે, સો ગુપાલ સદ પાય,
જ્યોં દેખે વે સહજ સુર, જો આતપમેં જાય. ૬૪૯
બુદ્ધિ મિલે ન દામતેં, બુદ્ધિતેં મિલે ન દામ,
નાતર ધનિ જડ ક્યોં રહે, ક્યોં દ્રરિદ્રિ ધીધામ? ૬૦૧
ગ્યાંની દુરબલ હોઈ ના, બિરહી કબૂ ન પૂષ્ટ,
સાધૂ કપટી નહિં કયહું, સદય ન દેખે દૂષ્ટ. ૬૭૦
માંનૂં માતપિતાહુતેં, નિંદકકો અતિ નેહુ,
વે ધોવે મલમૂત્ર કર, યહ રસના લખિ લેહુ. ૪૧૧

૪ વસ્તુ વૃંદ દીપિકા.

પછી ૫૧ વરસની ઉમ્મરે, કવિ-વસ્તુ વૃંદ દીપિકા-નામનું બીજું હિંદી-કાવ્ય લખે છે. જે કાંઇક "શબ્દકોષ" જેવું, સ્વરૂપમાં ભાસે છે-એમ નીચેના ઉતારાથી સમજી શકાશે.

(દુહા)

પાંચ હિંસાસ્થાન-ખંડની, પેશની, ચુલ્હ, છલ, માર્જનિ-જનિત જુ દોશ,
હરિ ઉદ્દેશી જો કરે, તો યહ સાધન મોશ. ૧૦

પંચામૃત—દુગ્ધ, દધી, મધુમાન, પાછેં ઘૃત, પુનિ શર્કરા,
યહ પંચામૃત સ્નાન, કરત કૃશ્ન ઉત્સાહ દિન. ૧૪

પાંચ સતિઓ—અહલ્યા, તારા, દ્રૌપદી, શચિ, મંદોદરિ પાંચ,
કન્યા કૃશ્ન પ્રતાપતેં કલંક ન લાગે આંચ. ૨૦

પાંચ જીવતા મુવા જેવા—પરાધીન, નિતપંથિ, જડ, દરિદ્રી અરૂ રોગી,
જીવનમૃત યહ પાંચ હે, ખડ હરિનામ વિયોગી. ૨૧

પંચ મહાકાવ્ય—માઘ, તુર્ય, રઘુવંશ પુનિ, કિરાત ઔર કુમાર,
નૈષદાદિ શ્રમ તબ સુફલ, ભજે નંદકુમાર. ૨૪

પંચ રત્ન—ગીતા, નામસહસ્ત્ર અરૂ, અનુસ્મૃતિ, સ્તવ રાજ,
ગજેન્દ્ર મોક્ષ, સ પંચતેં, શિઘ્ર મિલે બ્રજરાજ. ૨૫

મેઘ રાગની પાંચ રાગણી-સોરઠી ઓર કનીયરસી, આસાવરી મલ્હારી,
રામગિરી-યહ રાગિની, પંચ મેઘકી પ્યારી. ૩૪

શુદ્ધ સકલ યહ રાગિની, ગાય સકત નહિં કોઇ,
કૃશ્ન બંસિમેં ગાઇ જબ, મોહે શિવસેં સોઇ. ૩૫

ખટ નાગર - બડનગરે, ૨ બિસનગરે, સાઠોદરે,
કૃશ્નોરે, પ્રશ્નુર, ચિત્રોડે હેં ખરે. ૬૨

દ્વિજ નાગરકી ન્યાતિ, એહિ ખટ સત્ય હે,
(હરિ હાં) હરિજન હાટિક ઇશહિસેં ઉતપત્ય હે. ૬૩

સપ્ત ચિરંજિવી—અશ્વત્થામા, બ્યાસ, બલિ, પરશુરામ, હનુમાન,
મારકંડ, બિભિછનજુ, સત ચિરંજિ જન કાન ૧૨

કવિનું નામઠામ—ઉત્તમ ગુર્જર દેશ મધિ, શ્રી નર્મદા પુલીન,
શ્રીશેષશાઇ પ્રભુ જહાં, અચલ નિવાસા કીન. ૭

ગ્રામ નામ ચંડીપુરિ, કવિજન વાંહિ નિવાસ,
દ્વિજ નાગર સાઠોદરે, દયારામ હરિદાસ. ૮

૫ શ્રીમદ્ ભાગવત અનુક્રમણિકા.

આ પછી ૫૬ વરસની વયે, કવિ શ્રીમદ્ ભાગવત અનુક્રમણિકા નામનું ત્રીજું હિંદી કાવ્ય લખે છે. તે ભાગવતની સુખતેસર હકિકતના ઓળીયા જેવું હોવાથી, ખાસ નોંધ લેવા જેવું નથી.

૬ સારાવલિ.

પછી ૫૭ વરસની વયે, કવિ–સારાવલિ–નામનું સુંદર ગુજરાતી કાવ્ય લખે છે. ગ્રંથ-પ્રયોજનમાં કવિ કેહે છે કેઃ—

(દુહા) પ્રભુ દર્ભાવતિ આવિયા, વલ્લભકુળમણિ કેતુ,
દાસ દયો બોલાવિયો, તારક ભવજળ સેતુ. ૩
વિઠ્ઠલ કુળદિપક કહે, "કવિવર કીજે કામ,
વૈષ્ણવજન ઉપકૃત કરો, રિઝવો સુંદરશ્યામ. ૪
સવિતા સમ શોભીત છે, "**સંવત્સર લીલાય,**"
કોઈક "સૂચિપત્ર" કેહે, "સારાવલિ" કેહેવાય. ૭
ભાષામાં તે છે ભલી, ગિરા ગુર્જરી થાય,
ઇચ્છા અમને એટલી, શ્રમ લીજે કવિરાય." ૮
×વંદન કરી "વારૂ" કહ્યું,–"કરીને કરશું જાણ,"
(પછી) વરમતિ વિઠ્ઠલ કુલમણિ, પરવરિયા ભૂભાંણ. ૯
આરંભ્યો પછિ ગ્રંથ આ–"સારાવલિ" શુભ નામ,
વિઠ્ઠલકુલદીપક કૃપા, કીજે થાયે કામ. ૧૦

આ કાવ્ય લખ્યાની સાલ, કાવ્યનો વિસ્તાર, તથા પોતાની અભિલાષા જણાવતાં કવિ લખે છે કેઃ—

શક અષ્ટાદશ એંશી, શ્રાવણ દ્વાદશી રવિવાર,
વર વસંત પક્ષોત્સવ વાસર, "સારાવલિ"–સરસ વિચાર. ૧૧૧૫
સંખ્યા એકસહસ્ત્ર શત સપ્ત (૧૧૧૭)ની, *ભાષામાંહિ પ્રમાણ,
વીસ પદ્ય વધારેનાં કરી, રચ્યો ગ્રંથ ભૂભાંણ. ૧૧૧૬
શ્રીનાથજી કરૂણા કરી, મમ ગ્રંથ કરો સુપ્રસિદ્ધ,
કવિજનની શ્રીવાણી વિલસે, તો તે પામ્યો નવનિદ્ધ. ૧૧૧૭
કર્મયોગ પુનિ જ્ઞાનઉપાસન, સહુ ભ્રમથી ભરમાયો,
શ્રીવલ્લભગુરૂ તત્ત્વ સુણાવ્યું, લીલાભેદ બતાવ્યો. ૧૧૦૨

×હું પોતે પ્રથમ એ હિંદી ગ્રંથથી માહીત થઇ પછી બીજાને કામ લાગે તેવું ગુજરાતી કરીશ. *ભાષ.માંહિ–હિંદી ભાષામાં.

તે દિનથી હરિલીલા ગાઇ, એક લક્ષ પદબંધ,
તેનો સાર દયા-"સારાવલિ," ગાતાં અતિ આનંદ. ૧૧૦૩

સહુ પાપ સંતાપ શાંત થૈ, પ્રગટે નિત્યાનંદ,
નિષ્કપટભાવે ભજન કરે દ્રઢ, પામે પદ ગોવિંદ. ૧૧૦૫

મતલબ કે, ધર્મના નિર્ણયમાં ઘુંચવે પડેલા કવિને, એકવાર ડભોઇ પધારેલા ગોસ્વામી મ્હારાજે, **મૂળ વૃજભાષામાં** લખાયેલા એક લાખ પદબંધ **"સંવત્સરલીલા" નામનો ગ્રંથ,** કથા કરી સંભળાવ્યો. ને કહ્યું કે, **એનું ગુજરાતી કરો, તો કેવું સારૂં? કવિયે હા પાડી.** માહારાજશ્રીના ડભોઇથી વિદાય થયા પછી, સંવત ૧૮૮૦ માં, ૧૧૧૭ કડીઓનું આ મ્હોટું કાવ્ય તૈયાર કરી, તેનું નામ "સારાવલિ" રાખ્યું. એક લાખ પદનું રહસ્ય, માત્ર ૧૧૧૭ ગુજરાતી કડીઓમાં ઉતારવાનું કામ સ્હેલું નથી-એ વિચારથી કવિ કેહે છે કેઃ—

આજ્ઞા અનુસારે આજ્ઞા પાળી, ગ્રંથ કર્યો અશેષ*
સ્વકૃતિ સારી, બંધન નહીં કૈં, ખંચાઉં નહિ લેશ. ૧૧૧૧

જ્યાં ત્યાં હરિએ પાર ઉતાર્યો, વલ્લભેશ વિઠ્ઠલેશ,
હરિજન હરિગુણ ગાઓ પ્રીતે, તજિ તનમનથી દ્વેશ. ૧૧૧૨

આમ, હરિ અને ગુરૂની કૃપાથી પુરા કરેલા મહત્કાર્યનું મંગળાચરણ,-કવિ "કલ્પદ્રુમ" રાગની બે ટૂંકોમાં કરે છે. તે વાંચતાં "**मूकं करोति वाचालं...**" એ શ્લોક યાદ આવે છે. **પછી કાફી રાગમાં, કાવ્યની વાસ્તવિક શરૂઆત થાય છે.** અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પરમાત્માની સ્વેચ્છા દ્વારા નવેખંડ પૃથ્વી, પંચતત્વ, સપ્તપાતાળ, ગૃહમંડળ, ઇંદ્રાદિ દેવોને સોંપેલા વહિવટ વીગેરેની વાત આવે છે. તથા ૨૪ અવતાર, ધ્રુવાખ્યાન અને ઋષભદેવની કથા, તે પછી કડી ૧૦૧ થી ૧૩૫ સુધી પ્રલ્હાદ આખ્યાન, ૧૪૦ થી ૩૧૬ સુધી રામાયણમાંનું **રામચરિત્ર,** ૩૨૯ થી ૩૪૫ સુધી વામન અવતારની કથા, અને ૩૬૪ થી ૧૦૯૦ સુધીમાં **કૃષ્ણાવતારની ભાતભાતની લીલાઓનું** ગાંન-એ આ મહત્કાવ્યની સુખતેસર હકિકત **છે.** કૃષ્ણચરિત્રમાં શ્રૃંગારરસ ઝમાવી, કવિની કલમને દિપાવવા, વજલીલા વર્ણન, રાધાનાં રિસામણાં મનામણાં, કુંજની શોભાનું વર્ણન, ઇત્યાદિ પ્રસંગોની શેળભેળ, મન હર પ્રકારે ગુંથેલી નજરે પડે છે. કવિ કેહે છે કેઃ—

---

*મૂળગ્રંથમાંથી લેવાનું કશું બાકી રાખ્યા વગર.

— —

સવૈયા એકત્રિસાની રાહ.

સુસ્તિ જેહ થઈ છે ધરમની, તેથી હરિઅવતાર,
શ્રીનારાયણ પ્રગટ્યા જ્યારે, મટી ગયો ભૂભાર. ૧
પ્રલ્હાદે હરિચરણ શીશ ધરી, સ્તુતિ કરી અપાર,
જયજય જય જગદીશ જગતગુરુ, અધમ-પ્રાણ આધાર. ૨
તમો આદિ અખંડ અનૂપમ, અશરણ શરણ સુરાર,
દેવ દેવ પરબ્રહ્મ પરિપૂરણ, ભક્તહેતુ અવતાર. ૧૨૫
અતળ વિતળ સુતળ તળાતળ, અને મહાતળ જાંણ,
પાતાળ ને રસાતળ મળી, સાતે ભુવન પ્રમાંણ. ૩૧
જ્યાં જ્યાં ભીડ પડે ભક્તોને, ત્યાં ત્યાં કરતા સ્હાય,
સ્તુતી કરી મન હર્ષ વધાર્યો, લળિ લળિ લાગ્યો પાય. ૧૩૦
દયો દરિયાનું બુંદ કેહેવાયે, કવિ વરણુન શું કરશે?
રઘુનાયકનું ચરિત્ર કેહેતાં, જ્યાં સરસ્વતિ મન ડરશે. ૩૦૫
વ્યાસરૂપ લૈ વેદ વિસ્તાર્યા, કર્યા પ્રગટ પૂરાંણ,
નાંનાં વાક્યે ધર્મજ સ્થાપ્યો, તિમિરહરણ ભુમિભાંણ. ૩૧૮
ગજ ગ્રાહ લઢ્યા જળમાં અતિ, હરિસ્મરણ એકે કીધું,
ગરૂડે ચઢિ ગોવિંદ પધાર્યા, જઇ ભક્તને સુખ દીધૂં. ૩૨૮
બ્રહ્મચર્યના સ્થાપન કારણ, ધર્યો પ્રભૂ અવતાર,
જ્યાં ત્યાં, સુનિવર નિજ મર્યાદા, સ્થાપી અધિક અપાર. ૩૨૭
વામનરૂપ બ્રહ્મ હરિ પ્રગટ્યા, જેનો જશ જગ ગાય,
શેષ સહસ્ત્રમુખ રટે નિરંતર, પાર સુરીનરથી ન પમાય. ૩૪૫
દંડ કમંડલુ હાથ વિરાજે, ઓઢિ લિધી મૃગછાલા,
ધરિ બટુકરૂપ ચાલ્યા વામનજી, અંબુજ નયન વિશાલા. ૩૩૩
ધર્મસેતુ થૈ ધર્મ વધાર્યો, ભુમિતું ધારણ કીધું,
શેષરૂપ થૈ ધરા શીર લૈ, સર્વ જગત સુખ દીધું. ૩૪૯
અંતરયામી પાલનકારણ, નિજ સુધર્મ ધરિ રૂપ,
અન્નદાન દૈ સહુ જગ પોષે, કરે કાજ સુરભૂપ. ૩૫૦
એવા અનેક અવતાર કૃષ્નના, કો કરી શકે વખાંણ,
દયાપ્રિતમે વર્ણવ્યા તે તે, જે જે વ્યાસે કથ્યા પુરાંણ. ૩૫૩

એમ સ્તુતિ કરી, સપ્ત પાતાળ, રામકથા, વામનઅવતાર ઇત્યાદિ વાર્તા
, હવે કૃષ્નાવતારની કથા કહેલે છે કેઃ—

નિત્ય અખંડ અનૂપ અનાગત, અવિગત અનઘ અનંત,
જેનું આદી કોઇ ન જાંણે, કોઈ ન જાંણે અંત. ૩૬૧
એક દિવસ વ્રજપતિની પાસે, રમતા'તા વ્રજબાળ,
માટી ખાઈ વદન દેખાડ્યુ, ચંચળ મને વિશાળ. ૪૪૫
હૃદય જ્ઞાન ઉપજ્યું તવ યશોમતિ, પૂરણ બ્રહ્મ વિશેખ્યા,
હરિ માયાયે ભૂલ્યા સર્વે, વળી પુત્ર કરિ લેખ્યા. ૪૪૭
યમુના ઉત્તર વૃંદાવનમાં, આવ્યા સુખદ્રુમ રાજે,
ગોવરધન વૃંદાવન યમુના, સઘનકુંજ અતિ છાજે. ૪૬૨
ક્રીડા કરતા વૃંદાવન, જોતા વન ઉપવંન,
ગોવરધન પર વેંણુ વગાડે, મોદ ભર્યા મોહંન. ૪૭૨
કાલિનાગ નાથી હરિ લાવ્યા, મુરલી ગોપ જિવાડ્યા,
કનક કમળ યમુનાનાં લેઇ, મથુરામા દેખાડ્યાં. ૪૭૩
વેણુ વગાડી બોલાવી બહુ, કાળિ કાબરી ધેનુ,
બરહાપિડ, દામ, ગુંજામણિ, અદભુત રૂપ શું તેનું! ૪૭૫
પ્રાતઃકાળે સ્નાનને કારણ, યમુના ગોપિ સિધારી,
લેઇ ચીર કદંબે ચઢિયા, વિનવે છે વ્રજનારી. ૪૭૬
વેણુ વગાડી રાસ વન કીધો, અતિ આનંદ દર્શાવ્યો,
લીલા કથત સહસ્રમુખ હાર્યો, અજથી પાર ન કહાવ્યો. ૫૭૩
માર્યાં દુષ્ટ ઘણા ભૂમી પર, કર્યો ધર્મ વિસ્તાર,
વસુધા ભાર ઉતારવા લીધો, યદુકુળમાં અવતાર. ૫૮૭

આગળ ચાલતાં કવિ કેહે છે કે-પૃથ્વી ઉપર, યદુકુળમાં હરિએ અવતાર લીધો છે—

એ સુંણીં નારદ અચરજ પાંમ્યા, બ્રહ્મલોકથી ધાયા,
કૃષ્ણચંદ્રના ચરણસ્પર્શ કરી, વિણા ધરી ગુણ ગાયા. ૬૫૯
નવ ગુણ, નવલ રૂપ પુરૂષોત્તમ, જય જદુકુલ અવતાર,
જયજય જય, વૈકુંઠ દયાનિધિ, કમળનયન સુખસાર. ૬૬૨
જ્યાં ત્યાં જોયા તમે પરિપૂરણ, આદિ અંત અખંડ,
લીલા પ્રગટ દેવ પુરૂષોતમ, વ્યાપક કોટિ બ્રહ્માંડ. ૬૮૩
તવ ચરણકમળનો મહિમા, જાંણે છે ત્રિપુરારિ,
પ્રગટ ગંગા પાવન ચર્ણે ઉપજી, રહ્યા તેહ શિર ધારી. ૬૮૫
મુનિ ગૌતમ ઘરણી જાંણે છે, નાવક શવરિ જાંણ.
ઉદ્ધવ, વિદુર, યુધિષ્ટિર, અર્જુન, અને ભિષ્મ સુજાત.—

હનુમાન ને ભક્ત વિભીષણ, ચરણકમળ રજ માગી,
જો કૃપા કરી કરૂણાનિધિએ, તો માગી અનુરાગી. ૬૮૭
હરિનાં દર્શન કરિ સુખ પાંમ્યા, પૂજા બહુવિધ કીધી,
અતિ આનંદ પામ્યા તન મનમાં, આશિષ બહુવિધ દીધી.

પછી મુચકુન્દ રાજાને હરિદર્શન થયાની વાત સંભારી કવિ કહે છે કેઃ-

એવામાં હરિ પોતે આવ્યા, દર્શન દીધું ભૂપ,
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ચતુર્ભુજ, સુંદરશ્યામ સ્વરૂપ. ૬૦૭
આદિ સનાતન એક અનૂપમ, અવિગતિ અલ્પ અહાર,
ૐકારાદી વેદ અસુરહન્ત, નિરગુણ સગુણ અપાર. ૭૭૩
×ચતુરાનન, ×પંચાનન, ને પુનિ, ×ષટ આનન સમ જાંણ,
×સહસ્ત્રાનન, ×બહુ આનન ગાતાં, પાર ન પામે વખાંણ. ૭૭૪

પછી, ગોપિઓને સ્મરણમાં લાવી, શ્રીકૃષ્ણ, વાત કરતાં, ઉદ્ધવને કહે છે કેઃ-

વેગે જાઓ વ્રજમાં આજે, આજ્ઞા મ્હારી માંની,
ચરણ રેણુ શિર ધરી ગોપિની, જમો જ્ઞાનની વાંની. ૫૪૮
ગોપીને વિનવીને કેહેજો-નિત્યપ્રતિ **મનશુદ્ધિ કરજો,**
વિરહ વ્યથા વાધે જવ તનમાં, તવ ચતુર્ભુજ ચિત ધરજો. ૫૪૯
રત્નજડિત પર્યંક દ્વારિકાં, જો પોઢૂં સુખધામ,
તોપણ એમનું ધ્યાન કરતાં, વીતે છે સહુ યામ. ૭૨૭

પછી શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા લઈ, ઉદ્ધવ, જ્યાં ગોપિઓ રમણ-ભ્રમણ-કરે છે, તે સ્થળે આવે છે. અને જે આનંદલીલા જુએ છે, તે વર્ણવતાં કવિ ગાય છે કેઃ—

ગોવરધનના શિખર સુભગપર, ફૂલ્યાં કુસુમ પલાશ;
સહજ સુરત સુખ દે સંયોગિને, વિરહીને તે કરે ઉદાશ ૧૦૪૩
પુષ્પ પરાગ પરસે મધુકર ગણ, મત્ત કરે ગુંજાર;
જાણે કામિજન દેખી યુવતિ, વિષયાસક્ત અપાર. ૧૦૪૪
એવે મધુપ એક ત્યાં જોયો, ચરણમાહિ લપટાયો;
તેને જોઇ ઉદ્ધવની સાથે, બોલે બાળા-"વાહયો! ૬૬૫
રે રે મધુપ! દીનના બંધુ, ચરણસ્પર્શ તુજ કરતાં;
પ્રિયા અંક કુંકુંમ કર રાતા, હરે કાં ન અનુસરતાં." ૫૬૬

× બ્રહ્મા, શિવ, કાર્તિકસ્વામી, શેષ, અને જગત સમસ્ત.

વિપિન વિપિન વિલોકિ વિવિધ વન, મંડિત કુસુમિત કુંજ;
જાણે હેમ મંડપિકા સુખ રિતિ, કલ્પતા રસપુંજ. ૧૦૪૫
ઉત સ્યામ, ઇત સખા–મંડલિ, ઉત હરિ, ઇતિ વ્રજનાર;
જાણે તામરસ પારસ ખેલે, મળિ મધુકર ગુંજાર. ૧૦૪૫
સારંગ ઊપર સારંગ રાજિત, સારંગ શબ્દ સુણાવે;
સારંગ જોઇ સુણે મૃગનેંણી, સારંગ સુખ દર્શાવે. ૯૪૪
નૂપુર રંજિત કિંકણિની ધ્રુનિ, સુણે મધુર કિલકાર;
મદનસિંધુ મધુમત્ત મધુપ ગણ, કુલે કરે ગુંજાર. ૯૯૨
લલિતા લલિત બજાવિ રિઝાવે, મધુર વેંણુ નવીને,
જાણિ પ્રભાત રાગ પંચમ પટ, માલકૌંસ રસ ભીને. ૧૦૧૨

કડી ૧૦૧૨ માં, એ રીતે મુખ્ય રાગ રાગણી ગણાવીને, પછી કવિ હર્ષમાં આવી જઇ ગાય છે કે—

જયજયકાર થયો સુરગણમાં, દેવદુંદુભી વાજે,
સ્તુતી કરે પૂજા બહુ દ્વિજ અતિ, આનંદ અતિશે રાજે. ૮૩૪

અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને ઉદ્ધવ કહે છે કેઃ—

મ્હને ખોળતાં ખટ માસ વીતિયા, ત્હોય ન આવ્યો અંત,
વ્રજવનિતાના નયનપ્રાણમાં, તમે હરિ વસ્યા અનંત. ૫૮૧
ક્ષણું નહીં દુર સ્યામ ગોપિથી, એ નિશ્ચય મ્હેં કીધો,
તમારૂં રૂપ દેખી ગોકુળમાં, આનંદનો રસ પીધો. ૫૮૨

એ હરિનાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થયેલા કવિ લલકારે છે કેઃ—

પરમકૃપાળ દયાળ દેવકીનંદન પાવન નામ,
દીધી મુક્તિ દયા કરીને, પરમ પોતાનું ધામ. ૭૫૭
શોભા અમિત અપાર અખંડિત, આપ આતમારામ,
પૂરણબ્રહ્મ પ્રગટ પુરૂષોત્તમ, સહુ વિધિ પૂરણકામ. ૯૯૨
ધન્ય ધન્ય પ્રભુની પ્રભુતાઇ, હૂંથી વરણિ ન જાય,
શેષ સહસ્ત્રમુખ પાર ન પામે, નિગમ નેતિ કહિ ગાય. ૭૧૯
ભલૂં થયૂં હરિદર્શન પામ્યો, તનનો તાપ મટાડ્યો,
દુર્બળ વિપ્ર દરિદ્ર સુદામા, અતિશય સૂખ પમાડ્યો. ૮૧૮
ગુરૂપ્રસાદ હવૂં એ દર્શન, ૬૭ વરસ પ્રવીણ,
શિવવિધાન તપ કર્યું બહૂ દિન, પાર ન પામ્યા પીન. ૧૦૦

૭ વૃજવિલાસામૃત.

'સારાવલિ' પછી, ૫૯ વરસની ઉમ્મરે, કવિયે-વૃજવિલાસામૃત-નામનું હિંદી-કાવ્ય લખ્યું કહેવાય છે. એ હજી અપ્રસિદ્ધ છે. તેથી એનો અભિપ્રાય કે ખ્યાલ આપી શકાય, તેમ નથી.

૮ રસિક વલ્લભ.

પછી ૬૧ વરસની વયે, વૈષ્ણવમાર્ગને પુષ્ટિ આપવા, કવિ "રસિક-વલ્લભ" નામનું ૧૦૮ પદનું ધર્મિષ્ટ કાવ્ય લખેછે. વાંચનારને તેમા કદાચ દુરાગ્રહ નજરે પડશે, પણ તેથી કાવ્યની ખુબી કમી થઇ જતી નથી. આ કાવ્યના કેટલાક વિચારની પુનરૂક્તિ-"ભક્તિપોશણ," રસિકરંજન જેવાં કાવ્યોમાં થયેલી નજરે પડશે. પણ એ દેશ-અવસ્થા, અને અમુક વિચારોને કવિએ આપેલું મહત્વ-એ બે વાતો લક્ષમાં લેતાં ક્ષંતવ્ય લાગે છે. આ કાવ્ય, મુંબઇ સરકારે, સને ૧૯૦૨ ની M. A. ની પરિક્ષામાં ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસકોને વાંચવા મંજુર કર્યું હતું. એજ તેની ઉત્તમતા સિદ્ધ કરી આપેછે. આ કાવ્ય લખવા માટે કવિયે ઘણા ધર્મપુસ્તકો, વૈષ્ણવમાર્ગી તેમજ અન્ય મતનાં જોયાં હશે, એમાં શક નથી. ગુરૂ-શિષ્યના સંવાદ રૂપે આ કાવ્યનો પ્રથમ પડદો ઉપકાય છે. વેદાંતમતનું ખંડન કરવા, કવિએ ઘણો શ્રમ લીધેલો લાગે છે. પણ ધર્મનો વિષય, દેવવાર્તાની સંકળના, અને કવિની મોહભરી વાણીથી વાંચક વર્ગનાં ભાવિક હૃદય ઇશ્વર-ભક્તિ તથા સદાચાર તરફ દોરાઇ આત્માનું કલ્યાણ સાધી શકે-એ લાભ ઓછો નથી. માબાપ મરી ગયા પછી, ન્હાંની ઉમ્મરે છુટા પડી, પગે ચાલી, સંકટ વેઠી, પહેલી જાત્રાએ કવિ જાય છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં, આ કાવ્યમાં કવિશ્રી એક સ્થળે ગાયછે કેઃ—

"દયાપ્રિતમ, દાસ નહી સગ જે, સિદ્ધાંત સમજું સત્ય;
એવી દશામાં તીર્થ કરવા, ગયો કાચી મત્ય.
એમ ભમ્યો હું દ્વાદશ વર્ષ જી."

આ દશામાં જાત્રાએ જતાં, કવિને પેલા પેટલાદવાસી પ્રખ્યાત ઇચ્છા-રામ ભટજી માહારાજનો સમાગમ થાયછે. તેને સંબોધીને કહે છે કેઃ—

ચરણે પડતા માત્રમાં કહે, નિર્ભય રહે હે બાળ!
બગડી સહુ સુધારશે, ગોવિંદ શ્રી ગોપાળ.
વ્રજયાત્રા કરિ આવ્ય તું, બ્રહ્મસબંધ તુજને થાશે,
મ્હેં કહ્યું-નથિ દ્રવ્ય તેટલું, શી પેર મ્હારી થાશે'

કૃપાકટાક્ષે અવલોકી, દીધી પ્રસાદી વસ્ત,
તેણે કરી મ્હેં કરી યાત્રા, ખર્ગે ન થાય તે અસ્ત.
મંત્ર સ્મરીને ડબ્બી ભરી, કહિ "અમુલ્ય"-આપી તે ખરી,
સર્વ ધામની યાત્રા કરી; મહદ્ પાસે આવ્યો ફરી.
ડબ્બી ખોલી પાસ ધરી, બચત મુદ્રા અર્પણ કરી,

વિગેરે કહી, કવિ પદ ૩ થી ૯ સુધીમાં, પોતે કરેલી તિર્થયાત્રાનું વર્ણન કરે છે. જુઓ આ પુસ્તકનું પાનું ૧૫ થી ૧૯ સુધી. તે પછી, શિષ્યના પ્રશ્નથી, ગુરૂ તેને એકેશ્વરવાદનું ભાન કરાવતાં કેહેછે કે:—

જેની ન કોઇ બરાબરી, તો અધિક ક્યાંથી હોય?
જન દયા પ્રિતમ તેજ, પરમેશ્વર ન-બીજો કોય.
હાલે ન દળ ઓછું અધિક તો, બીજું કંઇ કયમ થાય?
છે વાયુ બળિયો અતિ ઘણો, પણ રૂચિ પ્રમાણે વાય.
જઠરાગ્નિ બાળે આહાર માત્ર, ન દહે કયમ પળ ચર્મ?
પણ થરથરે તે થકી બાકી, સહુ દહયાનો ધર્મ.
જળ અડયે અગ્નિ ના બચે, છે સદા સઘળે રીત;
દધિ દુ:ખદ વડવાનળ ન બુઝવી, શકે-એ પ્રભુ ભીત.
જે સમય ઘન-વૃષ્ટિ જયહા, જેટલી હરિ રૂચિ હોય;
તે પ્રમાણે સુરપતિ કરે, ન કરે તદા જન રોય.
સહુ જગતને ભય કાળનો, કાળને ભય ભગવંત;
જન દયાપ્રીતમ એક નિર્ભય, વળી બીજા સંત.

આ બધું તો ઠીક. પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, કવિ આમ કહીને પાછા ૩૦ મા પદમાં સાકારમત તરફ વળી જતા નજરે પડે છે! એક શાલિગ્રામમાંથી રાધારમણની ઉત્પત્તિનો દ્વૈતભાવ સમજાવવાનો તર્ક લઢાવે છે. પરંતુ શિષ્યનું શંકાશિલ હૃદય, તેથી શાંત થતું નથી. આગળ ચાલતા, જિવશિવની એકતાના, સંબંધે પદ ૩૯ માં, કવિ કાશિયાત્રાનો પોતાનો એક પ્રસંગ યાદ લાવીને કેહે છે કે:—

હું રહ્યો કાશી, ત્યાં થયો સન્યાસિ કેરો સંગ,
તે માયાવાદી હતો તેથી, ચઢયો એવો રંગ.
મ્હને કહ્યું-તું એક બ્રહ્મ નિત્યે પોતાને કરિ જોતી,
નથિ ભેદ તુજ મુજ આપણે ન્યુનાધિક સહુ તે ખોતી.
છે સત્યજ્ઞાન અભેદ સહુ, ભેદનું-મિથ્યા જાણ,
નિજ રૂપમય સમજી સકળ તૂં, અભયતા ઉર આંણ.

બહુ કાળ તેવો બોધ સુણિ, નવ રહ્યો સત્ય વિવેક,

તે માટે કહ્યું-"ગુરૂ! દયાપ્રિતમ"-બ્રહ્મ જિવ તો એક.

પછી, ગુરૂ ૪૨ મા પદ વડે, અદ્વૈતવાદનું ખંડન કરે છે; ને ૪૭ મા પદ વડે શિષ્યને કૃષ્ણભક્તિ તરફ વાળે છે. વળી ૫૩ મા પદ દ્વારા, જ્ઞાનમાર્ગને ભક્તિમાર્ગથી નીચે ઉતારી પાડી, ૫૭ મા પદ વડે, દશધા ભક્તિ સમઝાવે છે; અને પરમ સુંદર શબ્દોમાં, ૬૧-૬૨ મા પદ વડે, કવિની કલમને શોભે તેવી રીતે, ગુરૂ, શિષ્યને, કૃષ્ણસ્વરૂપની મોહની લગાડે છે ને તે પછી કેહે છે કેઃ—

એ રૂપનું ચિંતન કરે (તો) ઉર વસે એજ સ્વરૂપ,

જન દયા પ્રિતમ શ્રી પુરૂષોત્તમ, અખિલ વૃજના ભૂપ.

વળી કેહેછે કે-"સદા કરે ચિંતન પ્રભુ કેરૂં જી, તે જન દામોદરનું દેહેરૂં જી"-(પદ ૬૩) ઈંગ્રેજ ઇશ્વરભક્તો પણ એમ જ કેહેછે કે-A divine being is the walking temple of God. આગળ ચાલતાં, કવિ મનને સમઝાવેછે કેઃ—

"દયા! પ્રભુમય જગત, સહુ સંતોશ-અર્ચન જાણ..."

ગુરૂ વશિષ્ટ પણ એવો જ અભિપ્રાય આપે છે કેઃ—

येन केना प्यु पायेन, यस्य कस्याऽपि देहिनः ।

संतोषं जनये त्माज्ञ स्तद्देवेश्वर पूजनम् ॥

પછી ૬૭-૬૮ મા પદમાં ગુરૂ, પ્રેમભક્તિ મહાત્મ્ય, અને ૭૨ મા પદમાં સત્સંગ લાભની સમઝણ પાડે છે. ત્યાં વળિ શિષ્યને સંદેહ થાય છે કે, સત્સંગ કર્યા છતાંએ, કેટલાકને તેનો રંગ લાગતો નથી. તેનું શું કારણ? ગુરૂ કહે છેઃ—જ્યમ ચિત્રકેરા ચંદ્રથી, નવ ટળે તન પરિતાપ,

ત્યમ ગગન શશિથી પણ ન ઉભરે, ચિત્ર ઉદધિ આપ.

જિજ્ઞાસુ ઉપદેષ્ટા ઉભય, હોય ઉચિત, ટળે ભવરોગ,

જન દયા પ્રીતમ કૃષ્ણકરૂણા, તવ મળે એ યોગ. —પદ ૭૩ મું—

કથા કેહેનાર અને સાંભળનાર તો બહુએ નજરે પડે છે. પણ પરિક્ષિત અને શુકદેવ જેવા ઉત્તમ શ્રોતા વક્તા ભાગ્યે જ મળે. માટે

"હરિજન પાસે નિત્ય વસવું જી, દુષ્ટસંગથી દૂર ખસવું જી" -પદ ૭૪-

વળી દુષ્ટસંગ પેહેલો પરનારી જી, નિજની પણ બહુ પ્રિય નહીં સારી જી;

કામ, દામ, બે માયા ધામ જી, સદા અવિદ્યા ત્યાં વિશ્રામ જી..."

એવી સલ્હા આપી, ભજનમા અંતરાય નાખનારા પંદર પ્રકારના-નડતરમાંથી-"સ્ત્રી" અને "ધન" ઉપર-ખાસ ભાર મુકીને, કવિ બે પદો લખી કાઢે છે. અને-જ્યારે આપણે-

"શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર વિના ન કોઇની, ભક્તિ નહિં કોઈ તૃષ્ણ,
એહેજે શિવાલય માર્ગ દીઠું, કરવા જય શ્રીકૃષ્ણ."

એમ આ કવિને પદ ૧૯ માં કેહેતા સાંભળીએ છીયે, ત્યારે તો, આ તેમની ધર્મઘેલછા-ટેકભક્તિ-સાત ગઝના નમસ્કાર કરવા જેવીજ લાગે છે. પણ સર્વ ધર્મચુસ્તો એવાજ હોય છે. ત્યાં બાપડા દયારામનો શો દોશ કાઢીએ?

આગળ ચાલતાં આ કવિ, પોતાના ઇષ્ટદેવના નિવાસસ્થાનની વાત લલકારે છે કે:—જેથકી શ્રેષ્ટ ન કશું વ્યાપક, વૈકુંઠ વેષ્ટિત લોક,

જ્યાં થકી પુનરાવૃત્તિ નહિં, જ્યાં સ્વપ્નમાં નહિં શોક.—પદ ૮૧—

આ વાંચતાં ગીતાના ૧૫ મા અધ્યાયનો છઠ્ઠો શ્લોક યાદ આવે છે. એ નિત્ય નિવાસ-સ્થાનનું સૌંદર્ય ગાતાં, કવિશ્રી ૮૨ મા પદમાં, સુલલિત શબ્દોમાં ગાય છે કે:—

(ઢાળ)-કરે ગાન મધુકર મનોહર, મનમત્ત મદ મકરંદ,
ત્યાં+ ત્રિવિધ પવન વહે સુખદ, [1]શીતળ, [2]સુગંધી, [3]મંદ.
†કંચન લતા, મલ્લિકા, માલતી, કેતકી રહી ફુલી,
ચંપક બકુલ કલ્હાર પ્રફુલ્લિત, કલ્લરી રહી ઝૂલી.
મણિરત્નમય ગિરિરાજશ્રી, શ્રીનાથ મન લોભાય,
અવ્યક્ત મધુર સુશબ્દ *દ્વિજગણ, શોભા કહિ નવ જાય.
શતપત્ર લોચન સુંદરી, શ્યામાતણાં બહુ વૃંદ,
તે મધ્ય વિલસે લાલ નટવર, રસિકમણિ ગોવિંદ.

સમર્થ કવિની કલ્પના આવી, હદપાર સુંદર કેમ ન હોય? પણ શિષ્યને, કવિની સુંદર શબ્દે શણગારેલી મનહર વાતથી, અદ્વિતિય ભાવ દ્રઢ થવાને બદલે, દ્વિતિયભાવની મુંઝવણ વધી પડે છે. એમ જોઇ, તે દૂર કરવા, ગુરુ કહે છે કે:—

શ્રીકૃષ્ણ રાધા નામ બે, વસ્તુતા જોતાં એક,
જયમ અગ્નિ જ્વાળા-ચંદ્ર કૌમુદિ-સિંધુ ને વળિ છોળ;
કેહેતાં ભિન્ન, અભિન્ન બંધે, વસ્તુ એકજ ખોળ. —પદ ૮૬—

+ ત્રિવિધ પવન=શીતળ, મંદ અને સુગંધી એમ ત્રણ પ્રકારનો સુખકર પવન.
† કંચનલતા=સોનાના જેવા પીળા રંગના વેલા
* બે પાંખવાળા પક્ષિઓના મધુર કિલકાર.

આ વાતને-૮૭ મા પદમાં, કવિ વધારે સ્પષ્ટ કરી બતાવે છે કેઃ—

એક ચણો જ્યમ દ્વિદળ મળીને જી, સ્વતઃ સિદ્ધજ બે રહ્યા હળિમળીને જી,
સત્ય ચણો જ્યમ ભાસે એક જી, દ્વિદળાંતરમાં વિરલ વિવેક જી;
ત્યમ અક્ષરવેષ્ટિત* જુગ રૂપ જી, અનુભવી જાણે વાત અનૂપ જી,
એક રૂપથી રમણ ન થાય જી, તેથી સમ ઇચ્છયું વ્રજરાય જી.

આ પછી, પદ-૮૮ થી ૯૫ સુધીમાં યમુના, ગોપી, તિલક, પ્રસાદ, ચરણામૃત, નૈવેદ્ય, ગોપીચંદન ઇત્યાદીના માહાત્મ્યની વાત આવે છે. પછી દીવાથી અંધકારનો નાશ થાય છે, અને લાહ્ય પણ લગાડી શકાય છે; તેમ છતાં દીવો તો, એ બે સદ્-અસદ્ પરિણામથી નિર્લેપજ રહે છે; તેમ, **ઇશ્વર ઇચ્છાએ સહુ થયે જાય છે,** એ વાત ખરી, પણ નીમીત્ત તો કોઇ બીજુંજ બને છે; ને ઇશ્વર સારામાઠા પરિણામથી અલગ રેહે છે-એમ સમઝાવી, પદ ૯૮ માં, કવિ કેહે છે કેઃ—

(ઢાળ) જ્યમ જે સમય જેટલું જેને, લખ્યું નંદકુમાર,
ત્યમ તે સમય તેટલું તેને, પ્રાપ્ત હોય નિરધાર.
દુઃખ મૃત્યુ કો માગે નહી પણ, સહજે સઘળ આવે,
તે રીત રૂખ સમઝ લહે, સર્વને સમઝણ નાવે.
કર્માદિક બળ ત્યાંલગિ ખરૂં, જ્યાંલગી હરિ મન નાંણે,
નહિંતો કહે, ઇશ્વરકૃપા-કર, વેદ શીદ વખાંણે?
સહુ તજી હરિશરણે પડયા. તેનું સર્વ નિજ ઇચ્છાય,
ત્યમ નહીં જગતના જીવને, કર્માદિવશ કેહેવાય.
સુખ દુઃખ હાંની લાભાદિક, સહુ વણ કર્યે પણ થાય,
તું ચિંતા તજી ચાનક ધરી, ભજ દયાપ્રિતમ વ્રજરાય.

આ સાંભળી શિષ્ય ગુરૂને પુછે છે કે, જે થવાનું તે થાય છે, ને થશેજ. તોપછી ભજન કરવાની ચિંતા પણ શાંને રાખવી જોઇએ. તે પણ **થવાનું લખ્યું હશે તો થશેજ.** ગુરૂ કહે-ના. **ભજનને માટે એમ નથી.** તેતો, જાતે કર્યા વિના થાય નહીં. પછી પદ ૯૯ થી ૧૦૩ સુધીમાં, હરિની કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથા કર્તુમ્ શક્તિ, દાખલા આપી સમઝાવે છે. અને ૧૦૪ મા પદમાં, વૈષ્ણવે ઉપાસના વ્રતાદિ કેવી રીતે કરવાં, તે વાત કહી, હરિકૃત દોશ વિષેની સમઝણ આપે છે; અને પદ ૧૦૫ માં કહે છે કેઃ—

ન્યૂનતા વણ નવ દિનતા, દીનતા વિણ ન કૃપાય,
ન્યૂનતા ન હોય મુજ દાસમાં, તેનો કરવો કાંઇ ઉપાય.

---

* જુગ=બે.

૧૫—શ્રીકૃષ્નના ધ્યાનનું ધોળ-રાગ ઢાળ—

પ્રથમ પ્રભાતે શ્રીકૃષ્નનું સમરણ કરિયે રે,
વૃજની લીલા સઘળી, હરિની સંગે ધ્યાંને ધરિએ રે. ૧
સર્વે વિસ્તારીને કેહેતાં ગીત વાધી જાય રે,
માટે દાસ દયો કાંઇ એક હરિના ગુંણ ગાય રે. ૧૨

૧૬—શ્રીકૃષ્નનામ ચિંતામણિ—

આ ન્હાંના કાવ્યમાં નામ પ્રમાણે કેવળ કૃષ્નનાં તથા વલ્લભકુળનાં અનેક નામોનું કવિએ રટણ કરેલું છે. તે ઉપરાંત આ પ્રબંધમાં ખાસ નોંધ લેવા જેવું નજરે પડતું નથી.

૧૭—શ્રી ભગવન્નામાવળિ.

આ પ્રબંધમાંથી રાગતાલ તુટયા વગર ટુંકો નમુનો રજુ થઈ શકે તેમ નથી. ભગવન્નામોચ્ચારથી પાવન થવા ઇચ્છનારે દ. કા. સં. પાનું-૧૭૨ મું વાંચી જોવું.

૧૮—શ્રીકૃષ્ન અષ્ટોત્તરશત નામ ચિંતામણિ-ભુજંગપ્રયાત છંદનો રાગ.

નમો દેવ દેવેશ ગોવિંદ વિશ્નુ, નમો યજ્ઞ યોગેશ ગોપાલ જિશ્નું. ૧૨
નમો સર્વસાક્ષી નમો સર્વકર્તા, નમો સર્વ ભર્તા નમો સર્વ હર્તા. ૨૨
નમો બાલમૂકુન્દ પદ્માવિલાસી, નમો યાદવાધીશ વૈકુંઠવાસી. ૨૩
ઇતિ નામ શ્રીકૃષ્ન આનંદકારી, મનોકામના સર્વ દાતા, દુઃખારિ. ૨૯
મહા પાપસંતાપ કૃતભૂત ભસ્મી. સદાકાળ ગાજો સહુ જસ્મિ તસ્મિ. ૩૦

૧૯—"શ્રીકૃષ્નજન્મ" નો ગરબો ૫૬ કડીઓનો છે. ખાસ નથી.

૨૦—"કુંવરબાઇનું મામેરૂં" રાગ ધોળમાં કવિએ લખ્યું છે.

નરસિંહ મ્હેતાની દિકરીની આ કથા સુવિદિત છે. તેથી ખાસ નોંધ લીધી નથી.

૨૧—પુષ્ટિપથ રહસ્ય.

આ કાવ્ય કવિએ ક્યારે ક્યાં લખ્યું, તે જાંણવામાં નથી. પાછી ઉમ્મરે લખ્યું હશે. ૨૦૦ કડીઓના આ ધર્મિષ્ટ કાવ્યમાં × ચિન્હવાળા વિચારો-ભક્તિ પોશણ, રસિક વલ્લભ, રસિક રંજન વિગેરેમાં પુનરૂક્તિ થયા જેવા લાગે છે. આ કાવ્ય સંબંધી વાત કરતાં કવિ કહે છે કેઃ-

મહા રસ-સાગર ગ્રંથ, સુ રચ્યો રસાવલિ છંદે,
સજ્જનનું મન સુંણી, ભરાશે પરમાનંદે.
આ પુષ્ટિપથ રહસ્ય ગ્રંથ શ્રવણ, વા ગાશે,
સકળ પાપ સંતાપ જશે, વાંછિત ફળ થાશે.

પછી ગુરૂમહાત્મ્ય વિષે બોલતાં કવિ કહે છે કે—(દુહા.)

*એક રૂપ ગોવિંદ ગુરૂ, પણ ગુરૂ અધિક પ્રતાપ,
પુનિત દર્શ ગોવિંદનું, શ્રી ગુરૂ દર્શ સપાપઃ
કાયિક વાચિક માનસિક, સાંસર્ગિક અકથિત પાપ,
ભસ્મિભૂત તત્કાળ છાક, વલ્લભ નામ પ્રતાપ.
જેનું ઉઘડે ભાગ્ય, તેહને નિશ્ચય આવે,
ઉરમાં આસુરિ ભાવ, હોય તો ભ્રાંત્યુપજાવે.

એમ કહી રસાવલિ-રોળા-કે કાવ્ય છંદમાં, કવિ, શ્રદ્ધા વિષે બોલતાં કહે છે કે:-શુદ્ધ દૈવિ જો હોય, સહજ મહા પ્રભુ રૂચિ આવે,

આસુરિ લખે પ્રતાપ, તદપિ તે શરણે નાવે,
પણ તે દ્રઢ વિશ્વાસ, આવવો ન મળે સેહેલો,
તે પામે.........જેણે, સત્સંગ કર્યો બહુ પેહેલો.

×એમ કહી અજગર, ચાતક, મુચુકંદ, જનમેજય-જેવાં દ્રષ્ટાંતો આપી કહેછે કે-

વિશ્વાસે કરીને વણ શ્રમ બહુ આહાર મળે છે,
નિશદિન ભટકે શ્વાન, ક્ષુધા નવ તદપિ ટળે છે.
×શ્રી ગિરિ-શિખર દ્રુમ, સદા હરાં હરિને વિશ્વાશે,
વૃક્ષ વાટિકા વણ સીંચ્યે, સૂકે નર આશે.
દ્રડ વિશ્વાસે "ગોછાળ" જપતાં-ગોપાળજ ફળિયા,
વિશ્વાસે જાપરો પ્હાંણ, પૂજ્યે પ્રભુ મળિયા.
સર્પ ડસ્યે નવ મરે, દેઢ તુલસી વિશ્વાસે,
અવિશ્વાસથી દૂર, પ્રભૂ વિશ્વાસે પાસે.

પછી વસ્તુ એક છતાં, નામ-સંજ્ઞાઓ (ઓળખવા માટે) જુદી જુદી છે, તેથી શું થયું-એમ સમઝાવવા કવિ કહે છે કે:-

હોળિ, નાગ પંચમી, દિવાળી જેમ એકવારી,
ત્યમ એ વસ્તુ એક, ‡નામત્રિ લેવાં ધારી.

---

* ગોવિંદનાં દર્શન તો માણસ પવિત્ર થાય ત્યારેજ તેને થઇ શકે છે. પણ ગુરૂનાં તો ભાવે કરીને શરણે આવે એટલે તે છેક પાપરહિત ન હોય, તોપણ તેને થઈ શકે છે. તેથી ગોવિંદ કરતાં ગુરૂ વધી જાય છે એમ કેહેવાનો ભાવાર્થ છે.

‡ નામત્રીઃ-(૧) શ્રી વલ્લભ, (૨) શ્રી વિઠ્ઠલ, અને (૩) શ્રીજી.

શ્રીજી લીલા સમગ્ર, લ્યો એ વિધિ નિરખી,
*ખેલવણાં બહુ ભાતિ, શર્કરા સઘળે સરખી.

એમ કહી કાવ્ય સમેટતાં, કવિ એક મુદ્દાની વાત કહે છે કેઃ-

નગર ગલીનું નીચ, નીર પણ મળ્યું ગંગને,
પછી તદ્રૂપ ન થાય, દોશ લાગે પ્રસંગને.
મ્હારૂં સૌ બળ શ્રીગુરૂ છે-દ્રઢ પકડ્યો ભરોંસો,
શ્રીજી તેના થૈ ચુક્યા, કિંચિત નહી સોંસો.
†પૃથક નામ આકાર, વસ્તુ તેની તે ભાળો,
સમઝી એમ મન માંહિ, દૈવિ! સૌ સંશય ટાળો.
જેવું હરિ ગુરૂ રૂપ, ત્યમજ વૈશ્નવનું જાંણો,
વણ શ્રમ મહા ફળ મળે, ઉભયથી, અધિક પ્રમાણો.

૨૨—કાળજ્ઞાન સારાંશ (રાગ-દોહા.)

દ્વિજનાગર સાઠોદરો, દયારામ હરિદાસ,
તેણે "કાળજ્ઞાન"-આ, કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨
કાળજ્ઞાન કથા ઘણી, તેમાંથી ગ્રહિ સાર,
કથન પ્રયોજન જેટલું, કીધું સરળ પ્રકાર. ૨
શંકરે ઉમિયાને કહ્યું, અર્ભકને મુનિ દત્ત,
તે પ્રમાણ ગ્રહિ મ્હેં કથ્યું, રખે લહો મમત્ય. ૩
અંતસમય કયમ સમઝિયે, કેટલું આળગુ મૃત્ય,
તે સંશય છેદન કરૂં, કહું સમઝાવી ગત્ય. ૭
ભરવું તો સમઝે સહુ, પણ ક્યારે?-નહિં ભાન,
એક દિવસ આડો રહે, ત્યાંજ લગી નહિં જ્ઞાન. ૭૧
જાંણ્યાથી ભય ઉપજે, ત્યારે હરિ સમરાય,
પ્રીત પ્રભૂ સાથે વધે, અવર અકારૂં થાય. ૭૨
જનમ્યું તેને મરણ તો, જ્યારે ત્યારે થાય,
પણ તેને ધન્ય જેહનો, હરિ ભજતાં દિન જાય. ૫

---

* ખેલવણાં બહુ ભાતી-ખાંડનાં રમકડાં ભાત ભાતનાં-ન્હાંનાં મ્હોટાં-હોય, પણ તે બધામાં મિઠાશ તો એક સરખીજ હોય, તેમ હરી-નામ અનેક છે, પણ તે બધામાં પ્રભુતા તો એક સરખીજ રહેલી છે. એમ કહેવાની મતલબ છે.

† પૃથક નામ આકાર-એ લીંટીમાં પણ, ઉપરની ટીકાના જેવોજ વિચાર ફરીથી બતાવેલો છે, કે સોનું એક, પણ તેના અલંકાર થયા, તેનાં નામ જુદાં. એ રીતે.

દુર્લભ મનુષ્યદેહ છે, આવે કોઇક વાર,
તે પામ્યાનો લાભ એ, ભજવા નંદકુમાર. ૪

આ કાવ્ય કવિયે ક્યારે અને કયે સ્થળે લખ્યું, તેની નોંધ હાથ લાગતી નથી. પણ ખાત્રીથી અનુમાન થઇ શકે છે કે, તે ડભોઇમાં, વૃદ્ધાવસ્થામાં, એટલે કે, મરતાં પેહેલાંના સખત મંદવાડના અરસામાં લખ્યું હોવું જોઇએ. કવિ કેહે છે કે:—

કાંઇ સવેળા થાય જ્યમ, આગળ કાળનું જ્ઞાન,
ત્રણ વર્ષથી દિન એક લગી, એવું કહું વિધાન. ૮
એક પાસ, એક રાત દિન, વહે વાયુ એક ધાર,
ત્રણ વરષ આયુષ લહિ, ભજવા નંદકુમાર. ૧૨
મૂત્ર પુરિષ ભરિ વાપિકા, કનક રજત સમ રંગ,
જાગૃત સ્વપ્ને જે લખે, દશ માસે તનુ ભંગ. ૧૭
ભૂત પિશાચ ગાંધર્વ નગર, વૃક્ષ કનક સમ ભાસ,
જે જનને-તે જનનો, નવમે મહિને નાશ. ૧૮
કપોત ગર્ધવ ઉલુક કાગ, બેસે જેને શીશ,
ખટમાસે મરવું લહી, સમરી લે જગદીશ. ૨૩
લોચન અંગુલિ દાબતાં, જ્યોતિ જુએ ન જેહ,
ચોથે માસે તે મરે, એક પક્ષ છે એહ, ૩૫
ઘૂંટણ ભગ્ન સરીખડાં, પડે ચાલતાં ત્રાસ,
એવાં જેને ચિન્હ તે, જીવે એકજ માસ. ૪૨
તેલ, તોય, ઘૃત, કાચમાં, નિજ તનું જોય પ્રત્યક્ષ,
દીસે શીશ રહીત ધડ, જીવે એકજ પક્ષ. ૪૩
જેની કાયા સૂંઘતાં, શબ અસ્તિ દુરગંધ,
અર્ધ માસે તેનેજ પણ, નિશ્ચે મરણ સબંધ. ૪૬
ટચલિ અંગુલિ દેખિએ, વચલું વેહું શ્યામ,
ત્યારે જિવતર સોળ દિન, સમજી સમરો રામ. ૪૭
શીતળ લાગે રવિ પ્રભા, સંતાપે શશિ કિર્ણ,
પવન ઉષ્ણ શિત નહિ સમઝ, તો અર્ધ માસે મર્ણ, ૪૮
એક અંગુલી બે ગણે, એક ચંદ્ર યુગ જોય,
સછિદ્ર દેખે છાંય નિજ, શિઘ્રજ મૃત્યુ હોય. ૫૬
પિત્ત સદન વાયુ વસે, પિત્ત જાય કફ ઠામ,
કફ આવી કંઠે વસે, સદ્ય જાય જમ ધામ. ૫૮

એમ વિચારી હરિભક્તમાં, નિજ ઇચ્છાકૃત ધર્યો દોશ,
તે જોઇ દીન બન્યા રહે, બાકી ખરા સદ્ગુણ કોશ.
પુછીશ એવું કર્યું કયમ હરિ? તે પણ કહું સુંણ ગાથ,
દેવને વાનર ગોપ કરી, રાખ્યા નિકટ શ્રીનાથ.
રાખત વિબુધ રૂપે કદા તો, આવતજ અભિમાન,
સમઝત ન કરૂણા દયાપ્રભુ, માનત-"અમો ગુણવાન."

પછી પદ ૧૦૬-માં"સદ્ગુણ સઘળા જેમાં હોય છે, કૃષ્ન વિના નહિં કોય છે,
કાજળ ટપકુ રૂપી સુત ગાલે છે, માત કરે છે જયમ ઉર વ્હાલે છે;

એમ કહી, આગળ વધીને ગાય છે કેઃ—

ગોપાળધૃત કાંઇ અવગુણ તે, સમઝવો એણી પેર,
નહિંતો અમિત અવગુણ ભર્યા, જન ઘણા ઘેરે ઘેર.
તે કર્યો કૃષ્ન, ન માંનવો-જે યત્ન કરતાં જાય,
હરિ મુકયો દોષ મટે નહીં, કરતાં અનેક ઉપાય.
તે દોષ હરિજનનો લખી, નિંદા ન કરવી કોય,
પ્રભુ ધર્યા તે ક્ષણમાં હરે, નારકી નિંદક હોય.
સહુ વેશ વૈશ્નવ પૂજવો, હોય જ્ઞાની વા અજ્ઞાન,
જયમ ગમે તેવી ગાય પણ, ફળતોષ દોષ સમાન.
શુભ ગણી સાધુ સેવિએ, તે ધર્મનું સેવન,
હરિબ્હાનું કેવળ અર્ચવું, તે દયાપ્રભુ અર્ચન.

કવિ વૈશ્નવ હતા, સ્ત્રીઓ અને ભાવિકો તેમનું ભાવથી ગુરૂપેઠે પૂજન કરતાં, જુવાન સોનારણ વિધવાને ઘરકામ માટે દાસી રાખેલી, અને જાતે રૂપાળા, તેથી પૂંઠ પાછળ થતી **લોકનિંદા ચૂપ કરવા**, પોતાની ત્રુટિઓ, ખાંમિઓ–natural defects, હરિકૃત દોષ છે, એ વકિલાતથી, દોષારોપમાંથી બચવા, કવિએ આમ પ્રયત્ન કર્યો હોય, એવું સમઝી શકાય છે. આ અટકળ સત્ય કે અસત્ય હો, પણ કોઇ રીતે દયારામને લોક દૂષિત કહે, તો **દયારામનો તેમને જવાબ આજ હોઇ શકે**, એટલોજ અભિપ્રાય આ કેહેવાનો છે. હવે પદ ૧૦૭–૧૦૮ માં સર્વ સંશયછેદક ગુરૂની યોગ્ય **પ્રશંસા** તથા વંદન વડે, કવિ આ ધાર્મિક કાવ્યની સમાપ્તિ કરે છે, અને કાવ્ય કયારે લખ્યું તે વિષે ઇશારો કરતાં કેહે છે કેઃ—

શક અષ્ટાદશ ચોરાશી, શ્રાવણ એકાદશિ ગુરૂ વાર,
છે અમળ પક્ષોત્સવ દિવસ, આ ગ્રંથ શાંતિ સાર.

આ કાવ્ય સર્વાંગે ધર્મીષ્ટ છે. પણ જ્યાં કૃષ્ણની વાત, ત્યાં શૃંગારે હાજર થવુંજ જોઇએ, એવો જાણે કવિનો સિદ્ધાંત હોય, સંકલ્પ હોય, તેમ, કવિ આ સદંતર ધર્મીષ્ટ કાવ્યમાં પણ એક સ્થળે લખી જાય છે કે–

"રતનાળી રસભરિ આંખડી, અણિયાળી મનમથ બાણ..."

પરંતુ એકંદરે વિચાર કરતાં, આ કાવ્ય વાંચી, સાધારણ એ દિનાં ભાવિક હૃદયો, ઇશ્વર-ભક્તિ તરફ દોરાય, ને મનશુદ્ધિ કરી શકે–એ કાંઈ ઓછો લાભ નથી. ધર્મનો વિષય, દેવવાર્તાની કલ્પના, અને કવિની મધુર વાણીને લીધે, આ કાવ્ય, સુંદર અને મનન કરવા લાયક લાગે છે–એમાં શક નથી.

૯—"શ્રીકૃષ્ણ સ્તવન મંજરી."

આ આત્મપરિતાપ અને પ્રભુ પ્રાર્થનાનું અસરકારક સુંદર ન્હાનું કાવ્ય છે. એમાં કવિશ્રી ગાય છે કેઃ—

નંદ કુંવરજી! નિજ જન જાણી રે, કૃપા કરો,
બરદ–"પોતાનો"–ઉરમાં આણી રે, કૃપા કરો.
છો શ્રીજી શરણાગતવત્સલ, પતીતપાવન સ્વામી,
દીનદયાળ દયાનિધિ છો, અધમોદ્ધારણ અંતરજામી;
અનાથબંધુ, કરુણાસિંધુ, પૂરણ–કશી ન ખામી રે... કૃપા કરો.
ભક્તાધીન ભક્તવત્સલ છો, વેદ પુરાણે ગાયા,
જ્યાં જ્યાં સંકટ સંત પડ્યું ત્યાં, અતિ આતુર થૈ ધાયા;
દુઃખ સહ્યાં પણ જન સુખ કીધાં, શું વર્ણવું વ્રજરાયા રે... કૃપા કરો.
જન અવગુણ મન વસે ન વિઠ્ઠલ, અંતરમાં અતિ પ્રીતિ,
જેમ સુતના અપરાધ ન ભાસે, માતતણી એ રીતી;
દોશ તણા ગુંણ સમજો વ્હાલા, વિદુર ત્રિયાની નીતી રે... કૃપા કરો.
સ્વલ્પ માત્ર સંભારે સંકટ વેળા જો કોઈ પ્રાણી,
તદપિ સાહ્ય કરો શાંમળિયા! અનુકંપા ઉર આંણી;
ગુપ્ત નથી એ પ્રગટ વાત છે, નિગમાગમ વખાંણી રે... કૃપા કરો.

આમ કહી સંકટમાં, કોને, કેની રીતે, સાહ્ય કરેલી, તે કહી બતાવીને કહે છે કેઃ–

એવાં અનેક કારજ ભક્તતણાં, કીધાં શ્રી ભગવંત,
પાવન થાવાને મેં ગાયાં, હૂં નથિ ભક્તિવંત;
પતીતપાવન કર્યા ઘણા, હવે તેવું મુંજપર ઘો ચંત રે... કૃપા કરો.
ઉત્તમ અધમ, અધમને ઉત્તમ, આપ કરો શી વાર!
જેવો તેવો સદા તમારો, હૂં છું નંદકુમાર!
`ો ત્રઠો, કરો ચાહો તે, અવર નથી આધાર રે... કૃપા કરો.

અખિલ દોશતણો દરિયો છું, શુભ કૃતિ સ્વલ્પ ન મ્હારી,
કોટી કલ્પે ગતી ધરે ન્હેં, જોતાં ન્યાય વિચારી;
તો તરાય મ્હેં, કેવળ પ્રેમબળ તારો ગિરિધારી રે... કૃપા કરો.
શિવ વિધિ શેષ સરીખા, ભેદ ન જાણે વેદ સમસ્ત,
કોણ માત્ર ત્યાં અલ્પ જીવ હું, માહાજન મોંઘી વસ્ત;
શ્રીગુરૂ વલ્લભ સોંપ્યો, *કહાં ન વિચારી ઝાલો હસ્ત રે... કૃપા કરો.
નથી માગતો ચક્રવર્તિ પદ, સ્વર્ગ સિદ્ધિ યો મુક્તિ,
પ્રપંચ વિસ્મૃતિ પુર્વક શ્રીજી, આપો નિજ આસક્તિ;
સુસંગ સતત સુદ્રઢ પ્રેમલક્ષણા અહેતુક ભક્તિ રે... કૃપા કરો.

૧૦—ચોરાશી વૈષ્ણવ.

વૈષ્ણવ મહાજનના નામસ્મરણથી પવિત્ર થવાની આશાએ, કવિયે ૮૪ વૈષ્ણવ ભક્તોની આ કવિતા લખી અંતે ગાયું છે કે—

એ વૈષ્ણવપદ કમળરજ તણી, છે મુજને અતિ આશ,
ગાય ગુણ હરિદાસના, દયારામ દાસનો દાસ .."

૧૧—વલ્લભનો પરિવાર.

નંબર ૧૦ ના કાવ્યની પેઠે, આ કાવ્ય પણ, ખરા વૈષ્ણવો, ભાવથી વાંચે છે. કવિ કહે છે કેઃ—

"શ્રી વલ્લભનો પરિવાર, સહુ સૃષ્ટિ શિરોમણ સાર,
સમરો સહુ વારંવાર, ઘડી પળ નેમસું જી.
હું માગું વ્રજરાય, મુજને એ સમરણ નિત્ય થાય રે,
જેના દયારામ જશ ગાય, નહીં ઘડી પળની તૃપ્તી."

૧૨—ભક્તવેલ.

નાભાસ્વામી કૃત "ભક્તમાળ"ની પેઠે, હરિભક્તના ગુણાનુવાદ માટે લખેલા આ ન્હાંના કાવ્યમાં, એક પાપી જીવને, એળે ગયેલી જીંદગી માટે પસ્તાવો કરતો કલ્પી, કવિશ્રી **અસરકારક ભાષામાં ગાય છે કેઃ—**

"બાળાપણ મ્હેં બાપજી! ખોયું અજ્ઞાનમાં,
મ્હારી યુવાવસ્થા તો, વીતી વિષયના ધ્યાનમાં. ૬
વૃદ્ધપણું આવી ગયું તોયે તૃષ્ણા ન તુટી,
હાંકે સહુ હળવો પાડે, મરૂં તોહે માથું કુટી. ૭

---

* દ્વિ અર્થી વાક્ય છે, (૧) કહાં ન ઝાલો ?=કેમ હાથ ઝાલતા નથી ? (૨) કહાંન ઝાલો,=હે શ્રી કૃષ્ન! કૃપા કરીને મ્હારો હાથ ઝાલો.

આ કાવ્ય સર્વાંગે ધર્મીષ્ટ છે. પણ જ્યાં કૃષ્ણની વાત, ત્યાં શૃંગારે હાજર થવુંજ જોઇએ, એવો જાણે કવિનો સિદ્ધાંત હોય, સંકલ્પ હોય, તેમ, કવિ આ સદંતર ધર્માષ્ટ કાવ્યમાં પણ એક સ્થળે લખી જાય છે કે-

"રતનાળી રસભરિ આંખડી, અણિયાળી મનમથ બાણ..."

પરંતુ એકંદરે વિચાર કરતાં, આ કાવ્ય વાંચી, સાધારણ બુદ્ધિનાં,ભાવિક હૃદયો, ઇશ્વર-ભક્તિ તરફ દોરાય, ને મનશુદ્ધિ કરી શકે-એ કાંઈ ઓછો લાભ નથી. ધર્મનો વિષય, દેવવાર્તાની કલ્પના, અને કવિની મધુર વાણીને લીધે, આ કાવ્ય, સુંદર અને મનન કરવા લાયક લાગે છે-એમાં શક નથી.

૯—"શ્રીકૃષ્ણ સ્તવન મંજરી."

આ આત્મપરિતાપ અને પ્રભુ પ્રાર્થનાનું અસરકારક સુંદર ન્હાનું કાવ્ય છે. એમાં કવિશ્રી ગાય છે કે:—

નંદ કુંવરજી! નિજ જન જાણી રે, કૃપા કરો,
બરદ-"પોતાનો"-ઉરમાં આણી રે, કૃપા કરો.
છો શ્રીજી શરણાગતવત્સલ, પતીતપાવન સ્વામી,
દીનદયાળ દયાનિધિ છો, અધમોદ્ધારણ અંતરજામી;
અનાથબંધુ, કરુણાસિંધુ, પૂરણ-કશી ન ખામી રે... કૃપા કરો.
ભક્તાધીન ભક્તવત્સલ છો, વેદ પુરાણે ગાયા,
જ્યાં જ્યાં સંકટ સંત પડ્યું ત્યાં, અતિ આતુર થૈ ધાયા;
દુઃખ સહ્યાં પણ જન સુખ કીધાં, શું વર્ણવું વ્રજરાયા રે... કૃપા કરો.
જન અવગુણ મન વસે ન વિઠ્ઠલ, અંતરમાં અતિ પ્રીતિ,
જેમ સુતના અપરાધ ન ભાસે, માતતણી એ રીતી;
દોશ તણા ગુંણ સમજો સ્હામા, વિદુર ત્રિયાની નીતી રે... કૃપા કરો.
સ્વલ્પ માત્ર સંભારે સંકટ વેળા જો કોઈ પ્રાણી,
તદપિ સાહ્ય કરો શાંમળિયા! અનુકંપા ઉર આંણી;
ગુપ્ત નથી એ પ્રગટ વાત છે, નિગમાગમ વખાંણી રે... કૃપા કરો.

આમ કહી સંકટમાં, કોને, કેવી રીતે, સાહ્ય કરેલી, તે કહી બતાવીને કહે છે કે:-

એવાં અનેક કારજ ભક્તતણાં, કીધાં શ્રી ભગવંત,
પાવન થાવાને મેં ગાયાં, હું નથિ ભક્તિવંત;
પતીતપાવન કર્યા ઘણા, હવે તેવું મુંજપર ઘો ચંત રે... કૃપા કરો.
ઉત્તમ અધમ, અધમને ઉત્તમ, આપ કરો શી વાર!
જેવો તેવો સદા તમારો, હું છું નંદકુમાર!
ગ્રો તજો, કરો ચાહો તે, અવર નથી આધાર રે... કૃપા કરો.

અખિલ દોષતણો દરિયો છું, શુભ કૃતિ સ્વલ્પ ન મ્હારી,
કોટી કલ્પે ગતી ઘટે ન્હૈં, જોતાં ન્યાય વિચારી;
તો તરાય મ્હેં, કેવળ પ્રેમબળ તારો ગિરિધારી રે... કૃપા કરો.
શિવ વિધિ શેષ સરીખા, ભેદ ન જાણે વેદ સમસ્ત,
કોણ માત્ર ત્યાં અલ્પ જીવ હું, માહાજન મોંઘી વસ્ત;
શ્રીગુરૂ વલ્લભ સોંપ્યો, *કહાં ન વિચારી ઝાલો હસ્ત રે... કૃપા કરો.
નથી માગતો ચક્રવર્તિ પદ, સ્વર્ગ સિદ્ધિ ચો મુક્તિ,
પ્રપંચ વિસ્મૃતિ પુર્વક શ્રીજી, આપો નિજ આસક્તિ;
સુસંગ સતત સુદૃઢ પ્રેમલક્ષણા અહેતુક ભક્તિ રે... કૃપા કરો.

૧૦—ચોરાશી વૈષ્ણવ.

વૈષ્ણવ મહાજનના નામસ્મરણથી પવિત્ર થવાની આશાએ, કવિયે ૮૪ વૈષ્ણવ ભક્તોની આ કવિતા લખી અંતે ગાયું છે કે-

એ વૈષ્ણવપદ કમળરજ તણી, છે મુજને અતિ આશ,
ગાય ગુણ હરિદાસના, દયારામ દાસનો દાસ .."

૧૧—વલ્લભનો પરિવાર.

નંબર ૧૦ ના કાવ્યની પેઠે, આ કાવ્ય પણ, ખરા વૈષ્ણવો, ભાવથી વાંચે છે. કવિ કેહે છે કેઃ—

"શ્રી વલ્લભનો પરિવાર, સહુ સૃષ્ટિ શિરોમણ સાર,
સમરો સહુ વારંવાર, ઘડી પળ નેમસું જી.
હું માગું વ્રજરાય, મુજને એ સમરણ નિત્ય થાય રે,
જેના દયારામ જશ ગાય, નહીં ઘડી પગની તૃપ્તી."

૧૨—ભક્તાવેલ.

નાભાસ્વામી કૃત "ભક્તમાળ"ની પેઠે, હરિભક્તના ગુણાનુવાદ માટે લખેલા આ ન્હાંના કાવ્યમાં, એક પાપી જીવને, એળે ગયેલી જીંદગી માટે પસ્તાવો કરતો કલ્પી, કવિશ્રી **અસરકારક ભાષામાં ગાય છે કેઃ—**

"બાળાપણ મ્હેં બાપજી! ખોયું અજ્ઞાનમાં,
મ્હારી યુવાવસ્થા તો, વીતી વિષયના ધ્યાનમાં. ૬
વૃદ્ધપણું આવી ગયું તોયે તૃષ્ણા ન તુટી,
હાંકે સહુ હળવો પાડે, મરૂં તોહે માથું કુટી. ૭

---

* દ્વિ અર્થી વાક્ય છે, (૧) કહા ન ઝાલો ?=કેમ હાથ ઝાલતા નથી ? (૨) કહાંન ઝાલો,=હે શ્રી કૃષ્ન ! કૃપા કરીને મ્હારો હાથ ઝાલો.

સુલટેકોં ઉલટોં કરે, ઉલટો સુલટ બનાય,
કૃશ્ન ચાહિ સોહી કરે, દે પુનિ ન્યાય દિખાય. ૧૪

*દુઃખ હે સંત-અસંતકો, સુખ હે સંત-અસંત,
કછુહુ કેહત બને નહીં, હરિઇચ્છા બલવંત. ૧૯

‡સબ સાધન હરિ બિમુખ તસ, જસ અંબર બિન અંક,
બિન સાધન સાધની સુમુખ, કરના બિન કૃતિ રંક. ૨૩

અબિશ્વાસ અહંકારતેં, નિષ્ફલ સબ સાધંન,
જો સાચી ઇક દીનતા, તો પ્રભુ સહજ પ્રસંન. ૨૪

ચુક અરૂ ચિંતા ઇહ દુહુ, જિયકો ધર્મ સુ હોય,
હરિ મિટાવે તો મિટે, જિયતેં મિટે ન કોય. ૨૯

પ્રમેય ઓર પ્રમાન દુહુ, બચન બહુત પ્રકાર,
તાહોં તસ બચ પ્રિય લગે, જાકો જસ અધિકાર. ૩૨

§પૃથક પૃથક શ્રુતિ સ્મૃતિ બચન, પ્રતિ મુનિ બિન્ન બિચાર,
ધર્મતત્ત્વ અતિ ગૂઢ હે, મહાજન ચલિ પથ સાર ૩૩

મનવૃત્તિ મલિન ન કછુ, તબ શુચિ અંતઃકર્ન,
ભક્તરાજ જબ જાનિયે, પ્રિય કછુ ન બિના ગિરિધર્ન. ૩૭

×જ્યાકું ન નાથ, સુનાથ વર, જ્યાકું ન આસ-સુ દાસ,
જ્યાકું ન ગુરૂ-સોહી ગુરૂ, ગ્યાનિ સુ-જ્યાહિ ન ત્રાસ. ૩૮

---

* દુઃખ હે સંત=પાપીઓને સંતનો સહવાસ ગમતો નથી. એથી ઉલટું સંતોને પાપી મળે, તો હર્ષ થાય છે, કે તેમનો ઉદ્ધાર કરવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો.

‡ સબ સાધન હરિ બિમુખ તસ=હરિ વિમુખ હોય, તેને ગમે તેટલાં સાધન મળે, તોપણ એકડા વિનાનાં મીંડાં ગમે તેટલાં હોય તેની કિંમત નથી; તેમ નિરર્થક નીવડે છે. તેથી ઉલટ હરિસન્મુખને સાધન ન હોય, તોપણ એકલી હરિકૃપાજ બસ છે.

§ પૃથક પૃથક=श्रुति विभिन्ना, स्मृतयो विभिन्ना...तथा महाजनो येन गत सपंथा એ બે સંસ્કૃત વચનો આ ૩૩ મો દુહો વાંચતાં યાદ આવે છે.

× જ્યાકું ન નાથ=જેને શિર બીજો ધણી નથી, તેજ ખરો નાથ જાણવો! જેને માથે ગુરૂ નથી, તેજ ખરો ગુરૂ જાણવો; અને જેને કોઇ પ્રકારનો ત્રાસ નડતો નથી, તેજ ખરો જ્ઞાની સમજવો.

દૃઢ બિશ્વાસ વહિં હરિ મિલે, લોભ વહાં હે પાપ,
જ્યાંહાં સંતોશ વહા સુખનિધિ, જ્યાંહાં તૃશ્ના વાંહાં તાપ. ૩૯

†પુર્વપક્ષ જયહા હોય ના, સોહિ "સાર સિદ્ધાંત,"
ચાતુરકે ચિતમેં બસો, ભાજી ભય મનભ્રાંત. ૪૦

દયારામ હરિદાસને, કીનો હે યહ ગ્રંથ,
પઢત સુનત મન પ્રસન્ન હુઇ, લહિ ફળ પુષ્ટી પંથ. ૪૧

૨૪—શ્રી કૃષ્નનામ મહાત્મ્ય મંજરી—રાગ છંદ રસાવળ.

કૃષ્નકિર્તિને કૃષ્ન રહે ઊભા નિત પાસે,
ફેરતા પૂંઠળ ફરે ભક્ત-પદ રજની આશે. ૩૦

કૃષ્નનામથી સર્વ નમે, જગમાં જશ આપે,
કૃષ્નનામથી શાપ ન લાગે જો કોઇ શાપે. ૩૩

કૃષ્નનામ અજ્ઞાન તિમિર ટળિ જાયે,
કૃષ્નનામથી બાહ્યાન્તર અજવાળુ થાયે. ૪૨

ઔષધ-અમૃત, વા વિષ-વણ સમઝયે કો ખાયે,
તદપી તેના ગુંણુ આપે, વૃથા ન જાયે. ૬૫

અગ્નિસ્પર્શજ થાય અજ્ઞાને, તદપી તે બાળે,
તોપછિ કૃષ્નનામ કુકર્મ કયમ ન પ્રજાળે? ૬૬

માટે લક્ષ વાતની વાત, કહું સમ ખાઇ,
રટો કૃષ્ન, આ અવસર નથિ મળવો ભાઇ! ૬૮

શ્રીગુરૂ વલ્લભ દ્વિજ દયારામ શુભ કૃતિ આ કીધી,
હરિજનને સુખ થવા, આપ મન શિક્ષા દીધી. ૭૦

૨૫—શ્રીકૃષ્ન અકળચરિત્ર ચંદ્રિકા-રાગ છંદ દુરૈયાનો.

વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રય ચરિત્ર, શ્રીકૃષ્નચંદ્રકે કહિયે,
કછુહુ ન કહત બને ઇશ્વરકો, બેર બેર શિર નેયે. ૬

બ્રહ્મચારિ ક્યોં કહે? ગોપિકા-કંત ખરે ગોપાલા,
કામી હોઉ તો કાલિંદી ક્યોં-માગ દેત બ્રજલાલા! ૮

---

† પુર્વ પક્ષ-જે સિદ્ધાંત નિર્વિવાદ છે, તેજ ખરો ધર્મસિદ્ધાંત જાણવો. એજ સિદ્ધાંત ચતુરના મનમાં વસીને, સંસારભય તથા મનની ભ્રાંતિને ટાળી શકે છે.

નાગપાશ બંધાયે નટબર, કાલિ નથ્યો અહિ છિનમેં,
અકથિત, અચિંત્ય, મહિમા મોહન, આવત બચન ન-મનમેં ૧૦

તેજસ્વિ દીપકતેં ઉજ્જલ, શ્યામ પ્રકટ પ્રભુ કીનો,
નાથ નાગ શિર મનિ નિપજાયો, રૂપરશ્મિ રસ ભીનો. ૪૫

*લોહ ઉગાયો, કનક જરાયો, ગિરિ તારે જ્યોં તરની,
ધર્મ અધર્મ, અધર્મ ધર્મ, તુમ કરો અકરની કરની. ૪૭

અનંત કોટિ બ્રહ્માંડકિ દોરી, પ્રભુ તિહારે કર માંહી,
ત્યોં સબ નાચે-નચાઓ જ્યોં બિધિ, સ્વતંત્ર કોઉ નાંહી. ૪૮

કૃષ્ણ તુમારે કરનો હે સો, રોકિ શકે નહિં કોઇ,
નહિં મરજી સો હરબ્રહ્માસોં, કછુ ક્યોંહુ નહિં હોઇ. ૫૦

અશરન શરન, અનાથ નાથ હરિ, આરતબંધુ સાચે,
પાવનપતિત ભક્તાધિન ભગવન, ઐસી શ્રુતિમેં બાંચે. ૫૮

જેસે હો, તૈસે તુમ મમ પ્રભુ, કૃષ્ણ! કરૂં પ્રનામા,
જેસો હું તૈસો મોહિ પાલો, મહા પ્રભુ સુંદરશ્યામા! ૬૧

દયાપ્રિતમકી "અકલચરિત્ર ચંદ્રિકા" જો કોઇ ગાવે,
તિનકે સબ સંધે મિટિ જાવે, શ્રીહરિ પદવી પાવે. ૬૨

૨૬—ચિંતાચૂર્ણિકા.

મંગલાચરણ.

चिंता चिता समा ख्याता, बिंदु मात्र विशेषतः।
सजीवं दहते चिंता, निर्जीवं दहते चिता ॥

રાગ પ્રભાત–ચિંતા ન કર કોઇ વાતની, જેની સબંધ વિચારી,
શ્રીવલ્લભકુળ સોંપ્યો છે, કર ગ્રહી ગિરિધારી. ૧

શ્રીવલ્લભનું શરણ છે, એ બળ સમજ માં ન્હાનું,
કર ગ્રહેશે, કૃતિ નહિં જુએ, શ્રીજી જોશે રે ઘણાંનું. ૨

ગોસુત બે–[1]બળદ, [2]સાંઢ જો–એક થેલો, એક ડાલો,
ડાલો દુઃખી બાંના વિના, બહાને થેલો પુજાયો. ૪

---

* લોહ ઉગાયો=લોહું ઘાસની પેઠે ઉગાડ્યું એમ કહેવાની મતલબ છે.

બુડતા જીવને કાઢવા, તારો નિજ બળ દોડે,
કંઠે વળગી પડે બુડતો, તદપિ તે નવ છોડે. ૮

શ્રી મહાપ્રભુજીને છે તારવા, તે તો ક્યમે નવ બૂડે,
નથિ જે વિચાર્યા, તે નહેં તરે, કોટી કરી કર્મ કુંડે. ૨૦

ઉભય વરણી શુભ કૃતિ કરે, બેઉ સમજણ ન્યારી,
પહેલો આને કૃતિ મહેં કરી, બીજે હરિ-રૂચિ ધારી. ૨૯

चिंता-क्वापि न कार्या निवेदितात्मभिः कदापि ।
વચન એ શ્રી વલ્લભતણું, ચિંતા કેઇ પેર વ્યાપી? ૪૦

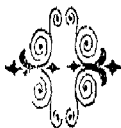
ભાવિ મટે જો વિવેકથી, તો પંડિત હોય સહુ સુખિયા,
ડાહ્યા ઘેલાનું પ્રમાણ ક્યાં? બન્ને સુખી-બન્ને દુઃખિયા. ૪૨

ચિંતા કરિશ તદપિ તું થકી, ઓછું વત્તું શુ થાશે!
સુખ દુઃખ શ્રીકૃષ્ણના હાથમાં, કલ્પે ભજન ભુલાશે. ૪૪

કશુ કરવા સમર્થ નથી, નિજ બળે જીવ કોઇ,
પણ-કર્મ-કહેવું સંભવે, વ્યવહારને જોઈ. ૪૮

દોષભાવે આવે દીનતા, હરિકરુણા ત્યારે વાધે,
ખેતર સુધરે જ્યમ ખાતરે, તેથી બહુ અન્ન લાધે. ૫૩

એ અકલગતિ દયાનાથની, સમજ્યો **સમજે**, ને ચૂકે,
પણ એટલું તો નિશ્ચે ખરૂં, હરિ કર ગ્રહીને નવ મૂકે. ચિંતા૦-૬૧

પત્રક ૬—કવિ દયારામનાં—અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનું.

૧ નીચેનાં ૭ આસનોમાં બતાવેલી મુળ યાદીઓમાં દાખલ થએલાં જે જે કાવ્યો—પાછળથી પ્રસિદ્ધ થએલાં છે, તે દ. ર. મા. ભાગ ૧ માં, ૪ પત્રકમાં દાખલ કરેલાં છે. તેથી આ પત્રકમાંથી, જેના તે આસનમાંથી, કમી કરેલાં છે. તેથી અસલ યાદીઓ સાથે સરખાવતાં, વાંચનારને તેટલો તફાવત માલમ પડશે.

૨ એક વાર, એક આસનમાં આવી ગયેલા નંબર, બીજાં આસનોમાં ફરીથી આવે, તે વેળા, તેને કૌંસ ( ) માં મુકીને બતાવેલા છે.

પ્રા. કા. ત્રિ. અંક ૩ સને ૧૮૮૬ ને ૧૩ મે પાને (દયારામ ચરિત્રમાં) છપાયેલી યાદીમાં, તથા પ્રા. કા. મા. ગ્રંથ ૨ સને ૧૮૯૦ને ૧૩ મે પાને (કવિ ચરિત્રમાં) છપાયેલી યાદીમા દાખલ છે તે.	બ્ર. કા. દો. ભાગ ૫ સને ૧૮૮૫ ને ૪૬ મે પાને "દયારામ"—એ નામના આદિ લેખમાં આપેલી યાદીમાં દાખલ છે તે.	મી શેઠે સને ૧૮૯૫માં છપાવેલા "દયારામ" એ નામના પુસ્તકને ૮૫ મે પાને આપેલી યાદીમાં દાખલ છે તે.	સને ૧૯૦૧ મા "દયારત્નમાળ" આવૃત્તિ પેહેલી છપાયેલી તેને ૭ મે પાને આપેલી યાદીમાં દાખલ છે તે	સને ૧૯૧૮ માં જગજીવનદાસ મોદીએ પ્રસિદ્ધ કરેલ "દયારામ" નામના પુસ્તકને ૯૧ મે પાને આપેલી યાદીમાં દાખલ છે તે.	સને ૧૯૨૦ માં, નારણદાસ શાહે છપાવેલા, "ભક્તકવિ શ્રીદયારામભાઇનું જીવન ચરિત્ર"—એ નામના પુસ્તકને ૩૦૦ મે પાને આપેલી યાદીમાં દાખલ છે તે.
જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાના ૩૦ ક થી ૩૦ જ સુધીમાં નંબર—૭—૧૫—૨૮—૪૧—૪૭—૪૮—૬૧——૬૩—૬૭—૭૫——૧૩૭—૧૪૮—૧૪૨—૧૪૭—૧૫૭—૧૫૨—	જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાના ૩૦ ક થી ૩૦ જ સુધીમાંથી નંબર—૧૬——૨૨——૨૩—૨૬—૫૨——૫૬ થી ૫૮—૬૫—૮૫—૮૯—૯૨—૧૦૨——૧૨૩—૧૨૬—૧૨૭—	આસન બીજામાં છે, તેના તેજ નંબરો, અહીં પણ વાંચી લેવાના છે ફેરફાર નથી.	જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાના ૩૦ ક થી ૩૦ જ સુધીમાંથી નંબર—૧૮—૫૩—૫૪—૭૩—૭૬—(૮૭)—૯૧——૯૬ થી ૯૮—૧૦૧—૧૦૫—૧૬૨—૧૬૬—૨૧૮—૨૨૦—	આસન ત્રીજામા લખેલી ટીકા અહીં પણ લાગુ થાય છે. નંબરોમાં જરાએ ફેરફેર નથી.	જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાના ૩૦ ક થી ૩૦ જ સુધીમાંથી નંબર—૨—૮—૧૦ થી ૧૫—૨૦—૨૪ થી ૨૬—૩૦—૩૬—૩૭—૪૦—૪૪—૪૫—૪૯—૫૦—૫૯—૬૦—૬૨—૬૪—૬૮ થી ૭૨—૭૮—૮૦થી૮૨—૮૪—૮૮—૯૯—૧૦૦—૧૦૮—થી ૧૧૨—૧૧૪—૧૧૫—૧૧૭—૧૨૦—૧૨૨—૧૨૪—૧૨૫—૧૨૮—૧૩૪—૧૩૫—૧૩૮——૧૩૯—૧૪૩—૧૪૪—૧૪૮ થી ૧૫૪—૧૬૧—

૧૯૫—૨૧૦—૨૪૫— ૨૪૮—૨૫૦—૨૫૬— ૨૬૬—૨૭૩—૨૮૧— ૨૮૮—૩૦૩—૩૦૫ ૩૨૧—૩૨૩—૩૨૪	૧૪૫—૧૫૯—૧૬૪— ૧૬૬—૧૮૫—૧૮૭ થી ૧૮૯—૨૦૨— ૨૦૭—૨૩૪-(૨૮૧) —૩૦૪—૩૧૨—૩૧૪ —૩૩૦—૩૩૧	૨૨૨—૨૨૫·(૨૪૮) ૨૫૭-૨૮૭—(૩૦૪) —૩૧૫—૩૨૦—૩૨૫ —૩૨૭	૧૬૭—૧૬૯—૧૭૧થી ૧૭૪—૧૭૬થી ૧૮૪— ૧૮૬—(૧૮૭)—૧૯૦—૧૯૨—૧૯૩—૧૯૮થી ૨૦૨—૨૦૮—૨૦૯—૨૧૩—૨૩૧-૨૩૨-૨૩૪ થી૨૩૬—૨૩૯થી૨૪૧—૨૪૪—૨૪૬—૨૪૯- ૨૪૯—૨૫૨—૨૫૩—૨૫૮ થી ૨૬૩—૨૬૫— ૨૭૨—૨૭૪થી ૨૮૦—૨૮૬—૨૮૯થી ૨૯૫— ૨૯૭-૨૯૮-૩૦૨-૩૦૩-૩૦૬-૩૦૮થી૩૧૧- ૩૧૭ થી ૩૧૯—૩૨૪—૩૨૬—૩૨૮—૩૨૯— ૩૩૨—૩૩૩—
કુલ ૩૧ કાવ્યો.	કુલ ૩૨ કાવ્યો.	કુલ ૨૩ કાવ્યો.	કુલ ૧૪૫ કાવ્યો.

તારિજ—આસન	૧ નાં કુલ	કાવ્યો	૩૧
,,	૨	,,	૩૨
,,	૪	,,	૨૩
,,	૬	,,	૧૪૫
કુલ એકંદર અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો			૨૩૧

આસન ૧ ની ટીકા—પ્રા. કા. ત્રિ.માં લખે છે કે—આ યાદીમાં લખેલાં કાવ્યો અને ગદ્ય, પદ્ય, ગ્રંથો ઉપરાંત ઘણાં છુટક પદો, ગરબીઓ, નીતિ ભક્તિની કવિતાઓ, અને મરાઠી, પંજાબી, હિંદુસ્તાની કવિતાઓ (નીતિ ભક્તિ શૃંગાર વિગેરેની) તેમજ **સવા લાખ (!!)** છુટક પદો અને ૨૦૮ અમુલ્ય નાના મ્હોટાં કાવ્યો **દયારામ** કવિએ લખ્યાં કહેવાય છે.

આસન ૨ ની ટીકા—આ પત્રકના બીજા આસન માટે બૃ. કા. દો. ભાગ ૫ માં લખે છે કે—આ યાદીમાં બતાવેલાં કાવ્યો ઉપરાંત, કવિ દયારામે, ગુજરાતીમાં ૭૦૦૦, હિંદુસ્તાનીમાં ૧૨૦૦૦, મરાઠીમાં ૨૦૦, પંજાબીમાં ૪૦, સંસ્કૃતમાં ૧૫, ને ઉર્દુમાં ૭૫ પદો લખ્યાં કહેવાય છે (!)

આસન ૩ થી ૫ સુધી ટીકા—ત્રીજા આસનના સંબંધમાં મી. શેઠની આવી કોઈ જાતની ટીકા નથી. ચોથા આસને માટે દ. ર. મા. પેહેલી આવૃત્તિમાં પણ કંઈ ટીકા નથી, અને પાંચમા આસનના સંબંધે, મી. મોદીને પણ કંઈ ખાસ કેહેવાનું નથી.

આસન ૬ માટેની ટીકા—છઠ્ઠા આસનવાળાં કાવ્યો માટે મી. શાહ લખે છે કે—આ યાદી હજી અપૂર્ણ છે. **દયારામભાઈએ** ગુજરાતી, હિંદી, વ્રજ, ઉર્દુ, મરાઠી, પંજાબી, સંસ્કૃત, ફારસી, કર્ણાટકી, ઇત્યાદી અનેક ભાષામા ગ્રંથો રચ્યા છે (!) અને ગરબા, ગરબી, છંદ, પ્રબંધ, કવિતા, સાખી, દુહા, સોરઠા, ધોળ વીગેરે નાના મ્હોટાં મળી—દોઢથી બે લાખ પદો રચ્યા છે (!!!) એમ કેહેવાય છે. મ્હોટો ભાગ ગુજરાતીમા અને વ્રજ (હીંદી)મા લખાયો છે.

માહારી પોતાની ટીકા—હવે દ. ર. મા. ભાગ ૧ ના પાના ૩૦ क થી ૩૦ ज સુધીની, કાવ્યોની યાદી જોતાં, એકંદર કાવ્યો—પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ તમામ—ની મ્હારી ગણત્રી ૩૨૦ આવે છે. ૨૦૮ નહીં. પણ अ કે ब કોઈ પત્રક કાયમનું—સમજવાનું નથી. કેમકે બારીક તપાસથી જોતા, કવિનાં કેટલાંક કાવ્યોના પેટા વિભાગ—એટલે કે પ્રકરણોનાં હેડીંગ—મથાળાં—ને, કવિના **વખાણનારાઓએ**, મનમોજથી, જુદાંજ કાવ્યો તરીકે, જનસમાજને ઓળખાવી આપ્યા છે. જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાનું ૩૦ च થી ૩૦ ज સુધી. આહાવાં કાવ્યોની, વળિ પાછી કમી જાસ્તી કરવામાં આવે, તો કાવ્યોની યાદી, કે પત્રકમાં બતાવેલા નંબરો ફરી જાય—એમાં શક નથી. પણ એ ધુંચવાડાનો ઉકેલ, હાલને હાલ, કરી લેવાની ખાસ જરૂર જણાતી નથી

પુરવણી ૫ પત્રક—કવિ દયારામનાં કેટલાંક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનું—જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૬ પાનું ૩૦૪ અનુક્રમ નંબર ૭૩ મો—જેની આ વિગતવાર તપસીલ છે.

અનુક્રમ નંબર.	[illegible]	કાવ્યનું નામ.	કવિતાની શરૂ થતી અથવા પહેલી લીટી.	ભાષા.	રાગ.	કવિતાનો વર્ગ.	ખાસ નોંધ.
૧	अ	૦	અમો પ્રેમે પચેલા રે, પ્રેમે પચેલાં, વ્રજવાસી રે, ઉદ્ધવજોગ શું કરીયે?	ગુજરાતી	કાલિંગડો	પ્રેમભક્તિ	
૨		૦	અકળ ગતી હરીની કોઈ ના કળે રે.	,,	ગરબો	ઉપદેશ	
૩		૦	અનેક ભક્તનાં કામકર્યાં પ્રભુ ભક્તવત્સલ તમો કહાવો	,,	ગુર્જરી (કે) ભૈરવ	ભક્તિ-પ્રાર્થના	
૪		૦	અપતો હમસેં ભક્ત કહાયો.	હીંદી	બિહાગ	,,	
૫		૦	અજહુ ન આયે પ્યારે રે, આલિ! અજહુ ન આયેરી	,,	માલકોશ	શૃંગાર	
૬		માનલીલા.	અલબેલી ચલી અપનો પિયુજી મનાય.	,,	સોરઠ	,,	
૭		૦	અબ કા ઉપાય કરૂ ગુરૂ! નંદ સુત ના રહે	,,	,,	,,	
૮		૦	અલિ! કો સુજાન ગભરૂ! મેરી ગલિયાં આયા વે.	,,	પદ	,,	
૯		માનલીલા.	અપને પિયસોં ક્યોં ન બોલે ભ્હાવરી?	,,	,,	,,	
૧૦	आ	૦	આજરે આનંદ સખિ! મુને મોહનજી મળિયા	ગુજરાતી	પ્રભાત	,,	
૧૧		૦	આવ્યો વસંત વિલાસ ભર્યો, થઈ આનંદની હેલી	,,	આશાવરી—હોરી	,,	
૧૨		૦	અલિ! અજહુ ન આયો રી મદન મોહન	હિંદી	માલકોશ	,,	
૧૩		૦	આનંદકા અલબેલા મેહેબુબ મેરા હે.	,,	રેખતો—ગઝલ	પ્રેમભક્તિ	
૧૪		૦	આલિ! કૈસે જાઉં રે ભરનકું મ્હેં પનિયાં.	,,	આશાવરી—હોરી	શૃંગાર	
૧૫		૦	આશય ગૂઢ તિહારો અતિ ગિરિધર, દાસનકે ત્રાસ ટારે	,,	પદ	ભક્તિ	
૧૬	उ	૦	ઉભા રોહોને અલબેલડારે, વ્હાલા કહું તમને એકવાત	,,	ગરબો	શૃંગાર	

		°	ઉભા રોહો અલબેલા વ્હાલા, એમ છેક છકયા શું હીંડોજી.	ગુજરાતી	,,	,,	
		°	એક હરિને આરાધો મના રે!	,,	કાફી ધોળ	મનબોધ ભક્તિ	ઇ. ર. મા. ભાગ ૧ પત્રક આમાં નંબર ૧૭૫મે દાખલ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
૧૮	પ	અવતારનું ધોળ	એ અવતાર શ્રીકૃષ્ણના રે.	,,	હલારી રાગ	ઉપદેશ	
×		°	એક ક્ષણમાં કરશે ખરાબ, દુષ્ટ સંગથી ચાલો ઠરીને, ઉતર્યું ના ચઢે મોતી, આબ...	,,	સોરઠ મલ્હાર	શ્રૃંગાર	
૧૯		°	એરી રાધે! તોહે ગિરિધર બોલે.	હિંદી	હોરી	,,	
૨૦		માનલીલા	ઐસી કૈસી હોરિ હો લાલા રે! એતો ન્હે હોરી, ઠરી બરજોરી.	,,	બિહાગ	મનબોધ	
૨૧		°	એહી નામ રટન કર રસના, ઓર સબે દૂર ડારી રે.	,,			
૨૨		°	કોઈ બાતકી ચિંતા મત કર, બિગડી સબ સુધારી રે.	ગુજરાતી	જંગલો ખમાયચી ગરબી	શ્રૃંગાર	
૨૩	ઓ	માનલીલા.	ઓ પ્યારીજી! એટલું તું મ્હારૂં કહ્યું માનરે.	,,		,,	,, ,, નં. ૫૪૪થી દાખલછે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
×		°	ઓ વાંસલડી! વેરણ થૈ લાગી રે વ્રજનારને.				
×		°	ઓ નંદકા અલબેલા! મેહેબૂબ મેરા હે.	હિંદી	રિકતો પદ	પ્રેમભક્તિ	આ કાવતાનં ૧૩થી દાખલછે તેની તેજ હોય એમ લાગે છે. માટે નંબર આપ્યો નથી.
૨૪	ક	°	કરૂણાનિધિ ગિરધારી રે!	ગુજરાતી	કેદારો	ભક્તિ	
૨૫		°	કમકમે મન મ્હારૂં કૃષ્ણ! કોડામણા, કાળનું ચક તે કાને સુણતા.	ગુજરાતી		ભક્તિ	
૨૬		°	કરૂણા દ્રષ્ટિ કરી મુજ સાંસુ ભાળો હે શ્રીજી!	,,	આશાવરી. હોરી અથવા કાફી	,,	
૨૭		°	કન્હેયા! તું તો ન રહો મેરે બસકો, પર્યો તોહે ધર ધરકો ચસકો; લાલ તું તો ન રહો મેરે બસકો.	હિંદી	ઠુંમરી, ખ્યાલ કે પરજ.	શ્રૃંગાર	

૨૮		૦	કહોગે જો કછુ. સોહિ ભલી, હમારે કૃષ્ણ પ્યારે ! કૃષ્ણ પ્યારેજી, ન બિચારો નેનકે તારે.	,,	પદ	ભક્તિ	
૨૯		માનલીલા.	કહી અબતો નહિ માનું, જિયાકી મ્હેં જાની.	,,	વસંત કાફી.	શ્રૃંગાર	
૩૦		૦	કરૂનાકે સિંધુ ! કેસો કૃપા કિની મોહે ભારી	,	કેરબો	ભક્તિ	
૩૧		૦	કામણગારે કામણ કીધું રે, હો કામણગારે બંસીમાં	ગુજરાતી	ગરબી	શ્રૃંગાર	
૩૨		૦	કામણગારી ત્હારી વાંસળી, કામણ કીધું છે ભારી રે	,,	ભૈરવ ગુર્જરી	,,	
૩૩		૦	ક્યાંથી મળો છો ઓ અલબેલાજી ફરી ?	,,	પદ	,,	
		૦	કાળજ કોર્યું રે, ચિતડું ચોર્યું તે કોહોને કહીયે, ઉદ્ધવ ! છેલ છબીલે.	,,	કાલિંગડો	,,	દ. ર. મા. ભાગ ૧ પત્રક અમાં નં. ૮૬થી આ કવીતા દાખલ છે માટે નંબર આપ્યો નથી.
૩૪		૦	કૃપા દ્રષ્ટિ કરો કૃપાનાથ ! ઉપાય બીજો નથી, મ્હારો નિજ બળે ગ્રહો હાથ, ઉપાય બીજો નથી	,,	ધનાશ્રી	ભક્તિ—પ્રાર્થના	
૩૫		૦	શ્રીકૃષ્ણ સમરણ વિના, સરવ વસ્તુ વૃથા	,,	પ્રભાત	ઉપદેશ	
૩૬		૦	શ્રી કૃષ્ણ કરૂણાની એજ નિશાની.	,,	બિહાગ આશાવરી, દેવગાંધાર, કે રામગ્રી	,,	
૩૭		૦	શ્રી કૃષ્ણઃ શરણં મમ, શ્રી કૃષ્ણઃ શરણં મમ.	,,	ભરવી	ભક્તિ	
૩૮		૦	કૃષ્ણ પાખે મુને કાંઇ ગમતું રખે.	,,	રામકળી	,,	
૩૯		૦	શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણી, ચિન્ત ફળદાયક.	ગુજરાતી	પદ	,,	
૪૦		૦	કૃપાદ્રષ્ટિ શ્રીકૃષ્ણ કરે ત્યારે, અવળું તે સવળું થાય.	,,	રાગ દેશી	ઉપદેશ	
૪૧		૦	કૃષ્ણ ભજો, કૃષ્ણ સુણો, કૃષ્ણ કહો પ્રાણી.	,,	ખટ રાગ	,,	
૪૨		૦	શ્રી કૃષ્ન સરવનું સાર છે, માને તો મન! શ્રી કૃષ્ન સરવનું.	,,	ગરબી	મનબોધ	
૪૩		૦	શ્રી કૃષ્ન તમારો દાસ થયો તેને, દુઃખદાયક નહી કોયરે, આનંદ મંગળ થાય દોશ ગુણ, અવળુ સવળુ હોય રે.	,,	ગુર્જરી (કે) ભૈરવ.	ભક્તિ	

		શ્રીકૃષ્ણ સર્વસ્વ ધન	૦	,,	પ્રભાત (કે) ધોળ	,,	
૪૫		૦	શ્રી કૃષ્ણ નામ રટ રે, જાય જનમ મરન ભય કટ રે.	હિંદી	બિહાગ	મનબોધ	
૪૬		૦	કુંજર મજ્જન ન્યાય કર્યો યહ.	,,	,, મીશ્રીત–કાફી	ઉપદેશ	
×		૦	કૃષ્ન તું માઝા યજમાન.	મરાઠી	,, ,,	ભક્તિ	દ. ર. મા. ભાગ ૧માં આ કવિતા દાખલ છે તેથી નં. આપ્યો નથી;
૪૭		૦	કેહેની કારણ ? મન ! તું શાથી ઉદાશી	ગુજરાતી	બિહાગ	મનબોધ	
૪૮		૦	કૈસે છુપે યહ ચોરી ? અંખિયાં રંગ ભરી મોરી.	હિંદી	,, હોરી	શ્રૃંગાર	
૪૯		૦	કોઈથી ના કળાય, ગતી અકળ તમારી રે.	ગુજરાતી	રામગ્રી (કે) રામકળી	ભક્તિ	
૫૦		૦	કોટી પ્રયત્ન કાહુપેં કરો, પર પ્રકૃતિ ફરે ન ઇંચ; જળ બળ નળ ઊંચાહી ચઢે, આખર નીચકો નીચ	હિંદી	છપ્પા કુંડળિઆ	અવલોકન–શિક્ષા	
૫૧		૦	કોન ખેલે યાસોં હોરી રે, બરજો નહી માને.	,,	સોહામણી (કે) મારૂરાગની હોરી	શ્રૃંગાર	
×		વિરહલીલા	કોઉ લાલનકું લે આઓ, કે મોકું લે જાઓ; કોઉ મેરા જિયરા બચાઓ રે, હો ધાઓ રે, લાલનકું૦	,,	કાલિંગડો	,,	ટીકા ઉપર પ્રમાણે
૫૨	ग	૦	ગર્વ ગંજન છે ધનશ્યામ, એક દિનતામાં રાજી છે.	ગુજરાતી	હાલારી	ઉપદેશ	
૫૩		૦	ગાજે રે ગાજે, એવા કૃષ્નકૃપાલ ચરિત	,,	સોહણી	મનબોધ	
૫૪		૦	ગાવના જી, ગુન ગાવના જી; ગિરિધારિજીકે અચલ અહરનિશ ચાવના જી ગાવના જી.	હિંદી	ચડાંણાનો ખ્યાલ	ઉપદેશ	
૫૫		૦	ગિરિધારિયા ! તેં તો લેની કરી રે.	ગુજરાતી	કાફી	શૃંગાર	
૫૬		૦	ગિરિવરધારી રે મહા પ્રભુ ! ગિરિવરધારી લાડિલા રે, નટવર નંદકિશોર રે, સિર સુભગચંદ્રિકા મોર રે, અલબેલાજી ચિતના ચોર રે, મોહન કાળજકોર રે પ્રભુ ગિરિવરધારી.	,,	મેવાડો મીશ્રીત ધનાશ્રી	પ્રેમભક્તિ	
૫૭		૦	શ્રી(અથવા)સોઇ ગિરિધર હમારે પ્યારે, હિયકે હાર	હિંદી	૫૬	ભક્તિ	

૫૮	૦	શ્રી ગિરિધરલાલ હો ધની. કરો ચાહો સોઈ, મ્હેં આપકો; 'તુકો કીધો ડારો હની-કરો૦	,,	કાફી જંગલો (કે) પિલ્લુ	ભક્તિપ્રાર્થના	
૫૯	૦	શ્રી ગિરિધારીલાલ, યહ બર દીજે.	,,	ભૈરવી	,,	
૬૦	૦	શ્રી ગિરિધરલાલ ધની હમારે.	,,	,,	,,	
૬૧	માનલીલા.	ગિરધારીજી બુલાવે રે, પ્યારિ ચલ રે.	,,	સોરઠો (કે) ખ્યાલ ખમાયચી	શ્રૃંગાર	
૬૨	૦	ગિરિધારીજીરી આંખડી સળકે છે છે છે.	મારવાડી	કલ્યાણ	,,	
×	૦	શ્રી ગુરૂદેવ! શ્રીમદ્ વલ્લભવર વાગધીશ! મહા પ્રભુ પુરૂષોત્તમ!	ગુજરાતી	પદ	ભક્તિ	દ. ૨. મા ભાગ ૧ અ પત્રક નં. ૩૫૩ મે આ કવિતા દાખલ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
૬૩	૦	શ્રીગુરૂ શ્રીવલ્લભ શ્રી વિઠ્ઠલ, શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર.	,,	છપ્પો	,,	
૬૪	૦	શ્રીગુરૂ ગોવિંદા રે ગોવિંદા, પુરૂષોત્તમ પરમાનંદા	,,	પ્રબંધ	,, પ્રાર્થના	
×	૦	ગુમાનિકા તું પાધરે પંથે જા.	ગુજરાતી	ખમાયચી કાફી જંગલો-સોહણી, મિશ્રિત.	શિક્ષા-વચન.	,, નંબર ૨૬૭મે,
૬૫	૦	શ્રી ગુરૂ મ્હારા શેઠિયા રે, હું વાણોતર તેહેનો, રાજા તો શ્રી રણછોડજી રે, આશરો એ એનો.	,,	પ્રભાત (કે) ધોળ	ભજન મંડલી પ્રત્યે કવિની ઉક્તિ	
૬૬	૦	ગુનકી ચરચા કરકે હે રામ!	હિંદી	પદ	મનબોધ	
૬૭	૦	ગુલાલ, ન ડારો મેરે નૈનમેં ગિરિધારી.	,,	હોરીની ધુમાર	શ્રૃંગાર	
૬૮	૦	શ્રી ગોવરધનધર શ્રી વલ્લભ લાડીલાજી.	ગુજરાતી	પરજ	ભક્તિ	
૬૯	૦	ગોકુલ સધારો ગોકુલચંદ્ર.	,,	પદ	પ્રેમભક્તિ	
૭૦	બાળલીલા	ગોરિ! ગેંદ ગઇ એ કલકી હમારી.	હિંદી	બિહાગ	બાળલીલા	
૭૧	૦	ગોવિંદા! તેરી નૈનાં લાગી રે.	,,	પદ	શ્રૃંગાર	

			શ્રી ગોવર્ધનવાસી સાંવરા, લાલા! તુમ બિન રે હો! શ્રીજી! તુમ બિના રહ્યો ના જાય હો, વ્રજરાજ લડેનો લાડિલો.	,,	ગોડી	,,	
×	ઘ	०	ઘણો ઘુંચવાયો બહુ બળ્યું, અતિ અકળામણ થાય રે	ગુજરાતી	ભૈરવ	ભક્તિ	આ કવિતા દ. ર. મા. ભા. ૧ માં આવી ગઇછે માટે નં. આપ્યો નથી. જુઓ પાનું ૨૭મું
૭૩		०	ઘનશ્યામ, દેખે ઘનશ્યામ, શુધ આવે મોકું.	હિંદી	સોરઠ—મલ્હાર	પ્રેમભક્તિ	
૭૪		०	ઘર જાઓ રે હમારી બ્હેનાં, સુંદરિ! કા દિખલાવે નેનાં	,,	આશાવરી	નીતીશિક્ષા	
૭૫		०	ઘેરી જુમનામેં બજ રહી બાંસુરી.	,,	ભૈરવીની હોરી	સુંદર—કાવ્ય	
૭૬	ચ	०	ચરણ ત્હારા વિશે, જનમ જનમ સદા.	ગુજરાતી	રામકળી	ભક્તિ	
૭૭		માનલીલા.	ચલ ગોરિ! ઘનશ્યામ બોલાવે.	હિંદી	પદ	શૃંગાર	
૭૮		०	ચલો હોરિ ખેલન જઇએ રે.	,,	વસંત—હોરી	,,	
×		०	ચાંદલિયા રે ચાલિશ માં અતિ ઉતાવળો.	ગુજરાતી	ગરબી	,,	જુઓ નં. ૧૬૯ અ પત્રક.
૭૯		०	ચિંતા ના કર કોઇ વાતની રે, છે શિર શ્રીજી સરખા સ્વામી;	ગુજરાતી	આશાવરી, બીલાવર, રામશ્રી, પ્રભાત (કે) ધોળ.	મનબોધ	
૮૦		०	ચિતડું ચોર્યું મ્હારા રાજ! કયમ કરીયે?	હિંદી	પદ	શૃંગાર	
૮૧	છ	०	છબી આજકી દેખો, બને હો પિયા?	,,	કાલિંગડા	,,	
૮૨		०	છોટી હું જી, છોડો મોકું, છેલ હો રસિયા!	ગુજરાતી	સોહણી	,,	
૮૩	જ	०	જયતિ શ્રી કૃષ્ણ, કેશવ, કૃપાસિંધુ.	હિંદી	પદ	ભક્તિપ્રાર્થના	
×		०	હેરે હે જી જાને દે રે હો મદન ગોપાલ, ભઇ સો ભઇ; અબ ઓર નહી.		ઠુમરી	શૃંગાર	દ. ર. મા. ભાગ ૧ અ પત્રકમાં નંબર. ૧૯૦ માં આ કવિતા દાખલ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
૮૪		०	જાને દો મનમોહન! પનિયાં.	,,	દાદરો—ત્રિતાલ	,,	
૮૫		०	જ્યાંકુ શેષ ગાવે, પ્રકૃતિ પુરૂષ ગાવે.	,,	ઝિલાવર	ભક્તિ	
૮૬		०	જિવ! તું તો સદાએ સજાઈ રાખ રે, અચાનક જાવું થાશે.	ગુજરાતી	સોરઠ	મનબોધ	
		०	જિયાકી ન જાનત તુમ બિના કોઇ.	હિંદી	ભેરવી	પ્રાર્થના	

૮૮		૦	જિયાકી મેં જાની, કહી અયતો ન માનું.	,,	હોરી—કાફી	શ્રૃંગાર	
૮૯		૦	જુગલ રસ હોરી રે, દંપત રસ હોરી રે, જો ખેલે હે જોબન મદમાતે, સંગ સખીન સખા હોરી,	,,	આશાવરીની હુમાર	,,	
૯૦		૦	જેનું પ્રથમ કરે હરિસમરણ, તેણે હરિસ્મરણ.	ગુજરાતી	ભૈરવી	ઉપદેશ	
૯૧		૦	જેને દ્રઢ વિશ્વાસ નામહરી, તેને કશું.	,,	,,	,,	
૯૨		૦	જે તારવા તમારે હરી, તે ના ક્યમે બુડે રે.	,,	રામગ્રી	ભક્તિપ્રાર્થના	
૯૩		૦	જોગનિયાની પીડી રે, મુંને રાજ ! કાંઇ સંતાપો છો.	,,	સોરઠ—મલ્હાર	શ્રૃંગાર	
૯૪		૦	જોડી કર કહુંછું રે, હરીજન સૌ પ્રતી.	,,	પદ	શિક્ષા વચન	
૯૫		૦	જો હરિચરન સરોજ બિમુખ હે.	હિંદી	બિહાગ	ઉપદેશ	
૯૬	ત	૦	તમારે ભરોંસે રે, હું તો બાધી રાત જાગી રે.	ગુજરાતી	રામકળી કે પંચમ	શ્રૃંગાર	
૯૭		૦	તરસ્યો ચાતક સ્વાતિ વિણ.	,,	પદ	અવલોકન	
૯૮		૦	ત્હારી પ્રેમભક્તિ અચળ આપ મુંને કૃષ્નજી.	,,	,,	ભક્તિ પ્રાર્થના	
૯૯		૦	ત્હારે જાવું છે જાવું જરૂર રે, જિવ શું સુતો ? ત્હારે માથે મરણનો ભય છે, જિવ તું શું સુતો ?	,,	સિંધુવો	ઉપદેશ	
૧૦૦		૦	તિન બરન ગુરુ બિપ્ર તહુ કા ? જો હરિ બિમુખ	હિંદી	ગિલાવર	,,	
×		૦	તિહારે શરન મે તો આયો રી, શ્રી રેવાજી !	,,	રામકળી	તીર્થસ્તુતિ	૬ ર. મા. ભાગ ૨ માં આ કવિતા આવી ગઇ છે. માટે નંબર આપ્યો નથી
૧૦૧		૦	તું તો જાણી લેજે કાંઇ થાય, ઇચ્છા ઇશ્વરની રે	ગુજરાતી	પદ	ઉપદેશ	
૧૦૨		૦	તુંમસેં તુંમ ગિરિધારીલાલ લાલ.	હિંદી	કલ્યાણ	ભક્તિ	
૧૦૩		માનલીલા.	તુજપર કિહા, તું ના માનત રંગીલી રાધે !	,,	ખમાયચી ખ્યાલ	શ્રૃંગાર	
૧૦૪		૦	તુંમસેં ન કોઇ કૃપાલુ સહિષ્ણુ, તુંમસે હો તુમ.	,,	ભૈરવી	ભક્તિ	
૧૦૫		૦	તે હરિહેત વિસર્યો, હે કૃતઘ્નિ !	ગુજરાતી	કાફી	ઉપદેશ	
૧૦૬		૦	તે ધન્ય જેને ભક્તિ મળી રે, કહે સંભવે તેવું કરી દેખાડે, કે	,,	,,	,,	
		૦	તેરે લિયે લાયો સુંદરિયા	હિંદી	કેરબો	શ્રૃંગાર	

		થાળનું પદ	આંહાં લગી રે આરા આવો રે અલબેલાજી, હાંરે	ગુજરાતી	ઢાળ	દેવને નૈવેદ્ય	
૧૦૯	દ	૦	મ્હારા મનડામાં ઘણું ભાવો રે અલબેલાજી દીઠું લોક વખાણે, હારદ હરિ જાણે, રે હરિ જાણે	,,	સોહણી	આત્મજીવનનો ઇશારો—કટાક્ષ	
૧૧૦		૦	દુઃસહ દુઃખથી મુકાવો મુને પ્રભુ! સમર્થ શ્રીજી સ્વામી રે.	,,	ભૈરવ—આશાવરી (કે) ગુર્જરી પદ	દર્દપીડીત પ્રાર્થના	
		૦	ડેંડાળો દુખભંજનો ને સદાય બાળે વેશ.	હિંદી	કવિત	ગણપતિસ્તુતિ	
૧૧૧ ×		૦	દેખકે બિલાક જેમે, નારદકી પ્રતીતિ હોત.			પરચુરણ કાવ્ય	દ. ર. મા. ભાગ ૨ પત્રક અ નંબર ૨૬૧ મા આ કવિતા દાખલ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
૧૧૨		૦	દેખો દેખો વ મેરી અખિયાંકુ ક્યા ભાન પરી.	,,	રેખતો—ગઝલ	પ્રેમભક્તિ	
		૦	દેખે જિત તિ મોહેકું સાવરી સુરત દર સજેરી				
૧૧૩	ધ	૦	ધન્ય અષ્ટમી અંધારી રાત, કે ભાદરવા વદી રે લોલ ધન્ય મથુરાં ધન્ય ગોકુળ ગામ, કે ધન્ય, જમુના નદી રે લોલ.	ગુજરાતી	ગરબી	કૃષ્ણજન્મ	
૧૧૪	ન	૦	નહી દ્રઢ હરિવિશ્વાસ, તાકું હરિદાસ ન કહીયે	હિંદી	કાફી	આખ્યાન ઉપદેશ	
×		૦	નાથ રૂચી આપકી હોઇ સો હોઇ.	,,	જંગલો	ભક્તિપ્રાર્થના	
૧૧૫		૦	ના કરનેકી ફેરી કરતહું.	,	ઠુમરી ધનાશ્રી	આત્મપરિતાપની કવિતા	
૧૧૬		૦	નાથ પુકારત હાર્યો, અબ મેં નાથ પુકારત.	,,	પદ	,,	
૧૧૭		૦	નિશ્ચે સર્વનું સિદ્ધાંત સત્સંગ છે જી હો,	ગુજરાતી	ગરબી	ઉપદેશ	
૧૧૮		૦	સજ્જન! સર્વનું સિદ્ધાંત નિજ જન અહિત શકે નહીં કરિ હરિ, તુર્ત દીસે કદી અવળું રે,	,,	ગુર્જરી (કે) ભૈરવ	,,	

*આ કવિતા કવિની ન હોય બીજાની હશે દયારામે કદી કૃષ્ણભક્તિ શિવાય બીજું ગાયુંજ નથી. માટે ભુલ છે—તેમાં શક નથી.

११९		०	નિશદિન નામ રટન કર રેસના	હિંદી	જંગલો કાફી.	મનબોધ
१२०		०	નૃપ સુનો બજી એસી બંસી, બજી બજી રે એતુ મોહનજી; સુન ગોપી.	,,	લાવણી	પરસુરણુકાવ્ય
१२१		०	નૈંન બાંન મત મારે લાલ, હું મરી રે.	,,	હોરી,ખ્યાલઠુમરી	શ્રૃંગાર
१२२		०	નૈંનમેં ચિત દી ચોરિયાં, કીને સિખલાઇયાં ?	,,	ખ્યાલ	,,
१२३		०	નંદલાલ રે, ખુની તેરે નૈનાંને મારી માહે	,,	કલ્યાંણ	,,
१२४		०	નંદકે નંદન બિના રહ્યો નહીં જાય.	,,	ભેરવી	પ્રેમભક્તિ
१२५		०	ઓજી નંદ દે છેલા યાર! મેંડી જીદ લગી	પંજાબી	પદ	શ્રૃંગાર
१२६	प	०	પરમ કૃપાસાગર મહાસમર્થ શ્રી ગિરિવરધારી	ગુજરાતી	રાગ લાવણીનો	ભક્તિ
१२७		०	પ્રભુ! તમો મ્હોટા, માટે કહી શકે ન કોઇ રે	,,	પંચમ કે રામકળી	પ્રાર્થના
१२८		०	પ્રગટ સુખ માગું, હું ધ્યાને ન હરખું.	,,	રામકળી	ભક્તિ
१२९		०	પ્રભુજી કહો શું કરિયે રે, સહુ વાતે સંતાપ.	,,	સારંગ	પ્રાર્થના
१३०		०	પ્રભુ ના ભજ્યા તેં રે, અલ્યા પ્રાણી! આ શું કર્યું ?	,,	પદ	ઉપદેશ
१३१		०	પ્રભુ ! કછુહુ કહત બને નહી, ઇચ્છા ન કછુ તો.	હિંદી	રિકતો	ભક્તિ
१३२		०	પ્રગટે પુરત બ્રહ્મ	,,	પદ	,,
१३३		०	ઓ પ્યારીજી! એટલું તું મ્હારૂં કહ્યું માન.	ગુજરાતી	જંગલો	શ્રૃંગાર
१३४	માનલીલા.		પ્યારિ ચલ રે, ગિરિધારિજી બોલાવે.	હિંદી	ખમાચથી ખ્યાલ	,,
१३५			હો પ્યારે નટવર! બહિયાં ગહો મોરી રે.	,,	પદ	ભક્તિ
१३६	માનલીલા.		પિયા રે! યાસોં ક્યોં નહી બોલો ?	,,	ખમાચથી હોરી	શ્રૃંગાર
१३७	માનલીલા		પ્રિતમ નહી પાવે, ઢુંઢત સકલ બન.	,,	દ્રુપદ–બિહાગ	,,
१३८		०	પિયા બિના સુનો લાગે છે બ્રજદેશ.	,,	સોરઠ	,,
		०	પ્રેમરસ તે પિયે રે, જેમાં અતિ અનુજપણું.	ગુજરાતી	કાફી	ઉપદેશ
		०	પ્રેમફંદમેં ફંદ ગયો રી, જિયા પ્રેમફંદમેં.	હિંદી	ધનાશ્રી, ગોડીની ઠુમરી	મનબોધ
	ब	०	બ્રજપતિ છોટા, મેરા મન હર લીનો.	હિંદી	પદ	પ્રેમભક્તિ

૧૪૩			°	શ્રીબ્રજમેં આગો ભરોંસો.	હિંદી	બિહાગ પદ	ઉપદેશ પ્રાર્થના	
૧૪૪			°	બારબાર બર માંગુ હું, હરખી દિયો શ્રીરંગ.	,,	બિહાગ	ભક્તિપ્રાર્થના	
૧૪૫			°	બિનતી સુનો શ્રીનંદકિશોર.	,,	ઠુમરી, કેરબો કે ભીમપલાસી		
			°	બિકલ રહું દિનરેન, હરિ બિના કોન જાને મનકી?	,,	પદ	,,	
૧૪૬		માનલીલા.		બિહારી! મોંસો હસકે બોલો રાજ!	,,	ધનાશ્રી	,,	
૧૪૭			°	બુઢ્ઢુ છું હું, ખદરિયાકેરી માંલ, હાવાં હું તે શું કરું?	ગુજરાતી	કુંડળીઓ	નીતીશિક્ષા	
૧૪૮			°	બુરો બિચારે ઓરકો.	હિંદી	પદ	શૃંગાર	જુઓ દ. ર. મા ભાગ ર પ્રકરણ પ માં આ કવીતા છે તેથી નં. આપ્યો નથી.
×			°	બેંદીકા સંવાર દીનીં.	,,	બિહાગ	ભક્તિપ્રાર્થના	
૧૪૯			°	બેર બેર બિનતી કા કરું કૃપાસિંધુ!	,,	સોરઠ	,,	
×		માનલીલા		બિહારી! મોંસો હસકે બોલો રાજ!	,,	બિહાગ	શૃંગાર	
૧૫૦		,,	°	બોલોજુ રાધેજુ! પૈયાં લાગુ મેં તિહારી હો.	,,	પદ	,,	
૧૫૧			°	બંસીવારે મોહના, મુરલિ ચેં બજાઈ.	,,	,,	મનબોધ	
૧૫૨	મ		°	ભજ મન! મ્હારા રે, રામકૃષ્ન ગોવિંદ હરી.	ગુજરાતી	લલિત, આશાવરી કે બીહાગ	,,	
૧૫૩			°	ભજરે મન! ગુણસાગર ગિરિધારી, હરિ!	,,			
				કુંજબિહારી, હરિ પ્રભુ કુંજબિહારી–ભજ રે૦				
૧૫૪			°	સખિ! ભ્રુગુટી ધનુખસેં કસકે મોપર, નેંનકો બાંન ચલાવ.	હિંદી	સોરઠ	શૃંગાર	
૧૫૫			°	ભાળો ભાળો હરિ! મુજ સ્હામું ભાળો.	ગુજરાતી	કાલિંગડો	ભક્તિપ્રાર્થના	
૧૫૬	મ		°	હે મન! કોટિ કલ્પના કાઢીરે, શ્રી કૃષ્નનામ સંભારો; ભાવ કભાવે કોઇ રીત કોઇ દહાડો રે, શ્રીકૃષ્ણ નામ૦	,,		મનબોધ	
૧૫૭			°	મનમાન્યુ મોહનવર સાથે, મ્હેંસાર સરવનું એ દીઠુંરે	,,	સોરઠ, ગુર્જરીકે આશાવરીની ઠુમાર.	ભક્તિ	
૧૫૮			°	મન! હરિ ભજ રે, શા માટે તું ત્હારું અધિક બગાડે	,,	પદ.	મનબોધ	

* નંબર ૧૪૬ માં દાખલ છે, તેજ આ કવિના છે માટે નંબર આપ્યો નથી.

૧૫૯		૦	મન ! નિશ્ચે કરી એક, ભરૂસો શ્રીહરિનો દ્રઢ ધારો	ગુજરાતી	પદ	મનબોધ	
૧૬૦		૦	મન તો મિલ્યો મનમોહન છેલમેં.	હિંદી	ભેરવી	શૃંગાર	
૧૬૧		૦	મ્હારા પ્રાણજિવન નંદલાલ ! પિયુજી.	ગુજરાતી	બિહાગ	,,	
૧૬૨		૦	મારો તોયે નિશ્ચે સુણો સંતને, એ સાચું રે.	,,	રામગ્રી	ભક્તિ	
૧૬૩		૦	મ્હારા પ્રીતમજી ! છો શ્રીગિરિવરધર ધારી.	,,	પદ	,,	
૧૬૪		૦	માળા તિલકછાપ હરી વ્હાંને જુઠો જગ પુજાયરે, દંભી મન તદપી વ્હાલા બળે, હાર પણ એવી થાય રે	,,	ગુર્જરી ભૈરવ(?) કાલિંગડો	ઉપદેશ	
૧૬૫		૦	મ્હારૂં ચિત ચોરી લીધું રે કાનુડા ! મ્હારૂં મન હરિ તેં લીધું રે, વ્રજ લાડીલા !	,,	હલારી—કલ્યાણ મિશ્રિત.	શૃંગાર	
૧૬૬		૦	માળી આવ્યો છે ફુલબાગમાં રે.	,,	પદ	,,	
૧૬૭		૦	હેજી ચારી મારી મોહના ! તેરે નૈનનને.	હિંદી	ઠુમરી, જંગલો	,,	
૧૬૮		૦	માઇ બદરા બરખત, જિય મેરો તરસત.	,,	સોરઠ–મલ્હાર	,,	
૧૬૯		૦	મારી મોહે નંદલાલ ! ખુંની તેરી નૈનનને,	,,	હોરી	,,	
૧૭૦		૦	માઝે બાળાલા કોણી નાગે આલા ?	મરાઠી	પદ	પ્રેમભક્તિ	
૧૭૧		૦	મિથ્થા મન અભિમાન, જીવ કર કશું ન; વિચાર.	ગુજરાતી	કાફી	મનબોધ	
૧૭૨		૦	મુને વ્રજલાડિલા તું બહુ વ્હાલો લાગે, મુને વ્હારી આં મલકડીની અણિયો ઉર વાગે;	,,	હલારી, કલ્યાણ મિશ્રીત	શૃંગાર—ભક્તિ	
૧૭૩		૦	મુરખ !, મુક માથાકુટ, ગા હરીરે હરી, સમઝ સમઝ હૈયાફુટ, ગા હરી.	,,	કાફી	ઉપદેશ	
૧૭૪		૦	મં અબતો ભઇ નિહારી, છેલા ગિરિધારી.	હિંદી	પદ	શૃંગાર—ભક્તિ	
૧૭૫		૦	મેરો મન માલો મનમોહના ! પીર કાસે કહું ? પીર	,,	કાલિંગડો	શૃંગાર	દ. ર. મા. ભાગ ર પ્રકરણ ર પાનુ ૮ પદ ૮ની કવિતા તેજ આ કવિતા લાગે છે.
x		૦	*મેરે મનમોહનલાલ ! મધુપુરીમેં બસે	,,	ઠુમરિ—ખ્યાલ દાદરાનો	ભક્ત	
૧૭૬		૦	મેરે માહાપ્રભુકો શરનબલ એક હે.	,,	સોરઠ	,,	

* દ. ર. મા. ભાગ ર માં ૬૪ મે પાને આવી ગઇ છે માટે નં. આપ્યો નથી.

		૦	શાચો શિર શાંણો ! ભાવી સરવને ભૂલાવે.	,,	સારંગ	,,	આ પત્રક નંબર ૫૭૪માં દાખલ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
૨૧૧	અ	૦	શ્રીમદ્ રાધિકા શ્રીકૃષ્ણ વસ્તુ એક છે જો.	,,	ગરબી	ભજન	
૨૧૨		૦	શ્રીજી! તમને કશું ન કહેવાય, લીસાં અટપટી	,,	ધનાશ્રી મેવાડો	,,	
૨૧૩		૦	'શ્રીજી! સુણો 'મુજ વીનતી, ઘણો દુઃખી છું'.	,,	રિકતો	ભક્તિપ્રાર્થના	
૨૧૪		૦	શ્રીજી! શ્રીમુખે કેહે તું માહારો, તે જન સંત શિરોમણી, સદા પ્રાણજિવન હું છું ત્હારો રે,	ગુજરાતી	પદ કાલિંગડો	ઉપદેશ	
૨૧૫		૦	'શ્રી ગોપીજન વલ્લભ.	મરાઠી	પદ	ભજન	
૨૧૬	સ	૦	સપ્ત ગૂઢ સ્વરૂપે સહુ, જપ સંખ્યા પ્રમાણ	ગુજરાતી	,,	ઉપદેશ	
૨૧૭		૦	સર્વ કામ છોડીને પરથમ શ્રી ગુરુ ગોવિંદને ભજીયે જી	,,	આશાવરી	,,	
૨૧૮		૦	સન્મુખ જોતે શ્રીહરિ, ધન્ય તે સુખવંતા (અથવા "ગુણવંતા")	,,	પ્રભાત, બિલાવર મિશ્રીત રામશ્રી	,,	
૨૧૯		૦	સલુણી શ્યામા રે, શ્યામા રે, સાંભળ વચન મ્હારૂં	,,	વસંત કાફી	શ્રૃંગાર	
૨૨૦		૦	સજની ચાલો રે ન્હાઇએ.	,,	ગરબી	સ્નાનવિધિ	
૨૨૧		૦	સત્સંગ થકી. કલ્પે કામ ન થાયે-તે અહીં થાય	,,	પદ	ઉપદેશ	
૨૨૨		૦	સબકી સ્વામિની શ્રી હરિઇચ્છા.	હિંદી	કાંહાનરો	,,	
૨૨૩		૦	સદા અમિત, અજિત, બ્રહ્માડકે રાજ રાજેન્દ્ર	,,	બિલાવર	ભજન	
૨૨૪		૦	સર્વોપરી ધામ હમારા હે જહાંબેઠત નટવર પ્યારા રે	,,	સોરઠ	,,	
૨૨૫		૦	સબકો શિખર બનાયો હે, ડંકો બડેકો ગાયો હે	,,	સારંગ	ઉપદેશ	
૨૨૬		૦	સજન બનમેં મોહે કિત લાઇ.	,,	કેરબો કે ધનાશ્રી	શ્રૃંગાર	
×		૦	આ સામળિયા સાથે મ્હારો નેહ લાગ્યો રે.	ગુજરાતી	ધનાશ્રી	,, ભક્તિ	આ કવિતા ક. ર. મા. ભા. ૨ માં આવી ગઇછે માટે નં. આપ્યો નથી.
૨૨૭		૦	સાંભળ સહિયર! મ્હારી ગુંજની એક ગોઠ.	,,	પદ	,,	
૨૨૮		૦	સાચા ભકતહરિ! નિરે નિર્મળ હોય જદપી સંસારી, તેને અઘ ન રે અડે, સદા સર્વદા હૃદય પ્રગટ ગિરિધારી	,,	લલિત કે કાલિંગડો	ઉપદેશ	
૨૨૯		૦	સાંમળિયા! સખણા રે, સખણા રહેજો.	ગુજરાતી	વસંત કાફી	શ્રૃંગાર	
૨૩૦		૦	સિરોંતા લાલ ફેંટા ધરતા હે, ગુમાનિકા હું.	હિંદી	પદ	રહેલાંણી વિષે	

૨૩૧		०	સુમર સો કૃષ્નભાવ ભરમેં.	ગુજરાતી	પદ	ઉપદેશ	
૨૩૨		०	સુણો વિનતી શ્રી ત્રિકુલેશ ! કહુ કર જોડી રે.	,,	પરિજયો	પ્રભુ પ્રાર્થના	
૨૩૩		०	સ્હેલું હરિનામ છે રે, પણ તે તેને—જેનો.	,,	રામગ્રી	ઉપદેશ	
૨૩૪	હ	०	હરિભજન થકી, છોટા હોય તે, સૌથી મ્હોટા થાય	,,	લલિત, બિલાવર,	,,	
૨૩૫		०	હરિભજન કર વ્હેલો પ્રાણી ! જનમ જાય છે એળે રે	,,	ગુર્જરી (કે) ભૈરવ	,,	
૨૩૬		०	હરિનામ ભલું, નિરખે નિરમળ, લેતાં લાગે મીઠું.	,,	ગરબી, લલીત	,,	
૨૩૭		०	શ્રી હરિ વ્હાલા જેને, કહિયે સાહેલી મ્હારી.	,,	પદ	,,	
૨૩૮		०	હરીનામનું નાવ ગ્રહીને. ભવસાગર પાર ઉતરની રે	,,	ભૈરવ (કે) ગુર્જરી	,,	
૨૩૯		०	હરિ! ક્યારે મુને સાચો સંત કરશો રે ?	,,	રામકોશ	ભક્તિપ્રાર્થના	
૨૪૦		०	હરજી ! હૃદય વિચારો રે, મુજને તારો.	,,	સારંગ	,,	
૨૪૧		०	હરિ ભજન વિશે, અંતરાય બહુ પાડે દેવ, એહેવા	,,	પદ	ઉપદેશ	
૨૪૨		०	હરિ પ્રસન થયાની રીત,સુણો કહુ શાસ્ત્રના વચનવડે	,,	બરવો	,,	
×		०	હરિ મુને ક્યારે સાચો સંત કરશો રે ? પ્રભુજી મુને ક્યારે સાચો સત કરશો રે, હરિ મુને ક્યારે०	,,	રામકોશ (કે) માલકોશ (કે) ભૈરવ	ભક્તિપ્રાર્થના	આ કવિતા નંબર ૨૩૯ થી દાખલ છે તેજ છે તેથી નંબર આપ્યો નથી.
૨૪૩		०	શ્રીહરિ ચાહે સૌઇ કરે, સર્વેશ્વર સર્વાત્મા.	હિંદી	પરજ	ઉપદેશ	
૨૪૪		०	હરીકા નામ જપુંગાવે, તન મન નહિં તપુંગા વે	,,	પદ સોહણી	મનસંકલ્પ	
૨૪૫		०	હરીશરન જાયકે, તું હરીનામ ગાયસે, કલિમેં ના ઓર સાધન; ગુરૂકુ શિર. નમાય લે. હરી શરન०	,,	રિક્તા—ગઝલ	ઉપદેશ	
૨૪૬		०	હરિ! તુંમ તારો, સોહિ તરે, સાધન ધરમ.	હિંદી	રાગ સમયાનુસાર	ભક્તિપ્રાર્થના	
૨૪૭		०	હાવાં અલબેલા રે, મ્હારા હૃદયામાં વસો.	ગુજરાતી	કાફી	,,	
૨૪૮		०	હું વારી વારી સંસારિહા ઉપર, લોક પ્રત્યે તો મ્હારે કહેણું છેજી.	ગુજરાતી	પદ	આત્મજીવનનો ઇસારો	કવિ પોતાનીલોકપ્રિયતાથી હરખાઇને બોલે છે.
૨૪૯		०	હું બલિહારી, તિલંગ કુળદીપક, શ્રી લક્ષ્મણ તાતને રે લોલ.	,,	ધોળ	ભક્તિ	
૨૫૦		०	હેતે હરીરસ પિજીએ. રામ, રામ, રામ.	,,	રાજીયો	ઉપદેશ	

×		૦	હે કૃતઘ્ની ! તે હરીહેત વિસર્યો. હે કૃતઘ્ની !	„	કાફી	„	આ કવિતા નંબર ૧૦૫થી દાખલ છે
૨૫૧		૦	હે કોઉ પિયરે પઠવારો, આલિ કોઉ પિયરે	હિંદી	ખમાયચીકેકાનડો	શ્રૃંગાર	
૫૨		૦	હે શ્રીજી ! સબ સમુઝન હો સુજાન તુમકો કેહે-ખીન કછુ રહી.	„	ખમાંયચી	ભક્તિ-પ્રાર્થના.	
૨૫૩		૦	હોજી રે, મ્હારે ઘેર આવો અલબેલા રે, શ્યામ સલુણોજી છેલો.	ગુજરાતી	પદ હલારી	શ્રૃંગાર	
૨૫૪		૦	હોરી ખેલત ભઇ ભ્હોરી, લાલ કેસેં.	હિંદી	બિહાગની હોરી	„	
૨૫૫		૦	હોરી ખેલત નંદકો લાલ.	„	„	„	
૨૫૬		૦	હોરી ખેલાવે જાદિયા હેનારે.	„	હોરી આશાવરી	„	
૨૫૭		૦	હોરીકો રંગમાતો, ખેલત હોરી.	„	„ કાલિંગડાની	„	
૨૫૮		૦	હોજી નંદકે છેલછબીલે, મેરીજીહદી લગી તેડે ન્ચાલવે	પંજાબી	ખ્યાલ	„	
૨૫૯	ક્ષ	૦	ક્ષણું એક સ્થિર ન રહે હરિ ધ્યાન, એ મને સુખી કર્યો કોહો કોને ?	ગુજરાતી	પદ	ઉપદેશ	
૨૬૦		૦	ક્ષણુ એકમાં કરશે ખરાબ, દુઃસંગથી ચાલો ડરીને	„	„	„	

તારીજ—૭૦૦ કાવ્યો અ પત્રક પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ છે તે.
૨૧૫ „ બ „ અપ્રસિદ્ધ છે તે.
૨૬૦ „ આ પત્રક પ્રમાણેનાં „ „
૧૧૭૫

ટીકા—સને ૧૯૦૨ મા ડભોઇ જઇ, કવિ દયારામના બીજા મુખ્ય માનીતા શિષ્ય ગિરજાશંકરના પુત્ર છોટાલાલ ઉર્ફે નાથજી પાસેથી કવિ દયારામની અપ્રસિદ્ધ કવિતાઓ (લખી રાખેલી) મેળવેલી. એ ઉતારા છાપવા માટે મ્હે, "મુંબઈ ગુજરાતી પ્રેસ"મા મોકલી આપેલા, તે છપાયા કે નહી, તેની મ્હને ખબર નથી. પણ એ ઉપરથી અનુક્રમણિકા જેવું કરી રાખેલુ આ લીસ્ટ છે. ઉતારા હવે મ્હારી પાસે નથી. તેથી તેમાંની સારી કવિતાઓ હું રજુ કરી શકું તેમ નથી. માત્ર એ કવિતાઓ કઇ, તેનું ભાન કરાવવાની ખાતરજ, આ લીસ્ટ મ્હે રજુ કર્યું છે.

પત્રક क—કવિ દયારામનાં–પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ–(જેટલાં જાણવામાં આવ્યાં, તે તમામ) કાવ્યોનું નંબરવાર વર્ગિકરણ.

કાવ્યનો વર્ગ.	પ્રસિદ્ધ		અપ્રસિદ્ધ	
	જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાના ૩૦ क થી ૩૦ ज સુધીના અનુક્રમ નંબર ૧ થી ૩૩૬ સુધીમાંથી.	જુઓ अ પત્રકના અનુક્રમ નંબર ૧ થી ૭૧૦ સુધીમાં	જુઓ દ. ર. મા. ભાગ ૧ પાના ૩૦ क થી ૩૦ ज સુધીના અનુક્રમ નંબર ૧ થી ૩૩૬ સુધીમાંથી.	જુઓ પુરવણી ई પત્રકના અનુક્રમ નંબર ૧ થી ૨૬૦ સુધીમાંથી.
અવલોકનનાંકાવ્ય	૯૦—૧૨૧	૨૪૧—૩૨૧—૫૭૦—૫૯૪—૬૦૯—	૦	૫૦—૯૭—૧૮૪—૨૦૧—
અનુક્રમણીકાજેવાં	૧૦૪— [૨૬૮	૦	૧૮૯—૧૯૦—	૦
અમુક સ્થળે કરેલાં	ચાંણોદમાં—૨૬૭—	૭૦૮—૭૦૧—૭૦૪—૭૦૯—	૦	૦
	ડભોઇમાં—(જુઓ "લીલાનાં કાવ્યો")	૪૧૦—	૦	૦
	ડાકોરમાં— ૦	૧૬૭—૨૧૬—૨૫૨—૨૫૮—૫૦૩—	૦	૬૫—૧૯૩—
	કાશીમાં—૩૨—(૨૯૯)	૦	૦	૦
	મથુરામાં—૨૧૨—	૨૬૦—	૦	૦
	ગોકુળમાં— ૦	૮૦—૧૧૦—(૧૫૫—૨૩૦—૬૭૨—)	૨૦૯—	૦
	વૃંદાવનમાં—૨૫૪—	૫૫૩—	૦	૦
	વ્રજભુમીમાં—૨૫૫—	૨૩૧—૫૩૨	૨૪૧—૨૫૮—	૦
	શ્રીગિરિરાજમાં—૦	૬૧—૧૧૬—૧૩૭—૧૪૩—૧૫૨—૪૬૭—૫૧૫—૬૧૮—૭૦૭	૦	૦

	શ્રીનાથજીમાં—૧૧૮—	૬—૨૦૫—૨૬૨—૩૯૩-૫૩૧-૫૮૫—૫૯૬ —૬૦૩—૬૮૭	૦	૦
	શ્રીદ્વારિકામાં—૦	૨૫૫—૪૬૭—	૦	૦
	શ્રીજગદીશમાં—૦	૦	૦	૦
	ભરૂચમાં—૦	૨૨૬—	૦	૦
	સુરતમાં—૦	૬૯૨—	૦	૦
	વડોદરામાં—૦	૩૮૬—	૦	૦
	બદ્રિકેદાર અને રામેશ્વરમાં— ૦	૦	૦	૦
સુરવધના—	૦	૦	૨—૨૫૨—૨૫૩—	૦
તુભવના—	૦	૦	૭—૮—	૦
ખ્યાનનાં—	૧—૧૧૩—	૩૦૦	૧૧૪—૧૬૭—૨૩૪—	૦
પદેશના—	૦	૧—૩—૭ થી ૯—૧૨—૧૩—૧૯—૨૧— ૩૬૪—૪૧૬—૪૫૭— ૯-૧૫—૪૯—૫૨—૫૪—૭૬—૭૮—૧૦૩- ૧૧૩—૧૨૨—૧૨૪—૧૩૨—૧૩૫—૧૪૦— ૧૫૬-૧૮૯-૧૯૪-૧૯૫-૨૦૨-૨૦૬-૨૧૧ —૨૨૧—૨૩૯—૨૪૬-૨૬૭—૨૭૮-૨૮૮- ૩૦૦ ૧૫—૨૩—૨૬—૪૦ થી ૪૪—૪૬ થી ૪૮— ૩૦૪ થી ૩૦૬—૩૦૯—૩૫૮—૪૦૨— ૪૨૫—૪૪૬—૪૬૨—૪૮૧—૪૮૪—૪૮૫— ૪૯૧—૫૦૪—૫૧૩—૫૩૩—૫૩૫—૫૪૯— ૫૬૧—૫૬૨—૫૬૫—૫૬૬—૫૬૮—૫૭૪— ૫૮૩—૫૮૪—૫૮૬—૫૯૯—૬૦૦—૬૦૮—	૦	૨—૩૫—૩૬—૪૦—૪૧—૫૨ —૫૪—૯૩—૯૫—૯૯ થી ૧૦૧—૧૦૫—૧૧૮—૧૩૦— ૧૩૯—૧૪૨—૧૫૭—૧૬૪— ૧૭૩—૧૭૯—૨૦૯—૨૧૦— ૨૧૪—૨૧૬થી ૨૧૮—૨૨૨ ૨૨૫—૨૩૩થી ૨૩૬—૨૩૮ —૨૪૧ થી ૨૪૩—૨૪૫— ૨૫૦—૨૫૯

		૬૧૬–૬૧૯–૬૨૦–૬૨૪–૬૨૬–૬૩૦–૬૩૪–૬૪૦–૬૫૦–૬૫૨–૬૫૩–૬૫૪–૬૫૬ થી ૬૬૧–૬૬૪–૬૬૫–(૬૯૨)–		
અંતકાળનાં–	૦	૨૫૧–૩૧૪–૩૬૭–૩૯૨–૩૯૩–૫૨૯–૫૩૦–૫૫૭–	૦	૦
કલ્પનાનાં–	૦	૩૧૨–૫૪૦–૫૭૭–	૦	૦
કથાનાં–	૦	૦	૨૬–૨૭–૧૪૩–૨૧૮–	૦
ચારત્રનાં કાવ્યો–	૨૦૩–	૦	૩૭–૨૩૫–૨૩૬–	૦
કવિના જીવનને લાગુ થતાં કાવ્યો	નિંદાના જવાબમાં–૦	૧૨૩–૧૮૧–૧૮૨–૨૩૩–૬૬૮–૬૮૩–	૦	૧૦૯–૨૨૮–
	કેદમાં રહિને કરેલાં ૦	૫૬૯–	૦	૦
	કવિની અભિલાષાનાં	૧૪૯–	૦	૨૩૯–
	લગ્નના નકારનાં–૦	૪૮–૪૨૮–૫૨૮–	૦	૦
	પંડિતના ગર્વ ખંડનનાં–૦	(૫૭૦)–	૦	૦
	શોકસમાધાનનાં–૦	૬૧૭–	૦	૦
	હર્ષોદ્ગારનાં–૦	૦	૧૯–૨૦–૧૨૦—૧૭૧—૨૧૦–૨૭૫–	૨૪૮–
	મનને બોધનાં–૦	૭૫–૧૯૯–૪૩૬–૪૭૨–૪૯૪–૬૭૩—૬૭૪–૬૭૭–૬૮૫–	૨૮ અને ૩૨૩–૨૩૧–	૧૮–૨૨–૪૭–૧૪૦–૧૫૨–૧૫૩–૧૫૬
	અસરકારક પ્રભુ પ્રાર્થના–૬૬	૧૩–૧૪–૨૬–૫૧–૭૯–(૮૦)–૮૯—૧૦૭–૧૧૭–૨૦૯–૨૨૪–૨૫૪–૨૫૮–૩૦૦ ૧૮–૨૭–૩૦–૩૪–૩૬થી૩૯–૪૦–૪૩–૩૯૦–૩૯૧–૩૯૭–૪૦૦–૫૩૪–૫૫૦–	૦	૩–૨૫–૨૬–૨૮–૩૪–૫૮–૭૬–૮૭–૯૨–૧૧૦–૧૧૫–૧૧૬–૧૨૭થી૧૨૯–૧૩૧–૧૪૪–૧૪૬–૧૪૭–૧૪૯–૧૫૫–૧૮૧થી૧૮૩–૧૮૫

		૫૭૯ થી ૫૮૨—૬૩૭—૬૩૮—૬૮૪—૬૪૯—૬૫૧—૬૬૭—૬૬૯—૬૮૪—૬૮૬—૭૦૮—૭૧૦		૨૦૮—૨૧૨—૨૧૩—૨૩૨—૨૪૦—૨૪૭—૨૫૨—
દુઃસંગનિષેધનાં—	૦	૦	૧૦૯—	૧૯—૨૬૦—
(સામાન્ય) ધર્મ વિચારનાં—	૧૭—૨૪૩—૩૦૦ અને ૨૬૩—૩૦૭	૦	૧૨—૨૨—૨૩—૩૬—૭૮થી ૮૨—૧૦૧—૧૧૧—૧૧૨—૧૨૩થી ૧૨૫—૧૪૦—૧૬૧ ૧૭૨થી૧૭૪-૧૭૬થી૧૮૭—૧૯૩ થી ૧૯૫—૨૦૦—૨૬૩અને૩૦૦—૨૭૪-૨૮૬—૨૯૦ થી ૨૯૩—૩૦૨—૩૦૪—૩૦૬—૩૦૮થી ૩૧૧—૩૧૪—૩૧૭થી૩૧૯—	૦
નીતિ શિક્ષાનાં—	૧૦૩—૨૬૪—	૩૭—૪૦	૨૪૫ ૨૪૬—૨૬૫—૨૬૬—	૪૬—૭૪—૯૪—૧૪૦—૨૩૭—
નેત્રસૌંદર્યની મોહની વિષેનાં—	૦	૧૧—૧૬—૩૬—૯૧—૧૪૫—૧૫૯—૧૮૩—૧૮૭—૧૯૧—૨૦૦—૨૨૯—૨૪૨—૨૫૩—૨૮૦—૨૮૯—૨૯૦—૨૯૪—૩૩૧—૩૫૦—૪૦૪—૪૧૧—૪૩૨—૪૩૮—૪૪૦—૪૪૮—૪૫૦—૪૫૧—૪૭૧—૫૪૬—૬૧૧—૬૪૩—	૦	૬૨—૭૧—૧૨૧ થી ૧૨૩—૧૫૪—૧૬૭—૧૬૯—
ખરસુરણબાબતનાં	૬—૨૧—૭૭—૧૨૯—૧૩૦—૧૩૧—૧૩૩—૧૯૭—૨૦૬—૨૧૧—૨૨૩—૩૩૬—	૨૧૪—૨૧૮—૨૪૩—૩૮૩—૬૯૭—	૨૫—૭૩—૭૬—૯૧—૯૬—૯૭—૧૬૬—૧૯૧—૨૦૭— + ૨૨૨—૨૨૫—૨૪૮થી ૨૫૦ ૨૭૬—૨૮૭—૨૯૮—૩૨૦—(૨૪૬)—	૧૦૮—૧૧૧—૧૬૬—૨૩૦—
પત્રવ્યવહારનાં—	(૧૧૯)—૧૩૧—	૩૦૭—૫૨૯—		૦

પ્રશ્નોત્તરનાં—	૧૩૬—	०	૧૩૪—૧૩૫—૧૩૭થી૧૩૯ —૨૯૭—	०	
પ્રાસંગિક કાવ્યો	૩૪—૩૮—૩૯—૨૨૫	०	૯૮—૧૧૦—	०	
પ્રેમનાં—	०	૬૯૫—	૧૫૭—૧૫૯—૨૯૪—	०	
પંડિતને પ્રશ્નનાં—	०	૮—૭૭—૩૫૯—	०	०	
ફાંકડાં કાવ્યો—	०	૫૭—૬૯—૧૦૯—૧૨૬—૧૬૪—૧૯૨— ૨૯૫—૬૭૧—૬૭૨—	०	૫૭—૬૦—૨૨૪—૨૩૧— ૨૪૪—	
બંસીના મોહનાં—	(૨૦૪)—	૩૦—૧૭૮—૨૧૩—૩૪૪—૩૪૭થી૩૪૯— ૩૭૨—(૩૮૬)૩૬૫—૪૪૭—૪૫૩—૪૬૬ —૫૦૮—૫૨૬—૫૩૭—૫૩૮—૫૪૨ થી ૫૪૪—૫૪૭—	०	૩૧—૩૨—(૭૫)—૧૨૦— ૧૫૧—૧૭૭—૨૦૬—૨૦૭—	
ભક્તિ પ્રાર્થનાનાં—	૫ અને૩૨૧—૧૬૮— (૨૧૭)—૩૦૧— (૩૦૦)—	૧૦૬—૧૫૦— ૩૦૦ (૨—૧૦—૧૪—૨૮—૩૨—૩૩) —૩૦૮—૪૦૧—૪૬૧—૬૦૪—૬૫૧—૬૬૬	०	૪—૧૫—૨૪—૪૩—૮૩— ૧૪૩—૧૬૨—૧૬૩—૨૦૨—	
	પ્રેમભક્તિનાં ૧૫૬— ૧૫૮—	૫૦—૧૨૮—૧૩૪—૨૭૬—૨૮૭— ૩૦૦ (૨૪) ૩૦૮—૩૧૩—૩૪૩—૩૭૩—૩૮૭—૩૯૮— ૩૯૯—૪૩૦—૪૩૭—૪૩૯—૪૪૩—૪૪૯— ૫૦૧—૫૭૩—૬૨૯—૬૪૧—	०	૧—૭—૧૦—૧૩—૩૦—૩૮— ૫૬—૬૯—૭૨—૭૩—૮૧— ૯૮—૧૦૨—૧૨૪—૧૩૫— ૧૪૧—૧૪૫—૧૬૦—૧૬૧— ૧૭૦—૧૭૨—૧૭૪—	
	ભજનનાં—(૧૬૮)—	૭૧—૧૦૪—૧૧૧—૧૧૨—(૧૩૭)—૧૪૧— ૧૪૪—૧૫૫—૧૫૭—૧૭૨—૧૮૫—૨૦૮— ૨૨૫—૨૫૦—૨૫૭—૨૬૮—૨૭૫—૩૫૫— ૩૮૯—૪૫૮—૪૯૫—૫૮૦—(૫૮૫)—૫૯૭	०	૩૭—૪૯—૫૯—૬૪—૬૮— ૮૫—૧૦૪—૧૧૨—૧૧૪— ૧૨૬—૧૩૨—૧૭૬—૧૮૦— ૧૮૬—૧૮૮—૧૯૧—૨૦૫—	

	૦	—૫૯૮—૬૯૮— ૬૭૦—	૮૨— ૦ ૦	૨૧૧—૨૧૫—૨૨૩—૨૪૬— ૦ ૦
ભક્તિમહાત્મ્યના ભાષાંતર જેવાં— મનબોધનાં—	૩૩— ૯૨—૯૩—	૦ ૭—૩૪—૭૫—૮૧—૧૦૫—૧૧૫—૧૩૩— ૧૫૩—૧૭૧—૧૯૩—૧૯૭—૧૯૮—૨૧૦— ૨૨૬—૨૨૮—૨૩૦—૨૬૩—૨૬૯—૨૭૩— ૨૭૯—૨૮૬—૩૩૪—૩૪૧—૩૫૪—૩૬૮ થી૩૭૧—૩૭૪—૩૭૬—૪૦૯—૪૨૩—૪૬૮ —૪૬૯—૪૯૦—૪૯૨—૪૯૩—૫૧૪—૫૪૮ —૫૫૫—૫૬૭—૫૭૮—૬૨૫—૬૩૫—૬૩૬— ૬૩૯—૬૬૨—૬૬૩—૬૮૧—૭૦૨—૭૦૫—		૪૨—૪૫—૫૩—૬૬—૭૯— ૮૬—૧૧૯—૧૫૮—૧૫૯— ૧૭૧—
રમુજી કાવ્યો— લીલાનાં—	(૨૯૯)— ૨૯—૧૧૯—૧૬૩— ૨૦૪—૨૧૯—૨૩૦—	૦ ૦	૭૫— ૧૦૨—૧૦૫—૧૧૫—૧૯૯— ૨૪૪— ૨૦૮—	૦ ૭૦— ૧૯૭—
વર્ણનના—	રૂપ વર્ણનનાં—૨૪૪ —૨૨૭ (૨૩૦) વસ્તુ વર્ણનનાં—૧૪૧ સ્થળ વર્ણનનાં— (૨૫૫)—(૨૬૮)	૨૮૪—૪૪૫—૪૮૮—૫૦૨—૬૧૪— ૩૧૫— (૫૫૩)—	૦ (૨૦૯)—(૨૫૮)—૨૬૦— (૨૪૧)— ૦	૦ ૦ ૦
વિવાહનાં—	૩—૧૧૬—૨૧૭— ૨૨૮—૨૭૦—	૦		૧૩૮—૧૭૫—
વિરહવેદનાના—	૧૬૦—૨૧૬—૨૨૬— ૨૪૨—૨૫૧—	૮૫ થી ૮૭—૧૩૧—૧૩૯—૧૪૨—૧૪૬ ૧૪૮—૧૬૩—૨૩૫—૨૩૭—૨૭૦—૨૮૧— ૨૯૬—૩૨૪—૩૩૩—૩૪૫—૩૫૬—૩૭૭— ૪૦૬—૪૦૭—૪૨૦—૪૨૯—૪૩૧—૪૩૫—	૧૬૪—(૨૪૪)	

		૪૫૯—૫૧૨-(૫૯૪)-૬૦૨—૬૨૧—૬૨૭ ૬૨૮-·૬૯૦—	૩૦—		
શબ્દકોપ જેવાં સંકરે કરેલી સ્તુતેનાં—	૨૩૭— ૦	૦ ૩૬૦—૪૦૮—		૦ ૦	૦ ૦
શૃંગારી—	સુંદર શૃંગારનાં૧૦૬— ૨૬૯—	૨૯—૪૧—૫૬—૫૮—૫૯—૬૩—૬૮—૯૦— ૯૨—૯૩—૧૧૯—૧૩૬—૧૫૪—૧૫૮— ૧૬૦—૧૬૧—૧૭૬—૧૭૯—૧૮૪—૧૮૬— ૧૮૮—૧૯૬—૨૧૯—૨૨૦—૨૨૭—૨૩૨— ૨૪૪—૨૪૫—૨૬૪—૨૬૬—૨૮૨—૨૮૩— ૨૮૫—૨૯૨—૩૨૦—૩૨૨—૩૨૫—૩૩૬— ૩૪૨—૩૬૫—૩૭૧—૩૮૫—૩૮૮—૪૦૫— ૪૧૨—૪૨૧—૪૩૩—૪૩૪—૪૫૨—૪૬૦— ૪૬૫—૪૮૩—૪૮૬—૪૯૬—૫૦૯—૫૩૯— ૫૯૩—૬૦૬—૬૭૫—૬૭૮—૬૯૫—		૦	૧૧—૨૦—૨૭—૧૫૦—૧૯૪ —૨૧૯—૨૨૦—૨૨૭—
	મધ્યમ શૃંગારનાં— ૦	૧૭—૧૯—૨૧—૨૩—૨૫—૨૮—૩૧—૩૫— ૩૯—૪૩—૫૫—૬૦—૬૪—૬૬—૭૩—૧૧૮ —૧૨૯—૧૫૧—૧૬૨—૧૬૮—૧૬૯—૧૭૭ —૧૮૦—૨૩૪—૨૭૪ ૩૦૦ ૨૦—૨૫—૩૧—૩૫— ૩૧૧—૩૧૬—૩૧૭—૩૧૯—૩૬૩—૩૮૦— ૩૮૧—૩૯૪—૩૯૬—૪૦૩—૪૧૭—૪૧૮— ૪૨૬—૪૨૭—૪૪૧—૪૫૪—૪૯૭—૫૦૫ થી ૫૦૭—૫૧૦—૫૧૬—૫૧૮—૫૨૫— ૫૫૨—૫૬૦—૫૯૨—૬૨૩—૬૩૧ થી૬૩૩	(૧૧૫)—(૨૯૪)÷		૬—૮—૯—૧૨—૧૬—૧૭— ૨૩—૨૯—૫૫—૬૧—૭૭— ૮૦—૮૮—૧૦૩—૧૩૭— ૧૬૫—૧૬૮—૧૮૭—૧૯૬— ૨૨૬—૨૨૯—૨૫૧—

	વિકારી શ્રૃંગારનાં– ૩૧–	–૬૮૦–૬૯૪–૬૯૯–૭૦૩– ૧૦–૧૨–૨૦–૨૪–૨૭–૩૮–૪૪–૪૬– ૪૭–૬૨–૬૭–૭૦–૭૪–૮૮–૧૯૦– ૨૧૭–૨૯૧–૩૩૫–૩૪૬–૪૧૩–૪૪૪– ૪૮૨–૫૧૭–૬૨૨–૬૭૬–૬૭૮–૬૯૧– ૬૯૬– ૬૦૧–૬૧૦–	૨૭૭ થી ૨૮૦	૫–૩૩–૮૨–૮૪–૯૩–૯૬ –૧૦૭–૧૨૫–૧૩૩–૧૩૪ –૧૩૬–૧૭૮–૧૮૯–૧૯૦ –૧૯૨–૧૯૮–૨૦૦–૨૦૩ –૨૦૪–૨૫૩–૨૫૮– ૧૧૭–૨૨૧–
સત્સંગનાં–	૦		૦	૦
સમસ્યાનાં– સ્વધર્મ બળપોશક	૩૫-૮૯-૨૮૨-૨૮૩ ૪–૯ અને ૪૬– ૪૩–૫૧–૫૧ –૭૪–૯૪–૯૫– ૧૪૬–૧૫૫ અને ૩૩૪–૧૭૫–૨૧૪– ૨૧૫–૨૩૮–(૨૫૫) –૨૮૫–૨૯૬–૩૨૨	૫૨૧–	૧૦–૧૧–૧૩ થી ૧૬–૧૮ –અને ૩૨૨–૨૪–૪૦ થી ૪૨–૪૪–૪૫–૪૭ થી ૫૦ –૫૧ અને ૩૨૪–૫૨–૫૩ અને ૩૨૫–૫૪ અને ૩૨૬ –૫૬–૫૭–૫૮ અને ૩૨૭– ૫૯ અને ૩૨૮–૬૦–૬૧– અને ૩૨૯–૬૨થી ૬૫–૬૭ –૬૮ અને ૩૩૦–૬૯–અને ૩૩૧–૭૦ થી ૭૨–૮૩ થી ૮૫–૮૭–૮૮–૯૯–૧૦૦– ૧૦૭–૧૦૮–૧૧૭–૧૨૬થી ૧૨૮–૧૪૪–૧૪૭થી ૧૫૪ –૧૬૨–૧૯૨–૨૦૧–૨૦૨ અને ૩૩૬–૨૩૨–૨૩૯– ૨૪૦–(૨૪૧)-૨૪૭–૨૫૬ –૨૫૭–(૨૫૮)–૨૭૨–	૩૯–૪૪–૬૩–૨૪૯–

સાહિત્યના—	(૧૪૧)—૨૦૫— (૨૬૦)—૨૭૧—	૦	૨૭૩ અને ૩૩૩—૨૮૧— ૨૯૮—૨૮૯— ૧૨૨—૧૪૨—૨૨૦—૨૯૫—	૦
સુંદર મનહર કાવ્યો	૨૨૧—	૪૫—૫૩—(૯૧)—૨૦૧—૨૦૪—૨૧૨— ૨૧૫—(૨૨૬)—૨૩૮—૨૪૦—૨૪૭—૨૬૧ —૨૭૧—૨૭૭ $\frac{૩૦૦}{૪થી૬-૧૧-૧૬-૧૭-૨૨-૨૯}$ —૩૨૩—૩૩૦—૩૬૬—૩૭૪—૪૨૨—૫૨૭ —૫૪૧—૫૫૯—૫૬૩—૫૭૫—૬૦૭—૬૮૨	૨૧૩—૨૬૨—	૭૫—૧૯૫—
સંગીતનાં—	(૨૫૪)	૧૩૦—૧૩૮—(૨૧૩)—૪૨૪—૬૪૨—	૦	૦
સંવાદના—	૮૬—૧૬૫—૧૯૬— ૨૩૩—૨૮૪—૨૯૯—	૨૨—૪૨—૬૫—૩૮૪—૫૪૫—૫૫૮—	૧૬૬—૧૯૮—	૦
હરિજન મહાત્મ્યના—	૩૧૬ અને ૧૮૮— ૧૭૦—૩૧૩ અને ૩૩૨—	૨૦૬—૨૦૭—૨૨૩—૨૩૬—૬૧૫—	૧૪૫—૧૬૯—૨૫૯—૨૬૧— ૩૦૩—૩૦૫—૩૧૨—૩૧૩ અને ૩૩૨—૩૧૫—૧૮૮ અને ૩૩૫—૩૩૨	૯૦—૧૦૬—૧૧૩—
હોરિ ખેલનકાવ્યો	૦	૩૨—૩૩—૧૨૦—૧૨૧—૧૨૫—૧૨૭— ૨૯૩—૩૧૮—૩૩૭—૩૭૮—૪૮૯—૫૨૧— ૫૫૫—૫૦૫—૬૮૮—૬૮૯—	૦	૧૪—૨૧—૪૮—૫૧—૬૭— ૭૮—૮૯—૧૯૯—૨૫૪ થી ૨૫૭—

(૧) આસન ચારનાં કાવ્યોનાં-ક પત્રકમાં જણાવેલી, ૭ યાદીઓ દ્વારા-માત્ર નામજ જણાવવામાં આવેલાં છે. અસલ કાવ્યો જોયાં નથી. તેથી નામ વાંચીને કરેલા આ પત્રકના વર્ગીકરણમાં ભુલ હોય, તો યોગ્ય લાગે તે સુધારો કરી લેવા વિનંતી છે. (૨) અમુક નંબરને ( ) કૌંસમાં મુકવાનો હેતુ એ છે કે, એ નંબર એકવાર અમુકમાં આવી ગયેલો છે, અને તે પાછો આ વર્ગમાં પણ આવી શકે છે;-તેથી કૌંસમાં બતાવેલો છે.

કવિ દયારામનાં જુદાં જુદાં જીવન ચરિત્રો

(૧) વર્ષોના

	કવિ નર્મદના કહેવા મુજબ	રા. બા. કાટાવાળાના કહેવા મુજબ	ઇ. સૂ. દેસાઇના કહેવા મુજબ	ત્રિ. જ. શેઠના કહેવા મુજબ
૧ જન્મ	સં. ૧૮૩૩	૧૮૨૩	૧૮૨૩	૧૮૨૩
૨ વિવાહ	" ૧૮૪૦	૧૮૩૮ કે ૧૮૪૩	૧૮૩૧	૧૮૩૦
૩ જનોઇ	" ૧૮૪૧	૦	૧૮૩૧	૧૮૩૧
૪ પિતાનું મરણ	" ૧૮૪૬ -૪૭	૦	૧૮૩૫	૧૮૩૬-૩૭
૫ માતુ મૃત્યુ	" ૧૮૪૮ -૪૯	૦	૧૮૩૬-૩૭	૧૮૩૮-૩૯
૬ પેહેલી કવિતા	" ૧૮૫૦	૦	૦	૧૮૪૦
૭ બ્રહ્મસંબંધ અથવા કંઠી બંધન	" ૦	૦	૦	૧૮૪૫-૪૬
૮ વૈષ્ણવ થયા?	" ૧૮૬૮ કે ૧૮૭૩	૧૮૪૮	૦	૧૮૪૮
૯ પેહેલી યાત્રા	" ૧૮૪૯ -૫૦	૧૮૪૮ થી ૧૮૫૫	૧૮૪૪	૧૮૩૯-૪૦થી ૧૮૪૩-૪૪
૧૦ માશીનું મરણ	" ૦	૦	૦	૧૮૪૩-૪૪
૧૧ બીજી યાત્રા	" ૦	૦	૦	૧૮૪૭ થી ૧૮૫૪
૧૨ ત્રીજી યાત્રા	" ૦	૦	૦	૧૮૫૭-૫૮
૧૩ મેરજાદ અથવા મન મરજાદા લીધી	" ૦	૦	૧૮૫૮	૧૮૫૮
૧૪ પાકી મરજાદ	" ૦	૦	૧૮૬૧	૧૮૬૧
૧૫ "પત્રલીલા" કાવ્ય રચ્યું	" ૦	૦	૦	૧૮૬૨
૧૬ "વૃંદાવન વિલાસ"નો ઠરાવ લખ્યો	" ૦	૦	૦	૦
૧૭ ચોથી યાત્રા	" ૦	૦	૦	૧૮૬૨-૬૩
૧૮ ચાણોદથી ડભોઇમાં જાઉને માટે આવીને વસ્યા	" ૧૮૭૩ -૭૪ થી ૧૯૦૮	૧૮૩૭-૩૮	૦	૧૮૬૩ થી ૧૯૦૮
૧૯ "અજામીલ-આખ્યાન" લખ્યું	" ૦	૦	૦	૦
૨૦ રતનબાઇનુંપ્રથમઓળખાણ	" ૧૮૬૫	૦	૧૮૭૮ કે ૧૮૮૩	૧૮૭૦-૭૧

વાંચતાં જણાઈ આવેલા તફાવતનું પત્રક.

તફાવતનું.

જ. દ. મોદીના કેહેવા મુજબ	સાહિત્ય રત્નમુજબ	છઠ્ઠી ચોપડી પ્રમાણે	ના પ. શાહના કેહેવા મુજબ	મ્હારા અભિપ્રાય પ્રમાણે	રીમાર્ક.
૧૮૨૩	૧૮૨૩	૧૮૨૩	૧૮૩૩	૧૮૨૩	
૧૮૩૧	૦	૦	૧૮૪૧	૧૮૩૦	
૧૮૩૧	૦	૦	૧૮૪૧	૧૮૩૧	
૧૮૩૫	૧૮૩૫	૦	૧૮૪૩	૧૮૩૬	
૧૮૩૬-૩૭	૧૮૩૬-૩૭	૦	૧૮૪૫	૧૮૩૮	
૦	૦	૦	૦	૦	
૦	૦	૦	૧૮૪૭	૧૮૪૫-૪૬	
૦	૦	૦	૧૮૪૭	૦	*રતનબાઇનું કેહેવું કવિ નર્મદના જેવુંજ છે.
૧૮૪૩-૪૪	૧૮૪૭થી ૧૮૫૪	૦	૧૮૫૩ થી ૧૮૬૫ ‡	૧૮૩૯-૪૦થી ૧૮૪૩-૪૪	‡ત્રણે યાત્રાઓ ભેગી ગણીને મી. શાહ આમ કેહે છે.
૧૮૪૪	૦	૦	૧૮૪૩-૪૪	૦	
૦	૦	૦	૧૮૪૭થી ૫૪	૦	
૦	૦	૦	૧૮૬૫	૧૮૫૭-૫૮	
૧૮૫૮	૦	૦	૧૮૫૮	૧૮૫૮	
૧૮૬૧	૦	૦	૧૮૬૧	૧૮૬૧	
૦	૦	૦	૧૮૬૨	૧૮૬૨	
૧૮૫૮ કે ૧૮૬૧	૦	૦	૦	૧૮૬૧	
૦	૦	૦	૧૮૬૩	૦	
૦	૧૮૪૪	૦	૧૮૬૬	૧૮૫૫	
૦	૦	૦	૧૮૬૩	૧૮૬૩	
૧૮૭૧	૦	૦	૦	૧૮૭૦	

૨૧ "શ્રીમદ્ ભાગવત દશમસ્કંધ અનુક્રમણિકા" કાવ્ય લખ્યું	સં. ૦	૦	૦	૦
૨૨ સમરપણ-લીધું	,, ૧૮૬૮ કે ૧૮૭૩	૦	૦	૧૮૫૮ કે ૧૮૬૩
૨૩ "ભક્તિપોષણ" કાવ્ય લખ્યું	,, ૧૮૭૩ —૭૪	૦	૦	૧૮૭૦
૨૪ "સતસૈયા" લખ્યું	,, ૦	૦	૦	૧૮૭૨
૨૫ "વસ્તુવૃંદ દીપિકા" કાવ્ય	,, ૦	૦	૦	૧૮-૪
૨૬ ભાગવતાનુક્રમણિકા	,, ૦	૦	૦	૧૮૭૯
૨૭ "સારાવલિ" લખ્યું	,, ૦	૦	૦	૧૮૮૦
૨૮ કવિ ગુજરાતમાં બહુજ લોકપ્રિય થયાનું વર્ષ	,, ૧૮૮૨	૦	૦	૧૮૭૨
૨૯ "રસિકવલ્લભ" કાવ્ય લખ્યું	,, ૦	૦	૦	૧૮૮૪
૩૦ ડભોઇ મુકી બ્હારજ નિકળી શક્યા નથી તે, વર્ષ	,, ૧૮૮૩ -૮૪	૦	૦	૧૮૭૩
૩૧ રતનબાઇ રિસાઈ ગઈ	,, ૧૮૮૪	૦	૦	૧૮૮૮
૩૨ સુરતવાળા ચિમનલાલ નદલાલની પ્રથમ મુલાકાત	,, ૦	૦	૦	૦
૩૩ શ્રીનાથજીની છેલ્લી ઝાંખી	,, ૦	૦	૦	૧૮૮૭-૮૮
૩૪ ભગવત્ગીતા માહાત્મ્ય	,, ૦	૦	૦	૧૮૯૦
૩૫ રણછોડ જોશીનું પ્રથમ ઓળખાંણ	,,૧૮૯૩*	૦	૦	૧૮૮૩
૩૬ આખર મદવાડ	,, ૦	૧૮૯૬ થી ૧૯૦૮	૦	૧૮૯૬ થી ૧૯૦૮
૩૭ કવિનું વસિયતનામુ-વિલ-	,, ૦	૦	૦	૦
૩૮ આંખનુ કાચુ થયુ	૧૯૦૧-૦૨	૦	૦	૧૯૦૦થી ૦૮
૩૯ અંધાપો	૧૯૦૬-૦૭	૦	૦	૧૯૦૬ થી ૧૯૦૮
૪૦ બેશુદ્ધિમાં રહ્યા	૧૯૦૮માં છેલ્લુ એક અઠવાડીયુ.	૦	૦	૧૯૦૮ માં છેલ્લુ એક અઠવાડીયુ.
૪૧ કવિ દયારામનું મરણ	૧૯૦૮	૧૯૦૮	૦	૧૯૦૮

* કવિ નર્મદ લખે છે કે, દયારામ ૬૦ વર્ષના હતા ત્યારે રણછોડની

§ સંવત ૧૯૦૮ બરોબર છે; કેમકે (૧) કવિ નર્મદ કહે છે કે, "દયારામ

(૨) દયારામની મરણતિથી, કવિ નર્મદ

૦	૦	૦	૧૮૬૭	૧૮૬૭
૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૧૮૭૨
૦	૦	૦	૦	૧૮૭૬
૦	૦	૦	૦	૧૮૭૯
૦	૦	૦	૦	૧૮૮૦
૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૧૮૮૪
૧૮૮૭-૮૮	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦
૧૮૮૫	૦	૦	૦	૧૮૮૫
૧૮૮૭-૮૮	૦	૦	૧૮૮૭-૮૮	૧૮૮૭-૮૮
૦	૦	૦	૦	૧૮૯૦
૦	૦	૦	૧૮૯૩	૦
૦	૦	૦	૧૮૯૮	૦
૦	૦	૦	૧૮૯૮	૧૮૯૮
૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦
૧૯૦૮	૧૯૦૮	૧૯૦૮	૧૯૦૯	૧૯૦૮§

કવિ દયારામનાં જુદાં જુદાં જીવન ચરિત્રો

(૨) નાંમોના

	કવિ નર્મદના કહેવા મુજબ.	રા. બા. કાંટાવાળાના કહેવા મુજબ.	ઇ. સૂ. દેસાઇના કહેવા મુજબ	ત્રિ. જ. શેઠના કહેવા મુજબ.
૧ માતું નામ	રતનબાઈ	રતનબાઈ	રતનબાઇ	રતનબાઇ
૨ માશીનું નામ	૦	૦	ધનગવરી	૦
૩ બ્હેનનું નામ	૦	૦	ડાહી	ડાહી
૪ બાપનું નામ	૦	૦	મણીશંકર	મણીશંકર
૫ કવિ દયારામની અટક	૦	૦	પંડયા	પંડયા
૬ જન્મભુમી	ચાંણોદ	ચાંણોદ	ચાંણોદ	ચાંણોદ
૭ પેહેલી કવિતા*	કાશીની લાવણી	૦	૦	સાહુનાં ભોપાળાંની લાવણી
૮ બીજી કવિતા	૦	૦	૦	"ગુરૂ મોટા ગુરૂ મોટા" એ પદ§
૯ છેલ્લી કવિતાઓ	૦	૦	૦	૧ શરણ પડ્યો છું રે...અને ૨ દર્શન દ્યોની રે
૧૦ કવિ દયારામનું આયુષ્ય	૭૫	૦	૦	૮૫

* રણછોડ જોશી કવિ નર્મદની પેઠેજ કહે છે; પણ "કાશીની કહે છે કે–"છેક ન્હાની, એટલે ૧૪ વરસની ઉમ્મરમાં, દયારામ લાવણીઓ

§ આ પદ તે કદાચ દ–કા–સં. ને ૨૭૬ મે પાને 'હરી મ્હોટા, હરિદાસા, બન જા હરિદાસા રે હરિદાસા"...એ બેમાંથી એક હશે.

વાંચતાં જણાઇ આવેલા તફાવતનું પત્રક.

તફાવતનું.

જ. દ. મોદીના કહેવા મુજબ	સાહિત્ય રત્ન મુજબ	છુટી ચોપડી પ્રમાણે	ના. પ શાહના કહેવા મુજબ	મ્હારા અભિપ્રાય પ્રમાણે.	રીમાર્ક.
૦	રતનબાઈ	રતનબાઇ	મહાલક્ષ્મી ઉર્ફે રાજકોર	૦	
ધનગવરી	૦	૦	દેવબા	૦	
ડાહી--	૦	૦	ગંગા	૦	
મણીશંકર	૦	૦	૦	૦	
પંડયા	પંડયા	૦	ભટ	પંડ્યા	
ચાણોદ	ચાણોદ	૦	ડભોઇ	ચાણોદ	
૦	૦	૦	પદબંધ ગીતા	+	
૦	૦	૦	૦	§	
૦	૦	૦	૦	૦	
૮૫	૮૫	૮૫	૭૬	૮૫	

‡ આઠે કુવા ને નવ વાવડી–એ ગરબી.

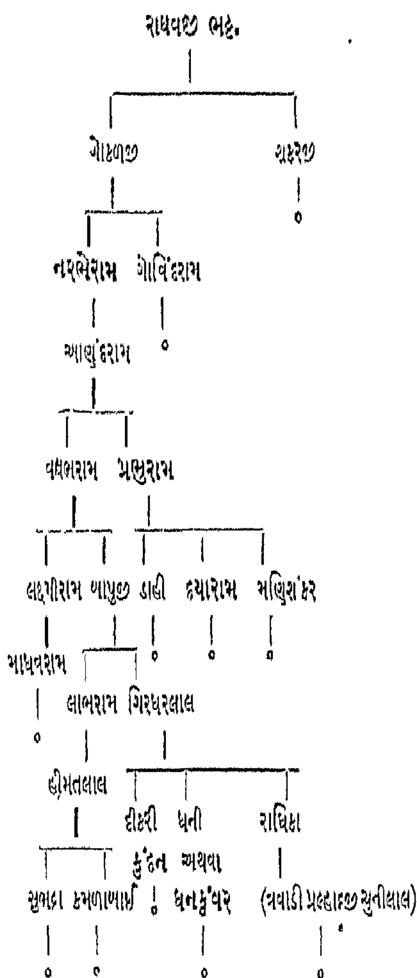
લાવણી" એ કવિ દયારામની પહેલી કવિતા ન્હોય. કારણ કે, રા. શેઠ અને પદો બનાવતો હતો."

હરી મ્હોટા" એ લીટીથી શરૂ થાય છે, તે, અથવા તો "હરિદાસા

કવિ દયારામનાં જુદાં જુદાં જીવન ચરિત્રો

[illegible]

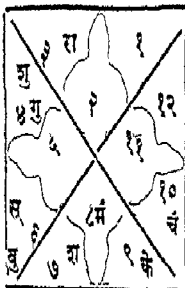
કવિ દયારામનું પેઢિનામું-પિતા પરભુરામના પક્ષનું—

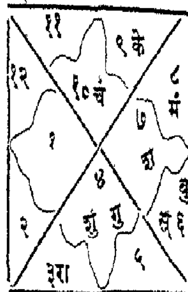
કવિ દયારામના જન્માક્ષર, ગણપતિ-સ્મરણ કર્યા પછી, નીચે પ્રમાણે શરૂ થાય છે

स्वस्ति श्रीमन्नृप विक्रमार्क राज्य समयातित संवत १८३३ आषाढादि संवत १८३४ प्रवर्तमान्ये, नर्मदायाः उत्तर भागे, दक्षिणायन गते श्रीसूर्ये, शरदऋतौ, शुभकारी भाद्रपद मासे, धवलपक्षे, ११, जन्मतिथौ, मंदवासरे, श्रवण नक्षत्रे, मकरराशि स्थिते चंद्रे, देवगणे, वैश्यवर्णे, पक्षमादि दिने, श्रीसूर्योदयात् गत घटिका ४१ पलानि ६२ समये, अस्यां शुभग्रह निरीक्षते, कल्याणवति वेलायां, वैष्णवधर्म परायण, साठोदरा नागरगृहस्थ विप्रज्ञातौ, अवटंक भट्ट प्रभुराम नरभेराम गृहे, सौ० राजकोरकस्य दक्षिणकुक्षे, पुत्ररत्न मजीजनत् ॥ तेन दयाराम इति श्रीमतां नामाभिधानं, लोकव्यवहारे प्रसिद्धम् ॥

अथ जन्म लग्नम्

अथ राशि लग्नम्

કવિ દયારામનું પેઢિનામું-પિતા પરભુરામના પક્ષનું—

- રાઘવજી ભટ્ટ.
  - ગોકળજી
    - નરભેરામ
      - આણંદરામ
        - વલ્લભરામ
          - લક્ષ્મીરામ
            - માધવરામ
              - 0
          - બાપુજી
            - લાભરામ
              - હીમતલાલ
                - સુભદ્રા
                  - 0
                - કમળાબાઈ
                  - 0
            - ગિરધરલાલ
              - દીકરી કુંદન
                - !
              - ધની અથવા ધનકુંવર
                - 0
              - રાધિકા
                - (ત્રવાડી પ્રહ્લાદજી ચુનીલાલ)
                  - 0
        - પ્રભુરામ
          - ડાહી
            - 0
          - દયારામ
            - 0
          - મણિશંકર
            - 0
    - ગોવિંદરામ
      - 0
  - શંકરજી
    - 0

કવિ દયારામની અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી છબીઓ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ કવિ નર્મદ પાસેની મૂળ છબી, રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી M. A. LL. B. રચિત "Mile stones in ગુજરાતી literature" નામના ઈંગ્રેજી પુસ્તકને પેહેલે પાને છે.

૨ ગાદીતકિએ બેશીને, તંબુરા સાથે ગાતા, દયારામનું ચીત્ર, રા. રા. નારાયણદાસ પરમાનંદદાસ શાહે પ્રસિદ્ધ કરેલા "ભક્તકવિશ્રી દયારામભાઇનું જીવન ચરિત્ર"-એ નામના પુસ્તકના પેહેલા પ્રકરણને શરૂ પાને છે.

૩ હાથમાં ચોપડી લૈ વાંચતા ઉભેલા, દયારામનું ચિત્ર, વ્યાસ પ્રાણશંકર વૈજનાથવાળા "દયારામ કાવ્ય સુધા" નામના પુસ્તકને પેહેલે પાને છે.

૪ એક ટેબલ ઉપર ખડિયો, કલમ, હસ્તલિખિત પુસ્તકનાં પાંનાંનો થોક, તંબુરો, નરઘાં, વાંસળી અને ટપાલમાંથી આવેલા એક કવર સાથે ગોઠવેલું દયારામનું પત્થરનુ (બસ્ટ) પુતળું, રા. રા. સુમનસ્ હરિલાલ ધ્રુવકૃત "વિદેહી સાક્ષરો" નામના ન્હાંના પુસ્તકમાં, કવિના સંક્ષિપ્ત જિવન ચરિત્રના લેખની શરૂઆતમાં છે.

૫ કવિ નર્મદ પાસેનું મુળ ચિત્ર મેળવી, તે આધારે તૈયાર કરાવેલું Oil painting ચિત્ર-જે અમદાવાદ ગુ૦ વ૦ સો૦ ના પ્રેમાભાઇ હૉલમાં મુકેલું છે; તે ઉપરથી લીધેલા ફોટો બ્લૉકવાળી એક ચરમી છબી માટે-જુઓ "કવિચર્યામાળા"-પાંનું ૯૬ સાથેનું ચિત્ર.

નરસિંહ મ્હેતા અને દયારામના મળતાપણા તથા તફાવતનું પત્રક.

(૧) મળતાપણું.

૧ આ બંન્ને પ્રાચીન ગુજરાતના મહાકવિ હતા.

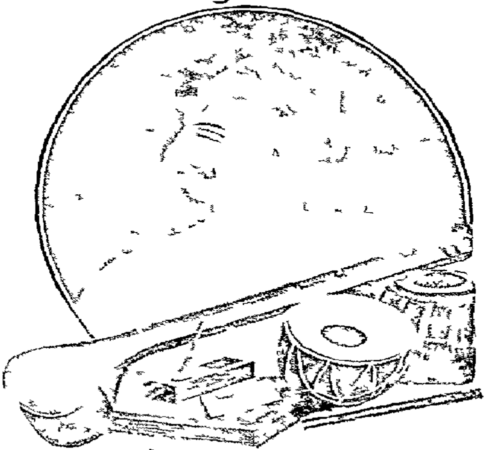
૨ બન્ને ઉંચી કોટીના વૈશ્નવ ભક્તકવિ હતા.

૩ જીવિતપર્યંત, લોક તેમને ખરા સ્વરૂપમાં ઓળખી શક્યું નથી. સદા, તે લોકનિંદાથી હેરાંન રેહેતા.

૪ આ બન્ને કવિઓએ, એકદમ ન સમઝાય એવી, વિકારી-શૃંગારિતા લખવામાં, પાછી ન્હાંતી રાખી નથી.

પરમભગવદી વૈષ્ણવ ભક્તકવિ **શ્રી નરસિંહ મ્હેતા**

લોકપ્રિય વૈષ્ણવ ભક્તકવિ **શ્રી દયારામભાઇ.**

જ્ઞાનમન્દિર મુદ્રણાલય, અમદાવાદ

૫ બન્ને દિર્ઘાયુષી હતા.

૬ બન્ને કવિયો, ગુજરાતમાં ઘણાજ લોકપ્રિય હતા. હાલ પણ, લોક તેમને પૂજ્યભાવથીજ, યાદ કરે છે.

---

(૨) તફાવત.

૧	નરસિંહ મ્હેતા-પરણેલા હતા.	દયારામઃ-જીંદગીપર્યંત કુંવારા હતા.	
૨	,, ઘરકુકડી જીવન પસંદ કરતા.	,,	ને દેશાટણનો ભારે શોખ હતો.
૩	,, સ્વરૂપવાન ન હતા.	,,	બહુજ રૂપાળા હતા.
૪	,, સદા શાન્ત પ્રકૃતિના હતા.	,,	ને આડંબર ને ટાપટીપ બહુ ગમતાં.
૫	,, ની ઘરવ્યવસ્થા સુઘડ ન્હોતી.	,,	ની, નાગર ગૃહસ્થને છાજે તેવી,સુઘડ તથા મનહર હતી.
૬	,, ને બાયડી છોકરાંની જંજાળ વળગી હતી.	,,	નો આધાર, માત્ર એકજ વિશ્વાસપાત્ર દાસીપર હતો.
૭	,, સંગીતમાં કુશળ ન્હોતા.	,,	ને સંગીતનો ભારે શોખ હતો.
૮	,, પ્રાચીન ગુજરાતના આદિ કવિ, અને મહાન વૈષ્ણવ હરિજન તરીકે પ્રખ્યાત છે.	,,	પ્રાચીન ગુજરાતના અંતિમ મહાકવિ, અને મહાન વૈષ્ણવ હરિજન તરીકે પ્રખ્યાત છે.
૯	,, પરણેલા છતાં, લોકવ્યવહારમાં કુશળતા ન્હોતા બતાવતા.	,,	કુંવારા છતાં, એટલા બધા પાવરધા જણાતા હતા, કે તેમનાં અનુભવ અને અવલોકન જોઇ, લોક તે પર ફિદાફિદા થઇ જ
૧૦	,, કાંઇક શિથિલ, નિરૂત્સાહી જીવન ગાળતા.	,,	સદા ચંચળ અને લાગતા.

૧૧	નરસિંહ મ્હેતા પ્હેરવે,ઓઢવે, ઓલવેચાલવે, સુઘડ ન્હોતા લાગતા.	દયારામ બહુ ટાપટિપિયા, સ્વચ્છ,અને મધુરભાષી હતા; તેથી લોક તેમને જોઈ છક્ક થઇ જતું.
૧૨	,, ઉદાસી,દુનિયાંદારીના બોજા તળે ચગદાયેલા જેવા દેખાતા હતા.	,, ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ બુલબુલ પક્ષી જેવા, આ નંદી રહેતા.
૧૩	,, શાંત-ક્રોધરહિત,અને ક્ષમાગુણધારી હતા.	,, વિનોદી, આનંદી છતાં સ્હેજમાં હરખાઈ કે ચિ ઢાઇ જાય-તેવા હતા.
૧૪	,, ની મનશક્તિ, છેવટ સુધી,એક સરખીરીતે તેજસ્વિ, રહી શકેલી છે. એ આશ્ચર્ય જેવી વાત છે!	,, ની સબળ શક્તિ, તેમના તીખા સ્વભાવથી, વૃદ્ધાવસ્થાથી અને રોગ-પીડાથી હેરાન થયેલી, કેવળ હૃદયભેદક પ્રભુપ્રાર્થના, અને હરિનામ રટણમાંજ ઘસાતા ઘસાતી, વિરામ પામે છે
૧૫	,, ને ભયંકર દર્દો લાગુ થયાં ન્હોતાં.	દયારામે આજારી, અંધ, પરાધી સ્થિતિ ભોગવી પોક મારતાં દાહાડા પુ કરેલા છે.
૧૬	,, ની જીંદગી, દળદરભરી, કાંઇક દીનદશામાંજ સંતોષ માનનારી લાગે છે.	દયારામની ઠાકઠમાળવાળી, ખરચા તોપણ ગૃહસ્થને છ તેવી, હતી.
૧૭	,, દીન, અને દુનિયામાં દબાયલા જેવા લાગતા.	,, અક્કડ,ફક્કડ, દુનિયાનું દ ત્ત નહીં અંગીકાર કર -મનમોજી પુરૂષ લા હતા.